

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

S Z E P T E M B E R

vitéz nagybányai Horthy István

Az új magyar gondolkozásmód követelményei	TAVASZY SÁNDOR
Móricz Zsigmond útja	FEJA GÉZA
A magyar művelődés táji megosztása	PAKU IMRE
A korszerű néptáplálkozás irányelvei	TANGL HARALD
A Kárpátmedence népvándorláskori kereskedelme	LÁSZLÓ GYULA

M A G Y A R F I G Y E L Ő

Wesselényi Miklós az alkotmány megújításának két útjáról – Franco Vellani Dionisi – A Györffy István-kollégium – Román élet nyolcvan évvel ezelőtt – Az iskolaszövetkezetek

S Z E M L E

Magyar írók Erdélyről

VII. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁR 1942

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

SZERKESZTIK:

ALBRECHT DEZSŐ, KÉKI BÉLA, VENCZEL JÓZSEF, VITA SANDOR

Megjelenik havonta négy ív terjedelemben. — Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Kolozsvár, Mátyás király-tér 5. szám, I. emelet. — Telefonszám: 20—83.
Póstacsekk száma: 72.809.

ELŐFIZETÉSI ÁRA:

Egy évre 9 Pengő. Egyes szám 1 Pengő.

TARTALOM

Vitéz nagybányai Horthy István	— — — — —	325
TAVASZY SÁNDOR: Az új magyar gondolkozásmód követel- ményei	— — — — —	327
FEJA GEZA: Móricz Zsigmond útja	— — — — —	333
PAKU IMRE: A magyar művelődés táji megosztása	— — — — —	342
TANGL HARALD: A korszerű táplálkozás irányelvei	— — — — —	350
LÁSZLÓ GYULA: A Kárpátmedence népvándorláskori ke- reskedelme	— — — — —	357

MAGYAR FIGYELŐ:

WESSELENYI MIKLÓS az alkotmány megújításának két útjáról	— — — — —	370
ALBRECHT DEZSŐ: Franco Vellani Dionisi	— — — — —	371
VITA SANDOR: A Györffy István-kollégium	— — — — —	372
TÓTH ZOLTÁN: Román élet nyolcvan évvel ezelőtt	— — — — —	373
TASCHEK ERNŐ: Az iskolaszövetkezetek	— — — — —	376

SZEMLE:

Magyar írók Erdélyről	— — — — —	380
-----------------------	-----------	-----

Szerkesztő
KÉKI BÉLA

Helyettes szerkesztő
KISS JENŐ

Lapunk címfőjét Széchenyi Hitelének 1830. évi első kiadása címbetűi után
készítettük.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ: ALBRECHT DEZSŐ

KITŰNŐEK ISKOLÁJA

Feladatokat érzek népem és nemzetem sorsában, de már nem hiszek a pusztá gondolatokban. Így jutottam el a cselekedetig. Fel akarom építeni a magyar ifjúságnak azt a Kollégiumát, amely külföldi példákön okulva, de teljesen magyarul elgondolva a magyar nép kiválasztott fiaiból vezetésre és kormányzatra képes nemzedéket nevel. A magyar faj, de elsősorban a magyar nép, azokon a helyeken, ahol sorsát intézik, ijesztően kis arányszámban szerepel. Egyrészt a saját hibájából, másrészt történelmi és gazdasági okoknál fogva. Ezt a kérdést nem lehet megoldani semmiféle fajelmélettel vagy olyan intézkedésekkel, amik az idegenvérű magyaroknak érvényesülését bármily mértékben korlátozzák. Ellenkezne a szentistváni gondollal, amely a legmagasabb európai gondolat. De senki sem veheti el a magyarságnak azt a jogát, hogy a saját, gazdaságilag elesett fajtájának segítséget nyújtson, a nyílt versengésben utakat építsen a vezetői állások felé.

*

A romok felett áll az Iskola. Igen, már áll, mert hiszek az akarat és elhatározás erejében. Itt fog állni, visszaütő jelképéül annak, hogy ahol először vágott az orosz bomba Budapestre, ebből a mély kráterből szökkennek fel az új magyar nemzedéket nevelő Iskola falai. A kráter vak gödre magyar fiúk csillogó szemévé változik, a jövőbe pillantva. Mert értsük meg: erőnk csak akkor van, ha a szirénabúgásban is a jövőre gondolunk. Ne kárpáljanak most nekem az okosak, hogy ja, kérem most nem olyan időket élünk, hogy ilyen dologgal foglalkozunk. Az Iskola nemcsak téгла, cement és vasgerenda, hanem roppant jelkép, amelynek munkája vigasz és önbizalom. Gyertek magyar fiúk, gyertek napszámosoknak, építsük az Iskolát.

(Zilahy Lajos: Ami a romok alatt s ami a romok felett van.)

*Albrecht Dezső, országgyűlési képviselő * Féja Géza, író * László Gyula dr., az Erdélyi Tudományos Intézet tanára * Paku Imre író, Hódmezővásárhely * Tangl Harald dr., egyetemi m. tanár * Taschek Ernő, az Erdélyrészi Hangya Szövetkezetek Központjának tisztviselője * Tavaszgy Sándor dr., erdélyi ref. püspökhelyettes, teológiai tanár * Vita Sándor, országgyűlési képviselő.*

A KIADÓHIVATAL KÖZLEMÉNYE

Szemlélnk megelőző számaiban felhívást tettünk közzé, hogy a HÍTEL 1936. évi 1., 2. és 4., valamint az 1937. évi 1. számát kiadóhivatalunk szívesen visszaváltja s e négy régi számért csereképpen készségesen ajánlja most megjelenő évfolyamunkat, illetve egyes számokért darabonként 2 P-t fizet. Amikor ezt a felhívásunkat ez alkalommal is megismételjük, közöljük az érdeklődőkkel, hogy az 1938., 1939. és 1940—41. évfolyamainkból még van néhány teljes és több hiányos sorozat, s azoknak ára: teljes évfolyamonként 8 P., illetve egyes számonként 2 P.

A HÍTEL ÚJABB KÜLÖNLENYOMATAI

<i>Makkai László dr.:</i> Balkáni és magyar elemek a magyarországi román társadalomfejlődésben. <i>Mikó Imre dr.:</i> Erdélyi politika. <i>Ottlik László dr.:</i> Szent István birodalma az új Európában. <i>Venczel József dr.:</i> Erdély és az erdélyi román földreform. <i>Molter Péter:</i> Falukutatás Bálványosváraán. <i>Albrecht Dezső:</i> Magyarság a változásban. <i>Tamási Áron:</i> Erdélyi jelentés a magyar szellem küzködéseiről. <i>László Dezső:</i> Korszerű magyarság. <i>Venczel József: dr.:</i> A székely népfelesleg. <i>Szabó István dr.:</i> Az asszimiláció a magyarság történetében.	<i>Zathureczky Gyula:</i> Magyar politika Európában. <i>Tamás Lajos dr.:</i> A román nép és nyelv kialakulása. <i>Martonyi János dr.:</i> Közigazgatásunk reformja. <i>Szabó T. Attila dr.:</i> A románok újabbkori erdélyi betelepülése. <i>Iffy Boér Elek dr.:</i> Nagy tér-gazdaság. <i>László Gyula: dr.:</i> A magyar őstörténelem régészetről. <i>Makkai László dr.:</i> Észak-erdély nemzeti-ségi viszonyainak kialakulása. <i>Erdei Ferenc:</i> Parasztságunk legújabb alakulása. <i>Zathureczky Gyula:</i> A magyar szellem forradalma. <i>Malán Mihály:</i> A szláv veszedelem.

VITÉZ NAGYBÁNYAI HORTHY ISTVÁN

Nem volt magyar szív, mely el ne csuklott volna, pillá, melyet tele ne tűzdelt volna hulló gyöngyeivel a megrendülés! A hír vételétől a kenderesi sírbolt ajtajának becsukodásáig együtt volt körülötte az egész nemzet s a személyes veszteség fojtogató fájdalmával tekintett elárvelt repülősapkája felé. Mintha mindenki legdrágább hozzátartozóját temette volna Horthy Istvánban: apa a fiát, felnőtt a testvérét, gyerek az édesapját.

Mi tette ennyire személyessé a gyászt, mi volt az, aminek tűzésében önkénytelen is könnyek futották el minden magyar szemét? Az elhunyt hős magas közjogi méltósága? Fiatal tette-erejébe vetett nemzeti reményeink váratlan ellobbanása? Vagy az a babonás tisztelet, ami nevéhez, a történelem-fölmagasztalta Horthy-névhez tapad? — Mindez bizonyára fokozta fájdalmunkat, — de igazán sajátunkká, testünket-lelkünket átható, egyetlen s mégis közös szenvedéssé más tette azt. Más: Horthy István áldozatának *szimbólikus* mérete és jelentősége.

Háborúban a nemzet; a szláv fanatizmus és tömeg-lelkiség elleni küzdelmek során naponta százan és százan teszik kockára életüket, róják le a maguk véradoját hazánk biztonságáért és jövődő boldogulásáért. Horthy István hősi elmúlásában a magyar katonának ez a mindennapi áldozata magasztosult fel s vált országos jelképpé. Szimbólum ez a halál, a végsőig helytálló kötelességteljesítés, a feladatával bátran szembenéző férfilelek szobormintája . . . Ha a magánélet fogalmaival közeledünk tragédiája felé, megdöbbenünk annak sürített voltán, minden lehető kapcsolatot magában rejtő teljességén. Egyszerre fiú, testvér, férj és apa vezett el benne, s ugyanakkor szerető bajtárs, hű barát, minden tréfán készséggel kapó vidám cimbora. De hasonlóan sokrétű a veszteség társadalmi szemmel tekintve is, hiszen állami életünkben el-

foglalt központi tiszte a közéleti ténykedésnek minden nemével kapcsolatba hozta őt. Kell-e ennél teljesebb szimbólum, hiánytalanabb jelenléte a különböző vonatkozásoknak?! Mint-hacsak egy személyben akarta volna kifejezni előttünk a Sors mindazt a gyászt és veszteséget, ami a most dúló küzdelemben az egyént, a családot és magát a társadalmat nap mint nap mind növekvőbb mértékben sújtja... Méltán érezhette hát mindenki magáénak e csapást s láthatta meg benne mindnyájunk sorsának megélt vagy várható fenyegetéseit! Hiszen ki az, aki csak pillanatra is elvonatkoztatathatná magát a körülöttünk kavargó eseményektől, aki ne kísérne éber gonddal, féltő aggodalmak között egy-egy távoli katona-arcot? S van-e csapongóbb a szeretet és aggodalom képzettársításainál, ahogy mindenben rejtett utalást lát s mindent azonnal szeretteivel hoz kapcsolatba?! Ilyen képzettársítások folytán Horthy István tragikus alakja is hány szeretve féltett katona-arcral mosódott össze e gyászos napok alatt, miután már feloldódott a keserűn előbuzgó könnyekben; hány távoli magyar katona-arcral, akiknek sorsában oly fenntartás nélkül osztozott, oly lelkesen és odaadással, életben és halálban egyaránt!

Horthy István hősi halála a magyar katona áldozata. A magyar fiúk, testvérek, férjek és apák áldozata, ami ő volt mind, egyszemélyben. Ezután ha magyar katonát látunk elmúlni kötelességének teljesítése közben, hazánk és nemzetünk örök érdekeiért, a Horthy István nevével szólítsuk meg őt.

Benne nevet kapott az Ismeretlen Katona.

AZ ÚJ MAGYAR GONDOLKOZÁSMÓD KÖVETELMÉNYEI

VÉGRE ELJUTOTTUNK ODA, hogy általános követelménnyé vált: a magyarságnak meg kell újulnia. Kezdjük szívünkre venni Apáczai Cseri János ébresztő szavait: »Tehát ideje fölébredned, te álmos, te mámoros, te hályogos szemű magyar nép! Végre-végre ős álmodból ébredj föl, leheld ki magadból Bakhust, kinek mindig áldozol, szemeid homályát írral oszlasd el.« A megújulás ígéretének reményében már ma beszélünk arról az új magyarságról, amelynek tüneteit fiatalságunk egyik részének lelkeségében jelentkezni látjuk. Arra azonban még kevésbé jutottunk el, hogy az új magyar életnek legelső követelménye egy új magyar gondolkozásmód. A mozgalmak, az intézmények, az épületek, a kövek, bármilyen nagyszerűek és nagyszabásúak, még nem jelentenek új magyarságot. Új, és pedig folytonosan megújuló magyar gondolkozásmódra, s még ezt is megelőzőleg új lelkeségre és új szellemre van szükségünk, amely gondolkodásunkon átsugárzik. Ez a megújuló lelkeségből fakadó és új szellemiséget árasztó új gondolkodás tud csak olyan mozgalmakat és intézményeket, olyan monumentális alkotásokat és beszélő falakat életre hívni, amelyek nem pusztán magukban állanak, hanem élő, bizonyágtevő vetületei lesznek egy megújulás útján járó népnek. És végül, *magyarnak* kell lennie ennek az új gondolkozásmódnak. Nem magyarosnak, hanem magyarnak. A dekoráció még nem tesz valamit magyarrá, de azzá teszi a belső alkat lelki szerkezetét. A magyar lélek belső alkatának szerkezeti vonásai kell, hogy kifejezésre jussanak a magyar gondolkozásmódban, de nemcsak az adottságokban, amelyek a magyar történet folyamán kibontakoztak, hanem azokban a követelményekben is, amelyek nem engedik meg a helytállást, a veszteglést, de tovább hajtanak a folytonos megújulás útján.

ANNAK A KORSZELLEMNEK, amelyben élünk, kétségtelenül legértékesebb jellemvonása, hogy egész értékrendszerünket a rögzített statikus helyzethől igyekszik átvinni a folytonos megújulás dinamikájába. Egész gondolkodásunk s ennek nyomában, világnézetünk az érték-eszméket igyekszik kiszabadítani a természeti kényszerűség fogalmából, hogy az értékeszmékben rejlő feszülő életet győzelemre segítse. Ez a folyamat ott kezdődött el, amikor a filozófia hatása alatt a természettudományi gondolkodás felismerte, hogy a világot és az életet meghatározó törvény-fogalom nem csupán makacsul helytálló és veszteglő tényszerűség kifejezője; nem csupán ontologikum, hanem normativum is, a világot és az életet szabályozó követelmény is. Kiderült, hogy a világ és az élet nem veszteglő hatalom, hanem szakadatlan kifejlésben élő dynamis. Így jutott a természettudományi gondolkodás, a filozófiai-ismeretkritikai szempontok által, a legtágabb értelemben vett biológiai gondol-

kozás magaslatára. Ennek a megállapításnak igazságát látjuk igazolva a kitűnő magyar gondolkozónak, Huzella Tivadarnak a biológiai gondolkodásában, valamint, különösen a gyakorlati nemzetnevelés terén, a mi kolozsvári tudósunknak, Gelei Józsefnek tanításaiban.

Mindezeket a szellemtörténeti és tudománytörténeti kérdéseket azonban nem kívánjuk tovább bontogatni, csupán jelezni kívántuk a korszellem sajátos és maradandó becsű geneziséből folyó változásokat. Ennek a dinamikus erejű korszellemnek megfelelően kell újból értelmeznünk minden olyan fogalmat, amely a magyar életre vonatkozik. A nietzschei szóval élve, át kell értékelnünk minden érték-eszmét, tehát át kell értékelnünk minden magyar fogalmat, amely a mi érték-rendszerünkbe tartozik. Amiképpen a nép fogalmunk nem maradhat többé a statikus szemléletű szociológia terén, sem a nemzet fogalmunk a pusztá politika síkjában, hanem át kell vinnünk azokat a bennük rejlő ethikai tartalomnál fogva, a szabályozó, a folytonos kifejlést sürgető ethika síkjába, úgy kell a magyar életet befolyásoló többi értékeket jelentő fogalmainkat is felfelszabadítanunk, hogy a magyar élet éltető tényezőivé váljanak. A nép nem csak egy faji természeti adottság, hanem sajátos lelkeségben élő közösség; a nemzet nemcsak egy állam területén élő polgárok összessége, hanem a történet folyamán folyton kibontakozó eszmény-kép, amely szerint alakulnia kell a népnek, hogy sajátos lelkesége mind tisztábban bontakozzék ki. Sem az egyik, sem a másik nem fagyasztott fogalom, amelynek csak annyi becsé van, hogy azokkal mint fogalmakkal kifejezzük magunkat s mint fogalmakba belehelyezzük mondanivalónkat, hanem élő valóságok, amelyeket tehát élniök kell azoknak, akik a magyar népközösségbe tartoznak és akik ugyanazt a magyar nemzet-képet látják maguk előtt ragyogni, amelyet mint jelenvaló élők maguk is folytonosan tisztítanak és nemesítenek. Az új magyar életnek és gondolkodásnak megfelelően nem engedhetjük meg, hogy magyar értékeket hordozó eszméink elraktározassanak a pusztá históriai szemléletben, vagy nyelvünk szókincsében, hanem bennük kell élnünk azokban, hogy érvényt szerezzünk belső tartalmuknak és igazságuknak.

EZEKNEK A SZEMPONTOKNAK MEGFELELŐEN kell újból értékelnünk a *honfoglalás* fogalmát. A múlt század alvajáró magyarjai különösen, de századunk magyarjainak tekintélyes része is, úgy tekint vissza erre a nagy történeti adatra, mint elvégzett történeti *tényre*, amely le van zárva, még legfeljebb csak helyre kell állítani a történeti határokat. Keveset törődünk vele, hogy a *honfoglalás tény-fogalmát ki kell emelnünk a história nagy temetőjéből s az élő magyarok naponként megújuló feladatává kell tennünk*. A hon nemcsak egy földterület, hanem egy nép lelkeségének kisugárzási helye; nemcsak egy élettér, hanem az a rendelt lakóhely, amelyben egy nép értékeket termel; nemcsak szántóföld, amelyen kenyeret arat, hanem amelybe lelki magvakat hint a lelki aratás számára. A folytontartó honfoglalást tehát elsősorban abban a spirituális értelemben kell vennünk, amely azt a végtelen, soha be-

nem fejezhető feladatot szabja a magyarság elé, hogy a földet magyar szellemű honná kell tenni, hogy ennek a földterületnek minden rögjén, ösvényén, hegehupáján, mezei útján, minden zegzugos helyén épült községén ragyogjon ki a magyar lelkiség kezemunkája, szellemi vetülete és erkölcsi nemessége. Nem a hivalkodó nacionalizmus különböző kifejezéseire gondolunk. Ebből épen eleget láttunk az elmúlt évtizedekben. Nem kívánjuk, hogy még a templomépítés szent kötelezettségét is egy elnyomó és gyűlölködő nacionalizmus szolgálatába állítsuk s még az olyan helyeket is tele tűzdeljük templomtornyokkal, amelyekhez semmi köze nincs a léleknek s ahol azok csak az üres imperiálizmusnak lehetnek a kifejezései, — hanem azt követeljük, hogy a folytonos honfoglalás komoly jelei tünetkezzenek minden talpalatnyi helyen, hogy kitűnjék, ebben a honban nem egy erőszakkal uralkodó nép, hanem a szellem nemességét sugárzó, tehát valóban »úri természetű« nép az úr.

Az új magyar gondolkozásnak az a további nagy követelménye, hogy a folytonosan és naponként megújuló honfoglalás cselekvő alanya az egész magyarság kell, hogy legyen. Nemcsak az államhatalom, hanem elsősorban az államhatalomnak is alapul szolgáló egyetemes magyarság. A kisebbségi sorsot átélt erdélyi magyar ember a visszatérés után különös megütközéssel fogadta azt a gondolkozásmódot, amely mindent az államhatalomtól vár, de ő maga is hamarosan ennek a lelkületnek a hatása alá került.

A folytonos honfoglalásnak igazi magyar közösségi munkának kell lennie. Ennek azonban az a nagy feltétele, hogy tanuljuk meg és gyakoroljuk a felelősség-vállalást. Lehet, hogy ma ennek súlyos tárgyi akadályai vannak. A kormányzás minden kezdeményezést a kezébe vesz, egyenesen kisajátít, a közigazgatás pedig arra van berendezkedve, hogy a fokozatos felelősség elvét úgy magyarázza, hogy minden felelősséget tovább vet. Indoka ennek a borzalmas méretű világháború. Azonban még ezek között a korlátok között is, az új gondolkozásmód megköveteli, hogy minden magyar leleményes és alázatos legyen, hogy a szűkre szabott területeken vállalon annyi és olyan felelősséget, amely lehetségesé teszi számára a folyamatos honfoglalásban való részvételt. Szeretni és szolgálni még a totális értelmű etátizmus korában is lehet. Lehet szeretni azt a falut vagy várost, amelyben élünk, lehet szolgálni azt a népet, amelynek közösségébe tartozunk. A földet szeretni pedig azt jelenti, hogy nem hagyni árván és éktelenül; nem nézni el, hogy annyi és annyi magyar föld, vízmosásos hegyoldal heverjen fátlanul, romoljon és pusztuljon évről-évre. Ha egy-egy község határában, évről-évre minden magyar ember csak egyetlen akácfát ültetne, egy szemtelen akácfát egy-egy pusztá hegyoldalba, milyen mássá válnék annak a falunak határa, mennyire kiderülne annak az ábrázata s mennyi új áldás fakadna annak a nyomában. Nem is szólunk arról, hogy mit jelentene, ha annyi elhagyott szőlőhegyen egy-egy szilvafát ültetnénk. Tudjuk, hogy nagyon is kitaposott úton járunk s elcsépelet igazságot mondunk, de valahol itt, nagyon is itt az elején, de itt kezdődik el a naponként megismétlődő honfoglalás s itt kezdődik el az új magyar gondolkozásmód. Még azt sem mondhatjuk kifogásul,

hogy az állami mindenhatóság korlátozása áll útunkban, hiszen épen az jön ezerféle módon a segítségünkre. Hát azt szabad elnéznie egy-egy községnek, annyi faluvezetőnek, hogy az ékes szép magyar címer olyan nagyon szomorúképű ház falán hirdesse, hogy ott van a magyar állami iskola, vagy az egyházi népiskola, vagy a község-háza? Sem az államhatalom, sem a hatósági, sem az általunk támogatott társadalmi alakulatok nem állanak az útunkba, hogy szeressük a mi földünket, hogy az honná váljék s szolgáljuk a mi népünket, hogy az közösséggé emelkedjék.

AZ ÚJ MAGYAR GONDOLKOZÁSMÓD ott kezdődik: tudjunk lemondani arról, hogy csak hősi pózba vágjuk magunkat s csak országos ügyekkel akarjunk foglalkozni. A nagy történeti honfoglalás is lépésről-lépésre haladt, mennyivel inkább úgy kell haladnia annak a meg nem szűnő belső honfoglalásnak, amelyben részt kell vennie minden magyarnak, minden napon. Az új magyar gondolkodásnak megfelelő magyar típust abban a gazdában, lelkészben, tanítóban, vagy bármilyen hivatást betöltő magyarban látjuk, aki helyt tud állani ott, ahol van, cselekvő munkát vállal ott, ahol él, azok között a körülmények között, amelyek között szenved a kicsinyesség, a tudatlanság és a rosszindulat gáncsvetései miatt. Addig az új magyar élet meg nem születik, míg ki nem vész sorainkból nemcsak a mindenáron vezérkedni akaró magyar, hanem a folytonosan csak a körülményeket hánytorgató magyar is. Ez a két átkos típus a rákfeneje a magyar életnek s így főbenjáró akadályozója az új magyar gondolkozásmód hódításának.

Ez az itt értelmezett új gondolkozásmód magában foglalja a helyesen értelmezett lokalpatriotizmus helyreállítását. Ennek a szónak az általánosan használt értelme a szűklátókörű hazafiságot jelenti, de jelentse ezután a helyhez kötött hazafiságot. Azt a hazafiságot, amely nem hagyja el hűtlenül ősi örökségét, csak azért, hogy könnyebben és jobban boldoguljon, nem tagadja meg a helyi feladatokat és szolgálatokat, csak azért, hogy jobban érvényesüljön, és nem hagyja üresen romladozni az ősi házat, csak azért, mert nem nyújt már elég kényelmet. Csodálkozhatunk-e azon, hogy a középbirtokosok város után áhitozó példáját követi a kisbirtokos is, sőt a falusi napszámos is s mindenik kikivánczik abból az életformából, amelyben egyedül élhet gyökeres magyar életet? Ez a nomádizáló sereg mérhetetlen veszedelmet jelent az egész magyar életre és jövőre nézve. Ezt a karavánt csak az új magyar gondolkozásmód térítheti vissza az egyéni és közösségi romlás útjáról.

Tudjuk, hogy ennek a kérdésnek vannak olyan gazdaság- és földbirtok-politikai okai is, amelyek döntőleg szólnak bele abba, de azt is tudjuk, hogy ha nem szakítunk egyszer már véglegesen azzal a gazdasági materiálizmussal, amely az új gondolkozásmód szellemi forradalmának útjába áll, sohasem fogjuk tudni a gazdaság- és földbirtok-politikai kérdéseket sem megoldani. Minden nagy külső változás kis belső változással kezdődik s minden nagy reformnak belső lelki reformmal kell kezdődnie. S tegyük hozzá, hogy amint minden igazi örömmel az önmegtagadás a forrása, úgy min-

den nagy nemzeti-társadalmi eseménynek az egyéni belső önmegtagadás a feltétele.

A HONFOGLALÁS FOGALMÁNAK a história nagy temetőjéből való felszabadítása után következik a honvédelem fogalmának a felszabadítása. A honvédelem nemcsak katonai feladat, hanem egyetemes magyar feladat, és nemcsak a háború idejére vonatkozó kötelezettség, hanem folytonos, minden napra szóló erkölcsi kötelezettség. Itt ismét a mi erdélyi filozófusunkra, Apáczai Cseri Jánosra hivatkozunk: »Azért mi mások példájára nem látjuk be, hogy a béke megtartásának, vagy visszaszerzésének, a háború dicsően folytatásának vagy bevégezésének egyetlen módja az, ha otthon az államban tanult férfiak nagy számmal léteznek. Mert keveset ér az országon kívül a fegyver, ha odahaza nincs bölcsesség — mondja Cicero.« Apáczai szelleme szerint értelmezzük ezt a gondolatot, ha azt mondjuk, hogy »tanult férfiakon« mi a művelt lelkű magyarokat értjük, és ha azt valljuk, hogy az ő megállapítása igaz nemcsak a háború idejében, hanem a béke napjaiban is.

A honvédelem a határok védelme, de nemcsak a határok mentén, hanem a határokon belül is, hogy a honvédők egymásmögé helyezett sűrű gyűrűje a hon szívéből a határokig és a határoktól a központig rajozzék. A határokon figyelők nem állhatnak magukban, árván, hanem az egymásután sorakozó seregek ereje, szeretete, hűsége és becsülete hullámozzék a határoktól a határokig — s épen napjainkban pedig, a határokon messze túl harcolóktól vissza a legbelsőbb és legszűkebb övig és onnan vissza a Volgáig. Ma különösképpen az a honvédelmi kötelezettsége minden magyarnak, hogy feszült figyelemmel őrködjék ott, azon a fronton, ahol áll, hogy senkinek a türelme, az áldozatossága, az önmegtagadása ki ne merüljön, s a társadalmi igazságosság mérlegét senki meg ne billentse.

A honvédelem azonban nemcsak háborus kötelezettség, hanem minden időre szóló nagy lelkiismereti parancs, mert a béke nem csupán az ellenséges támadások távoltartásában van, hanem a lelkek belső egységében és a nemzeti egyetértésben rejlik. A honvédelem kötelezettsége tehát az új magyar gondolkozásmódnak megfelelően abban van, hogy szakadatlanul őrködjünk afelett, hogy a magyar becsület és hűség tisztán ragyogjon a hon felett, tehát szakadatlanul védelmezzük a magyar lelkiséget mindenféle ellenséges lelki ragálytól. Fegyver tehát nemcsak a puska és az ágyú, hanem fegyver a hit, a jó erkölcs, a nemzeti hűség és fegyelem, a tudomány és a művészet, és a nemes szellemiség annyi, fel nem sorolható nagy adománya. Ezeket mind használnunk kell; minél számszerűbbeknek, és végül minden magyarnak kezébe kell adnunk, hogy ezekkel a szellemi fegyverekkel is felfegyverkezten állandó mozgósításban tartsuk az egész nemzetet. Nem egy frontra, vagy kettőre, vagy háromra van szükségünk, hanem fronttá kell váljék minden talpalatnyi magyar föld és minden magyar szív és minden magyar elme. Így lép ki rögzített, vagy fagyasztott statikus helyzetéből a honfoglalás és a honvédelem fogalma s válik a magyar élet dinamikus tényezőjévé.

HÁTRA VAN MEG GONDOLATMENETÜNKBEN magának a honnak, vagy a hazának a fogalma, amelyet hasonlóképpen kell felszabadítanunk történelmi-jogi kötöttségéből. Ha a honfoglalás és a honvédelem folytonos követelmény, az új magyar gondolkozásmódban a hon sem tekinthető kész adottságnak, hanem folytonos feladatnak, amelyet az erkölcsi törvény követelményeként állít elénk. A hon fogalma, már csak logikailag is, egységet fejez ki, még inkább etikailag kell egységgé válnia. Azoknak, akik a honfoglalás folytonos aktusában élnek, és azoknak, akik beletartoznak a honvédelem meg nem szűnő lelki hadjáratába, szüntelenül azon kell dolgozniuk, hogy a *honegység* mindinkább hiánytalan egésszé váljék.

A folytonos honfoglalásnak és honvédelemnek tehát a végső örök célja a honegység, melyet mint áldozati ajándékot kell minden napon bemutatnunk az Istennek, aki beleteremtett abba a nyelvközösségbe és abba a népközösségbe, amelynek neve: magyar. A magyar név, a magyar lelkiség és szellemiség mint acélgyűrű kell, hogy átfogjon minden magyart ugyanazon Istentől rendelt földterületen. Csak ebben az emelkedett légkörben és ebben a nemes szándékban válik ez a földterület honná, amelyben az egyéni sajátosságok nem bosszantják és mérgezik egymás életét, hanem a szeretetben fundált tisztelet illatával kölcsönösen ihletik és éltetik egymást. Aki hisz, az nem kételkedik ebben, és aki nem kételkedik, az már elindult a honegység szolgálatában.

Amilyen mértékben nő, és folyton növekszik, szervesen kifelé és befelé a honegység s válik mindinkább nagy magyar lelki egységgé, olyan mértékben nő tovább a magyarság európai súlya; nemcsak politikai, hanem a minőségi súlya. Európaiságunk nem valamely kultúrpolitikai program útján valósul meg, hanem sajátos lelki egységünk szakadatlan tovább építésének útján. Minél több sajátosan magyar minőségi értéket alkotunk, annál több kapcsolatot és súlyt nyerünk az európai élet nagy szellemi összefüggésében. Nemcsak a mai korszellemben, amely csak a nagy és tömör lelki egységeknek kedvez, de bármilyen korszellemben is, még a magános lángelmék is csak nagy és tömör szellemű nemzeti egységen át érvényesülnek. Az ilyen minőségű egység pedig csak a teljes honegységben virágozhat ki és hozhat ékes gyümölcsöket.

Ezek az új magyar gondolkozásmód alapvető követelményei.

TAVASZY SANDOR

MÓRICZ ZSIGMOND ÚTJA

ÁGYBAN, LAZAS BETEGKÉNT ért a »Hitel« meg tisztelő fel-szólítása, hogy Móricz Zsigmondról írjak, tehát a helyzethez illő állapotban: most ismét reánk nehezedik a végzet, megmutatja a kérielhetetlen törvényt és a kikerülhetetlen felelősséget. Néha az-után sorsunkra biz, de jaj, ha megfélekedezünk arcáról, intéséről, mert ez az arc egyszer csak fölemelkedik ismét. Móricz Zsigmond is a végzet küldöttje volt, úgy kezdte, úgy folytatta és fejezte be mondandóját, mint a névtelen, hajdani magyar pap: »Látjátok, fe-leim...« Nem tetszett mindazoknak, akiknek az élet: haladék egyéni ügyeik dús beváltására. Akik letagadják a végzetet, a tör-vényt, a mezítelen igazságot, a legmagasabbrendű élnivalókat és hazug, henye mesék, álmitoszok vígaszába kódósítik az embert. Oly-kor meg is tehetik, mert a végzet szunnyad s nem is jelentkezik mindig történelmi erők formájában, néha egy szellemet választ ki-nyilatkoztatóul, mint Móricz Zsigmondot. A kinyilatkoztató útja rögs, pályája szenvedés, jutalma kő és szitok, mert a szellemi és lelki elkorcsosultakat figyelmezteti az ember eredeti társadalmi, vagy kozmikus, olykor metafizikai helyzetére, rendeltetésére. Nem tehet mást, benne ég a jegy, nyílt és rettenetes arcával reá tekint a végzet. Móricz Zsigmond sem tehetett másként, a papi ősök sarja maga is pap volt, a fátum papja, beavatottja, akinek nyomában egyelőre nem sokasodtak seregek. Sírjánál is többen voltak az elhi-vottak, mint a hivatalosak; többen a hívők, mint a kíváncsiak. S mégis kevesen voltak, Budapest tanúságot tett, hogy nem az ő írója Móricz Zsigmond. Móricz népe pedig majd csak ezután ér el hozzá.

TIZENÖT ESZTENDŐS KOROMBAN történt véle első szellemi találkozásom. Ötödikes gimnázista voltam és egy kisvárosban szenvedtem. Nem bírtam atmoszféráját, »úri társadalmát«, terheit és bilincseit. Ekkor került kezembe egy megváltó könyv, Móricz Zsigmondnak »Az Isten háta mögött« című regénye. Ez a regény azt a környezetet fejezte ki, melyben én is éltem, — olyan ez a mű, mintha nem is regény, hanem óriási arányú környezetrajz volna, előkészület egy nagy regényhez. Móricz a tiszta emberi sza-badságélmény szemével nézte a felvidéki kisvárost, tehát engem is megtanított: felszabadulni a nyúgei alól. Megtanultam, hogy a »sötétenlátó«, komor életszemléletben olykor a legnagyobb emberi vígasz és fölény, tehát öröm rejtezik: forró tüzei elégetnek ben-nünk valami gyeheennára-valót s fölszabadulunk, elsőpródnak az élet redves kategóriái, megnyílik előttünk a szép, szabad tér.

Következő Móricz-élményem »A fáklya« volt, az első világ-háború előtti magyar értelmiség regénye. Itt már egész komor pom-pájában kibontakozik a »tűzszertartás«: üszökké ég az eltévelye-dett élet. Persze ez a tragikus »szertartás« Móricznál puritán, kál-

vinista erkölcsi értelmet kap. Támadói sohase vették észre ezt a fölötte jellemző Móricz-vonást, hanem éppen »erkölcsi oldalról« támadták, mert az igazság megszállottja volt és soha semmit sem volt hajlandó letagadni az élet valóságából, nem osztotta azt a korszerű tételt, hogy az »erkölcs«: kegyes hazugság. Hozzátegyem-é, hogy felfogása a legszigorúbb erkölcsi felfogás? Nem Móricz Zsigmondban volt a hiba, hanem a tévútra síklott társadalom fogalmi eltorzulásaiban és természetes következményében: az álpróféták ijesztő elszaporodásában. Az utóbbiak pedig olykor a »hű barát«, vagy pedig a »megértő tanítvány« báránybőrében terjesztették a gyorsan észrevehető farkasszagot.

Ezután sorra olvastam a Móricz-könyveket s midőn 1923-ban Szabó Dezső felszólított, hogy írjam meg első Móricz-tanulmányomat, a »Sárarany« Türi Danijában már az igazabb, valószerűbb Toldit láttam, tehát a mélyhagyomány teljesedését. Móricz akkor támadások pergőtüzében állott, a »destrukciót« éppen úgy reálolvasták, mint a zsidóbérencséget, egy akkor alakult előkelő folyóirat kritikai rovatának szerkesztője, aki később egyetemi tanár lett, kijelentette, hogy folyóiratukban Móricz Zsigmondnak a nevét sem szabad leírni. Még az emberek fülében csengett egyik kurzusköltőnek a verse, mely azzal vádolja Ady Endrét, hogy fajtáját pénzért eladta a zsidóknak; a vádat megkapó egyöntetűséggel Móriczra is kiterjesztették. Látszólag nemzeti szellemű reneszánsz készülődött, de nemsokára a magyar végzet legkülönb emberi mélységű megszólaltatói, az Adyban és Móriczban megújhodott ómagyar hang ellen indult meg a harc. A középréteg felszínesen asszimilált elemei tolakodtak a porondra, hogy majd kiszorítják a szellemi életet uraló zsidóságot; természetesen nem »szorították ki«, hanem a magyar hangot próbálták elfojtani. Mások Móricz műveinek természetes társadalmi következményeitől rettegtek. A magyar realizmusnak csaknem minden időben ez volt a sora; főbűnnek számított: megmutatni a valóságot, fölfedni a végzet arcát. A magyar realizmus szemben találta magát a társadalmi korhadtsággal s a felszínesen asszimilált elemek természetesen a »mélyzöngésű« magyar hang helyett jól felfogott gyakorlati okokból a társadalmi korhadtságot támogatták, saját szabad tenyészetük előfeltételét.

A HUSZAS ÉVEK ELEJÉN Móricz nagyon egyedül maradt, pedig Ady után ő volt a »magyar vallás«. A fiatal erdélyi írók bizonyára megrónak ezért a megállapításomért, pedig minden nagy emberi megnyilatkozás mélyén vallás él. A szocializmus is akkor volt erős és félelmetes, az első világháború előtt, midőn szinte vallásos folyamattá, »európai vallássá« nőtt; 1914-ben vált nyilvánvalóvá, hogy vallásnak mégis gyatra s az utolsóelőtti lépésnél meghátrál. A szellem nagy műveiből sem hiányzik sohasem az átlényegülés és a megváltás érzése, vagy tudata. A fagyasztó »higgadság«, a stílus »feltétlen biztossága« és »megrendíthetetlen egyensúlya«, a »ragyogóra csíszolt« racionalista okfejtés indokolatlanul gögös csillogása: csak egy részlete, darabkája az egész embernek. A nagy művekben és cselekedetekben pedig az egész ember van je-

len. Ezért nem értik a szűkebbre szabott utódok Ady vallását, Móricz fátumát, a nagy nemzedékben jelentkező félelmetesen bőséges egészszet. Ha Móricz Zsigmond is olyan »szűkebbre szabott« ember és író lett volna, mint az utódok, bizonyára szabályos társadalmi regényeket írt volna, a történelmi materializmus és a »dialektikus életszemlélet« korlátozt szabályai szerint. Móricz szabása azonban különö volt: a biológiai létünk teljes átélésére és kifejezésére termett. Ennyire széles életet még egyetlen magyar író sem élt: minden érzéke, minden pórusa állandóan itta az életet, folyton úton volt, jegyezgető ceruzája sohasem pihent, mélységekbe ásott, mint a régész s elmerült a friss élet langyos, latyakos felszínébe, mint a riporter; kofahajón hallgatta az emberi locsogást, hivatalaszobákban látszólag ártatlan csevegés közepette tapogatta ki a közélet rejtett rugóit, régi könyvek betűi mögé oda varázsolta az elsüllyedt életet s élőkből kényszerítette ki rejtett emberségüket. Élmények dandárai alakultak, sorakoztak benne: így jutott el a törvényig, létünk törvénytáráig. De mi volt az ő vallása? Az, hogy álmisszteriumokat vert szét szellemének s műveinek a sodra, hiedelmeket és babonákat zúzott össze, a létezés egész misztériumát fölfedte, bevilágította s emberi következtetéseit is bátran levonta.

Mindig úgy éreztem, hogy művei nemcsak művek, hanem cselekedetek is, közvetlenül beáradnak az életbe és ősi, eredeti irányvonalak felé hajlítják, mint a vallásalapítók, az ősbölcselet papjai. Móriczról szóló első, dadogó tanulmányomban is kifejezést adtam ennek az élményemnek. Mint többektől hallottam, írásom jól esett Móricz Zsigmondnak, még 1928-ban, öt esztendő múlva is azt monddta, hogy a legmegérzőbb és legmegértőbb írás róla. Véleménye távolról sem szerény soraim értékét jelzi, hanem inkább arra mutat, hogy milyen mostohán bánt vele a sajtó, a kritika, az egész magyar közélet. A »Nyugat« hivatalos kritikusa csak a »Sárarany«-ig tudta követni őt, — így történt Adyval is, »Ki látott engem« című kötetét már nem értették kortársai, »A halottak élén«-t még kevésbé. A »másik oldal« pedig kíméletlenül folytatta Móricz ellen a hadjáratot; emlékszem, az irodalomtörténet professzora Móriczcikkem megjelenése után a Ménesi-úton, midőn meglátott, átment a másik oldalra. A Kisfaludy-Társaság kizárta tagjai közül s mindmáig elfeledte a »rehabilitálást«, kortársaim pedig minden lelkiismeretfurdalás nélkül beléptek a társaságba anélkül, hogy (mint legügyesebb kortársam egy parasztvacsorán Móricz Zsigmondot szólította) »édesapjuk« rehabilitálását elintéztették volna. Ám mentességükre szolgál, hogy halála előtt, elkésve, mégis eszükbe jutott. Arra gondoltak bizonyára, hogy utókor is létezik. A jelenkorra és szellemére mindenesetre jellemző, hogy Márai Sándor az Akadémia tagja lett, de Móricz Zsigmondnak még a neve sem merült fel. Kodály Zoltán pedig kisebbségben maradt...

Móricz a hajszában s a kényszerű magányban mélyebbre merült: gyermekkorába és a történelembe. A húszas évek elején jelent meg gyermekkorának regénye, a »Légy jó mindhalálig«. Az ő igazi jósa: egy egész közösség életének, sorsának átélése volt, mérhetetlen terhek s élménytömegek vállalása. Agyveleje szűnte-

lenül dolgozó motor volt, megállás és pihenők nélkül »mozgott«, mint a természeti erők, az eleve elrendeltség benne kozmikus arányokban jelentkezett. Semmiféle hatalom sem téríthette el eredeti útjától. Pergőtűzben élt, de minden bántás és támadás csak annyit változtatott pályáján, hogy a mondanivalók olykor más sorrendben áradtak ki belőle, de kiáradt minden, semmi sem tudta csonka emberré, csonka művésszé rettenteni őt. A huszas évek elején nemcsak gyermekkorába merült vissza, hanem a történelembe is és nemsokára megszületett a »Tündérkert«, hatalmas erdélyi trilógiájának első része. Már akkor éreztem: jóval több ez a regény Báthory Gábornak és korának ábrázolásánál, a pogány kán jelenik meg itten, a keleti barbár, aki emberáldozattal csinálja a történelmet. A keleti kánok iszonyú »elragadtatása« lobban ki lépten-nyomon Báthory Gáborból, — a kegyetlenség nagyon kezdetleges szó belső látványának kifejezésére. S milyen messzire világított Báthory Gábor tüze, az ő fényénél írta meg »Barbárok« című novelláskönyvét is: a pusztákra szorult vad, keleti »pásztorerkölcset«, »pásztorvallást«. Az Erdély-trilógia másik két kötetében pedig éppen Báthory Gábor ellenpólusát teremtette meg: Bethlen Gábor magyar humanizmusát, a földmíves és míves magyar terebélyes, tömör szellemét, életérzését.

MÓRICZ ZSENIJÉNEK legfőbb bizonyítéka, hogy sohasem volt egyvágányú, tehát agyonegyensúlyozott és »higgasztott« író. A folyam egyetlen mederben siet a tenger felé, a folyamrendszer azonban tájakat hálóz be s medrek özönével megy a tengerbe. Ilyen folyamrendszer volt Móricz zsenije. Midőn az »Erdély«-t írta, azt hitték, hogy csúcspontjára ért, de közben gyors egymásutánban jöttek a másarcú művek: a »Boldog ember«, a paraszti hétköznapi utolérhetetlenül gazdag költészete, a »Rokonok«, mely Tolnai Lajos óta egyetlen nagy regényünk a középréteg életéről, a »Forró mezők«, mely »bűnügyi történet« keretében világít a magyarság biológiai mélységébe, a »Betyár«, mely elsőnek realizálja Eötvös József óta a betyárromantikát. Móricz a Betyár-jában a »Falujegyzőjé«-nek Violája támad fel újra s mérkőzik az alig változott társadalmi viszonyokkal; ez a műve különben a Rózsa Sándor-trilógia előfutára. Utolsó napjaiban emlegette, hogy Jézusról szeretne regényt írni, nem csodálkozom, bizonyára félig készen merült fel benne egy ilyen mű terve. Források tömege szakadt fel belőle folytonosan és végül is: a termés, az adakozás folytonossága ölte meg.

De a folytonos adás nélkül nem bírta volna a magyar életet. Ha egy percre is megállott volna benne a teremtés forró, belső áradása, összeomlott volna a reá hulló reménytelenségtől. Ady dőlte után magányos tölgyfa volt, túlságosan dúslombú, erős és roppant volt korának. Teher volt, elérhetetlen példa, utánozhatatlanul gazdag élet. Mikor hatvanesztendős lett, csak egy-két napilap emlékezett meg róla, a »Nyugat«, melynek a hősi időkben oszlopa volt, egyetlen szót sem szentelt a hatvanéves Móricz Zsigmondnak, egyedül maradt műveinek dandárával. Egyik magánszínházunk előadta

»Kismadár« c. darabját, legjobb színpadi művét. Megdőbbenve hagytuk el a bemutatót, bár a félreértések hona vagyunk, de ennyire még nem értettek félre magyar író. Utóbb már napilap sem állott Móricz Zsigmond rendelkezésére, átvette a »Kelet Népé«-t, írta, szerkesztette és — nem az ő szégyene! — ügynökölte. Kétízben rásújtott a betegség, az agyvérzés s közben meg kellett érnie, hogy az utána következő nemzedék egy-két tagja máris halottként kezeli. A könyvnapon jelent meg Illyés Gyula »Mint a darvak« c. kis munkája, melyben érthetetlenül elfogult ítéletet mond Móricz Zsigmond népszemlélete felett. Azt írja Illyés, hogy Móricz csak hatvanesztendős korában bírt érzőszívű parasztot ábrázolni, egyben heves és elhamarkodott ítéletet mond újabb irodalmunk népszemlélete felett is; mélységesen elítéli; egyoldalúnak minősíti; sötétlenlátónak, túlzottan naturalistának, Zola-epigonságnak bélyegzi és csattanóul: pálcát tör Móricz Zsigmond felett is. Augusztus elején, Borszéken olvastam Illyés könyvét, onnét írtam cikket a »Híd«-nak tévedéséről, ez az írásom utolsó tisztelgése az élő Móricz Zsigmond előtt. Illyés megfélekedezett Justh Zsigmond, Tömörkény István, Gozdsu Elek s a századforduló annyi és annyi kitűnő írójának népszemléletéről, melyben éppen elegendő bensőség és »érző szív« akad. Kortársairól is igaztalanul ítél, mert nem vette figyelembe a »sötétlátású« Kodolányinak »Feketevíz« c. kitűnő regényét többek között. Legigazságtalanabb mégis Móricz Zsigmonddal szemben, akinek első novellája a »Hét krajcár« ugyancsak »érzőszívű« népet ábrázol, életműve pedig a népiségnek utólrétegetlenül gazdag tárháza. Megírta a »Sárány«-t, de a »Pillangó« bűbájos idilljét is. Elbeszéléseiben megtaláljuk a magyar népegyéniségnek minden villanását. Móricz realista gazdagságához egyedül Jókai mesebeli gazdagsága fogható s mégis őt érte az egyoldalúság vádja, még pedig a saját oldaláról s egy kitűnő elmétől. A kritika tévedései és fontoskodásai sohasem érintették mélyebben Móricz Zsigmondot, az ilyen ténybeli »elírások« azonban fájtak neki, mert elárulták, hogy műveinek jelentékeny részét azok feledték el, akiknek legjobban kellett volna emlékezniök és olyanok rajzoltak elfogult torzképet róla, akiktől elvárhatta az igazság hűségét.

»RÓZSA SÁNDOR« ELLEN Illyés elsietett megállapításával párhuzamosan indult meg a hadjárat. A front megdőböntő volt: kik találkoztak a magyar igazmondó ellen! Milyen »áthidalhatatlan« politikai, faji és társadalmi ellentétek lettek egyszerre áthidalhatóvá. Elkecsereedett ellenfelek szövetkeztek Móricz Zsigmond vádolására és elítélésére. Hol volt a nemzedék, az utódok, akiknek zárt sorokban melléje kellett volna állaniok? A kezüket mosták valahol, mintha valamennyien Pilátusok lennének. Móricz ismét egyedül volt és ismét a teremtésbe menekült, nem sokkal halála előtt mesélte nekem nyugodtan, mosolyogva, hogy milyen lesz a Rózsa Sándor-trilógia harmadik kötete. Nem vett tudomást arról, hogy máris görgetik az akadályokat a harmadik kötet megjelenése elé. Nem fülelt a »szellemi harc« elfajulására, beletemetkezett a terem-

tés lázába, mint a pogány áldozó: életerejének utolsó cseppjeit öntötte a tűzre, melynek »nem szabad kialudni«.

A Rózsa Sándor-harcból én is kivettem a részem, a »bombák« egyrésze reám hullott, idegen érdekek lapjai, melyek sohasem bocsájtják meg, hogy saját fajtám kegyetlen bírálata után az idegen fajt is bírálathoz merészeltem részeltetni, alkalomnak vélték Móricz Rózsa Sándoráról írt szerény cikkeimet arra, hogy ismét víz alá merítsenek. Űgy számoltak, hogy azóta öregebb lett a tüdőm s nem bírja ki oly sokáig a víz alatt. Ilyen indokok mozgatják nálunk bizonyos szellemi csoportok »kritikáját«. Ezek az érdekcsoportok az utóbbi időben feltűnően durván támadták Móricz Zsigmondot is, midőn nyilvánvaló lett, hogy életművét már semmiképpen sem használhatják fel a maguk érdekeinek védelmében. Egy érdekcsoport, mely Földi Mihályt melengeti a keblén, forradalommal és destrukcióval vádolta Móriczot, akár 1920-ban a másik oldal, — a magyar génusz elleni harc tehát oldalról-oldalra vándorol. El kell mindezt most mondanom, hadd lássuk, hogy kik verték a koporsószegeket. De el kell mondanom az utókor számára is, akkor talán majd akadnak magyarok, akik pirulnak helyettünk.

A vád az volt, hogy Móricz Zsigmond »haramiából« teremtett néphőst és regényhőst; engem pedig azzal vádoltak, hogy »példának« tartom Rózsa Sándort; egy kegyes ítésez, bizonyára csupa felebaráti szeretetből azt ajánlotta, hogy Rózsa Sándor cselekedeteiért terjesszék ki utólag reám is a bűnrészességet. A szégyen éget most is, hogy ilyen szellemi színvonalon kell hadakozni, de Móricz friss sirjánál meg kell végre mutatnunk a teljes igazságot és fel kell vetnünk a szellemi felelősség kérdését. Rózsa Sándort már nagyon régen, még a régi »Nyugat« fénykorában meg akarta írni; Osvát Ernő beszélte le többízben. Ez a mű tehát évtizedeken keresztül élt és érett az íróban, évtizedek hősege edzette; ha silányabb plánta lett volna, régen elfonnyadt volna. Hatvanadik születésnapja előtt mesélte nekem egy bizalmas percben, a Pannónia-kávéház terraszán, hogy regényciklust akar írni 1848-ról. Tervét be is foglaltam jubileumi cikkembe; eleinte kedvesen tiltakozott ellene, nemsokára azonban mégis megszületett a »Rózsa Sándor«. Móricz természetesen nem »betyárregényt« írt, hanem a magyar jobbágyszabadítás korának eposzát. A jobbágyszabadítás előtti időről Eötvös József alkotott nagyszabású társadalmi regényt, »A falu jegyzője«-t. Miért képviseli ebben a regényben a betyárrá lett jobbágyszabadítás, Viola, a népet? Nyilván azért, mert a népsors elesettségét és reménytelenségét csakis eltorzult hősben tudta szemléltetni Eötvös József, aki éppen úgy írói hitvallásának tartotta az igazságszolgálatát, mint Móricz Zsigmond. Eötvös Violája betyársorban is ember marad, tisztább és erkölcsibb ember üldözőinél, tehát a hatalom birtokosainál. Eötvös regénye ma kötelező iskolai olvasmány és senkinek sem jut eszébe Viola alakja miatt vádat emelni ellene. Móricz Eötvös hagyományát folytatja, sőt »A falu jegyzője«-ben megszakadt cselekményt is. Eötvös a jobbágyszabadítás előtti időket írja meg, Móricz Zsigmond pedig a jobbágyszabadítás félbenmaradását, a múlt század derekán megindult népi előretörés

tragikumát. Nem Móricz tehet arról, hanem a történelem, hogy csupán eltorzult hősből, a betyárrá lett Rózsa Sándorban szemléltethette ennek a társadalmi folyamatnak a félbenmaradását, a tragikumát.

Móricz »alulról« nézte Rózsa Sándort, a nép szemével és alakja köré építette a mult század népi világát. Arányérzéke, stílusa, elbeszélő módora éppen olyan érett klasszicizmussal jelentkezik ebben a művében, mint az »Erdély«-ben. A kritikának hónapokon keresztül ujjongania kellett volna művészi értékei felett, ehelyett azonban Rózsa Sándor alkalom volt a hadjáratra a népi gondolat ellen s ugyan mit számított az, hogy esetleg áldozatul esik a súlyosan megtámadott egészségu író. Egyik napilap még azt is olcsó gúny tárgyává tette, hogy a balatonszárszói konferencián elhatároztuk: ezen az őszön országos ünneplésben részesítjük Móricz Zsigmondot. Elhatározásunkat megírta Németh László s erre természetesen Móricz mellett ő lett a céltábla. És milyen érvek hullottak; »fémjelzésükre« meg kell említenem a következőt. Rózsa Sándorról írt cikkeimben állandóan rámutattam arra, hogy betyársorban, eltorzulásában is megőrzi a néphez fűződő hűségét és a magyar népet annyira jellemző emberségességet. Megkockáztattam, hogy éppen emberség dolgában mennyire a többi kelet-közép-európai népek hasonló »néphősei« fölé emelkedik. Móricz ezt különben nagyszerű jelenetben érezteti: a fölkelő csapatok idegen falut foglalnak el s prédálják, Rózsa Sándor azonban darab kenyeret ad egy idegen vérű s nyelvű öreg parasztasszonynak és elmerülve nézi: miként majszolja. Nosza megindult a pergőtűz, hogy »eszményképnek« tartom Rózsa Sándort...

A »Rózsa Sándor« Móricz Zsigmond félreértett művei közé tartozik s oh, nem az olvasó értette félre, hanem elszánt érdekszövetségek feszítették meg erejüket, hogy félreértessék. S mindez közvetlenül halála előtt történt, holott köztudomású volt, hogy egészsége napról-napra romlik, anyagi helyzete igen súlyos, de ekkor is csak döféseket kapott. Elmaradt a mecénás, aki üdülőhelyre vitte volna, nem siettek ki Leányfalura híres professzorok, egyik író s kortársam szinte felháborodott, midőn egynapos leányfalusi útra szólítottam fel. Pedig Leányfalu az lett, ami Csucsá volt az első világégés idején: a legnagyobbak és legigazabbnak menedéke. Csucsá mellett is elrohantak a vonatok, a kortársak és az események, mintha halottat őrizne a Boneza-kúria, holott azok voltak a halál fia, akik elrohantak mellette...

HA ÉLETEBEN HANGOS HADJÁRAT FOLYT ELLENE, most majd csendes hadjárat következik, ismerjük az utóbbit is: Tolnai Lajos sorsa nagyon világosan példázza; az is jellemző, hogy éppen Móricz Zsigmond vette fel a harcot élete alkonyán Tolnai igazolásáért; a nyár elején kérdeztem, hogy min dolgozik s elmondotta, hogy Tolnai Lajost akarja rövidesen sajtó alá rendezni. Talán érezte, hogy Tolnai-sors várakozik az ő hagyatékára is? Műveinek egyrésze már most sem kapható, számos írása kiadatlan, így úttörő jelentőségű irodalmi tanulmányai is, köztük perdöntő Arany

János-tanulmánya. Publicisztikai munkásságából semmi sem jelent meg, kiadatlan novellái néhány kötetet töltenének meg, regényeket is találhatunk fiókjában. Válogatott műveinek húszkötetes sorozata még életében elfogyott, a másik húszkötetes gyűjtemény kiadását hiába várta. Megmaradt hívőinek azonban mindent el kell követniök, hogy összes műveinek kritikai kiadása mielőbb napvilágot lásson, különben ötven esztendő múlva valóban az lesz a sorsa, mint Tolnai Lajosé. Azok, akik eddig is szemben állottak véle, nem kímélik majd a fáradságot, hogy a köztudatból kihulljon; a mi vállunkon a felelősség, hogy megakadályozzuk.

Másik feladatunk, hogy mielőbb áttekintést nyújtsunk életművéről, nemcsak méreteiről, hanem belső sűrűségéről is. Irodalmi életünk elsíklott művei felett, a legjobb esetben: általánosságokat fecsegett róluk. Senki sem foglalkozott még például novelláinak mérhetetlen gazdagságával. Az »És akkor meghalt a mesé«-vel, mely azt a pillanatot ábrázolja, midőn egy nép véresen és kíkok közepette kifeszül a meséből, a mítoszról a történelembe, — vagy a »Vaskereszt«-tel, mely néhány lapra egész századot sűrít. Tudattá kell érlelnünk hagyatékát s így kell átadnunk az utódoknak. Móricz Zsigmondhoz, az élet páratlan magyar hőiséhez, nem illenek sem az összeomló gyász jajszavai, sem pedig a csinált fájdalom krokodilluskönnyei. Követnünk, folytatnunk és szolgálnunk kell őt.

A magyar realizmus benne teljesedett és hágott legmagasabb csúcra. Az ő realizmusát nem korlátozták indulatok, agyoncsépett családi szövevények, elméleti elgondolások. Nem rögződött egy tájhoz, vagy társadalmi csoporthoz. Mint a pacsirta a magasba: az egyéni esetből azonnal az egyetemesbe tudott röpülni. Átfogta a magyar glóbuszt és óriási elméjé: művekké, tudattá, szellemi szintézissé transzformálta. Életművének értelme nélkül csonka marad az elkövetkezendők lelke. Érette élni: ma is, holnap is, életet és sorsot betöltő feladat. A magyar »egész«-et, teljességet belőle tanulhatjuk és taníthatjuk. Életünk egyetlen síkján sem tévedt el; támasza: génuszának páratlan biztonságérzéke volt.

Nem tudok elbúcsúzni tőle. Az én halottjaim amúgy is vélem jönnek, sohasem látom őket mereven, kiterítve, hűlt arccal, hanem az élet melegével örökítődnék meg bennem. Ha ki tudok szakadni az élet egyre terhesebb zsvájából és egyedül maradok, rendre megjelennek, látom őket. Mióta Móricz Zsigmond meghalt, talán egy órára sem múlik el anélkül, hogy alakja föl ne merülne bennem. Most is látom: barna ruhában, fejébe gyúrt kalapban, kezében botjával országúton megy, néha eltakarja az út pora, de folyton fel villan mindent látott, elkomolyodó, mélybenéző tekintete. A nekrológok általában »kedvesen ravasz tekintetéről« beszélnek, holott ez a tekintet csak védőpajzs volt egy mélyebb szemlélet előtt. Úgy érzem, művészi és emberi lényegét látom: a legnagyobb magyar utast, aki elzarándokolt ennek a földnek minden zugába, minden érdemes szívéhez. Ő a magyar zarándok, aki egy nép határtalan életére méretezte útjait és velünk lesz, mellettetek lépked mindörökké.

FÉJA GÉZA

A MAGYAR MŰVELŐDÉS TÁJI MEGOSZTÁSA

AZ ÁLLAMHATALOMNAK MINDENKORI LEGFONTOSABB ER-DEKE, hogy minél gazdagabb adóalanyokat teremtsen. Ha az adózások arányát települések szerint tekintjük, akkor azt láthatjuk, hogy minél magasabb lélekszámú a közösség, annál nagyobb az egy személyre eső adóátlag. Magyarországon az adózási fejátlag Budapestén és a városokban magasabb, mint a községekben. Budapest és az egész magyar vidék adózó aránya még kirívóbb ellentétet mutat: »Az állam összes egyenesadó bevételeinek több, mint 45%-át Budapest szolgáltatta. Ez azt jelenti, hogy a fővárosi lakosság fejenként átlag 154 P 22 fillér egyenesadót tud fizetni, a vidék pedig fejenként átlag csak 20.15 P-t.«¹ Nyilvánvalóan látszik ebből az arányból, hogy a fővárosi lakos hétszerte értékeesebb adóalanya az államnak, mint a vidéki; hasonlóképpen a vidéki városi lakosság is majdnem ötszörte értékeesebb adóalany a falusi lakoságnál. Ez a feltűnő aránytalanság azt is jelenti, hogy a főváros hétszerte nagyobb kedvezést élvez az állam részéről, mint az egész magyar vidék és hogy a vidéki nagyobb városok is ötszörte több állami juttatásban részesülnek, mint a falvak. A gazdasági aránytalansággal természetesen velejáró követelmény, hogy a főbb művelődési intézmények is ugyanebben az arányban a fővárosba, illetve néhány nagyobb vidéki városba kerültek. Az állam ugyanis a legideálisabban művelődési intézményekkel tudja meghálálni a lakosság adófilléreit; önként következik, hogy az adóforrások nagyságához méri a művelődési lehetőségek nyújtását. Olyan természetes következmény és követelmény mindez, hogy alóla kivételt egyetlen kormány sem tehetett. Így központosultak a fővárosba a gazdasági erőforrások mellé a művelődési intézmények, az utóbbi negyedszázad művelődési politikájának nagyszerű felismerése és megoldása volt a vidéki nagyobb városoknak a nemzetnevelés szolgálatába állítása, az egyetemeken keresztül. A trianoni adózó magyarság többet kapott a művelődési lehetőségek terén, mint az előző században az egyetemes magyarság. Amikor a magyar művelődés táji megosztásáról esik említés a következőkben, akkor a művelődés elemeinek eme igazságos megosztását értjük, kiegészítve azzal a szellemi kincssel, melyet a megadott tájon a nép szellemvilága jelent, és azzal a természeti gazdagsággal, mely magát a tájat jellemzi és meghatározza. A művelődés táji megosztása tulajdonképpen azt szeretné eredményezni, hogy a meglevő szellemi és anyagi, gazdasági és művészeti értékek a fejlődés lendületét újból felvegyék.

A MAGYARSÁG GAZDASÁGI ÉS SZELLEMI MŰVELŐDÉSENEK ARÁNYA akkor lesz valóban egészséges, ha a nyugati államokhoz hasonlóan a főváros és a vidék adózása fejenként átlag 7 az 5-höz

¹ Bodor György: Centralizált ország. Magyar Őt, 1942. 8. sz.

arányt eléri: egyszerűen, a vidéki adóalanyokat kell kedvezőbb gazdasági helyzetbe hozni, hogy a fenti, ideálisnak mondható arányt a művelődési lehetőségek megszerzése terén is elérjék. A magyar vidék addig nem remélhet nagyobb művelődési iramdíktálást az államhatalomtól, míg maga is fel nem fokozza gazdasági erejét — részint önerejéből, részint pedig állami útmutatás, átmeneti kedvezések révén. Csak a gazdaságilag jól megalapozott társadalom hajlik arra, hogy egyedeiben felébressze a magasabb műveltség vágyát; illetőleg a művelődés nyomban követi a gazdasági fellendülést — közösségi vonatkozásban is. A gazdasági és művelődési fejlettség együttesen jelenti a civilizációt. A civilizációnak részei pedig állami szempontból az értékesebb adóalanyok. »Nem véletlenség az, hogy a városi polgár, a *civis* fogalmából fejlődött ki a *civilizáció*. Városi polgár és művelődés összetartozó és szétválaszthatatlan fogalmak.«²

A fővárosi és a vidéki városok azok a gyűjtő-telepek, melyekben a művelődés és a közgazdaság élet-erei összefutnak. Mindaddig csak pangásról, üres vegetálásról beszélhetünk, amíg csak az egyik van meg: önmagában a gazdasági jólét nem boldogít, a művelődés és műveltség gazdasági alap nélkül szánandó eltolódást eredményez az egyén és a nemzet életében. Az egyénből kiöli a további fejlődés vágyát, ami tulajdonkép a folytonosságot is biztosítja és nagy belső elégedetlenséget szül: nincs száanalomra méltóbb jelenség annál, ha a művelési fogékonyság nem elégítheti ki magát. Még az állameszmére is veszedelmes elemmé válhatik a pénztelen entellektiuel. Az olyan nemzet viszont, mely gazdasági háttér nélkül hihetetlen magas művelődési fokra emelkedett, elveszti fenntartó erejét, védekezőképessége teljességgel legyengül és a külső támadás — szorinte: barbarizmus — könnyű prédájává lehet. Életerős, teljes értékű egyént és nemzetet el sem lehet képzelni a művelődési és gazdasági eredmények egyenlő arányú igénylése és élése nélkül.

A városi polgárság a nemzetnek az a rétege, mely a művelődés hordozója és fenntartója, sugározója és élvezője; a falusi lakosság, leginkább a parasztság, szorgalma után meglehetősen vegetatív jólétnek örvendhet a mai körülmények között, semmint jobban elmélyülhetne a művelődés valamelyik ágában. Általános nemzeti szempontból a szellemi és gazdasági művelődés egyazon megítélés alá kell, hogy essék; csak akkor mondható a nemzet osztálytagozódása egészségesnek, ha a művelődés elemi feladatait és szerepeit az emberi foglalkozások, a termelés, könnyítésére, minőségi és mennyiségi értéktermelése fokozására, valamint gyorsítására alkalmazzuk, kényszerítjük, használjuk. Az elért eredmény az állam szempontjából az adózó alanyok értékét és számát teszi kedvezőbbé. Tehát a művelődési és gazdasági fellendülés, együttesen, nemzetgazdasági és nemzetnevelési tényezőt jelent. A gazdasági és szellemi művelődés azonos fejlettsége eredményezi az egész nemzet művelődésének magasságát és mélységét.

² Klebelsberg Kunó: Városi gondolat a politikában. Pesti Napló, 1930. november 16.

A GAZDASÁGI MŰVELŐDÉS JELENTŐSÉGE abban áll, hogy többet, jobbat és hamarabb termeljünk mint eddig: a művelődés ebben a vonatkozásban is azt jelenti, hogy előnyeit minél többen és lehetőleg azonnal élvezzék.

A gazdasági műveltség a legalacsonyabb fokon a falusi parasztság körében van mindmáig. A külterjes földművelésnek legfeljebb az eszközei cserélődtek ki: ami valaha fából készült munkaeszköz volt, azt ma vashól gyártják. A földművelés módszere nagyjából a régi termelési állapotot mutatja. A falusi földművelő parasztság ragaszkodik legmakacsabban ősei kipróbált és bevált módszereihez. Ám napjainkban a mezőgazdasági művelődés oly nagy jelentőségre tett szert, hogy jótékony eredményeit tudomásul kell vennie mindenkinek, aki a mezőgazdasági életbe akármilyen módon bekapcsolódik. A régi gazdálkodás módszere sok olyan szempontot mellőz, melyre manapság elengedhetetlenül nagy szükség van. Minden magyar földművelő parasztot, ki kell ábrándítani megrögzött maradiságából: semmihez azért ne ragaszkodjék, mert ősei — az akkori követelményeknek megfelelően — úgy végezték, ahogy tőlük a maiak eltanulták. A nevelés, a felvilágosítás és meggyőzés feladata azokra hárul, akik az időjárás és talajviszonyok ismeretében pontosan ismerik annak a tájnak mezőgazdasági teljesítőképességét és értenek ahhoz, hogy a termelés mennyiségi és minőségi fokozásának módszereit közérthetővé és természetessé tegyék. A téli gazdasági tanfolyamok hallgatását a mostani iskolázási és vagyoni helyzetnek megfelelően kötelezővé kell tenni mindazok részére, akiknek csupán népiskolai végzettségük és legfeljebb húsz hold mezőgazdasági birtokuk van. A tanfolyam hallgatósága úgynevezett *termelési engedélyt* kap abban az esetben, ha a többszöri tanfolyamon szerzett elméleti és gyakorlati tudásáról bizonyosságot tesz, illetve közben a megadott utasítások szerint saját földjén termelési eredményt ér el, mintegy *remeklésről* tanuskodik, ahogy a céhvilágban sem képesítettek anélkül. A középiskolás parasztság addig nem termelhet, míg legalább a mezőgazdasági szakiskolát el nem végzi. A 20—100 holdas birtokosság fiai csak akkor vehetik át és vezethetik mezőgazdasági örökségüket, ha a mezőgazdasági középiskolát elvégzik. Minden nagyobb birtokosra viszont a gazdasági akadémia oklevelének megszerzése még akkor is kötelező, ha birtoka vezetéséhez hasonló végzettségű munkaerőt vesz igénybe. Csak így tudjuk elérni, hogy a magyar föld nem maradjon parlagon, vagy csak részlegesen kihasználtan. Ha a magyar tájakon végigutazunk, elszomorodva látjuk, hogy a magyar parasztság mily makacsul kitart a külterjes gazdálkodás mellett és földjében mindenáron olyanokat termel, amiknek az egyáltalán, vagy kevésbé felel meg. A mezőgazdasági teljesítőképesség csak akkor lesz egészséges nálunk, ha belterjessé válik azokon a tájakon, ahol arra a talaj- és időjárás viszonyok kényszerítik és a külterjes gazdálkodásban a vetésforgót szaporítjuk: az általános hármas-négyeshez a továbbiak felvétele lehetővé teszi, hogy olyan növényeket is termeljenek, melyek nemzetgazdasági szempontból, ép a mai idők köve-

terményeinek megfelelően elodázhatatlanul fontosak. A konyhakerti és ipari növények termesztése olyan feladata a magyar mezőgazdaságnak, melyről nem mondhat le sohasem, előle ki nem térhet. A jövedelmezőségen keresztül lehet a parasztság bizalmatlanságát elsősorban legyőzni, tehát míg az előképzés és a környezet, a viszonyok tanulmányozása folyik, mintagazdaságokon szemléltetően is be kell mutatni, hogy a mezőgazdasági művelődés elméleti alapvetése anyagi előnyökkel jár a megvalósulás első stádiumában: reális gondolkodású parasztságunk így azonnal megnyerhető a modernebb gazdasági eljárásoknak, kifizetődőbb termeléságaknak.

Nemzetgazdasági szempontból egyáltalán nem közömbös, hogy a magyar föld hozzáértők kezén van-e, vagy sem; amíg egyetlen lábbeli elkészítése szigorú és hosszú képesítéshez kötött, addig legdrágább kincsünk, a magyar föld, minden további nélkül áldozata és prédája lehet a maradiaknak vagy sok esetben a kontároknak, a hozzá nem értőknek. Ha tehát más téren ragaszkodunk a képesítéshez, százszorosán kell ragaszkodnunk a mezőgazdaság terén, mely hazánk jellegét és értékét a lehetőségek túlsúlyánál fogva meghatározza. Felesleges megállapítani, hogy így az adóalanyok száma és értéke is emelkedni fog. A jövőre nézve semmi sem ígérkezik kifizetődőbb befektetésnek, mint a magyar parasztság mezőgazdasági művelődésének széleskörű terjesztésére és mélyítésére szánt kiadás.

A MAGYAR NÉP SZELLEMI MŰVELŐDÉSÉNEK az előbbivel párhuzamosan kell haladnia. Elsősorban saját művészi alkotásának értékéről kell meggyőzni a népet, hogy dalai szebbek és marandóbbak mindannál, amit a várostól kap, művészete eredetében és kifejezőségében vetekszik minden más nép művészetével; öltözködése, életmódja természetes és emberi. Az egészségi követelmények jelentőségéről is igen könnyű parasztságunkat meggyőzni, sőt táplálkozásáról, mihelyt termelés van, önmaga észszerűen és kielégítően tud gondoskodni. A hangsúlyt minden esetben a nemzeti öntudatra és nem az osztályöntudatra kell helyezni, mert vigyáznunk kell arra, hogy a parasztság szegényebb rétege újra áldozatul ne essék a nemzetköziségnek. A magyar parasztságnak tehát lelki önmagát kell visszaadni.

A magyar parasztság érdeklődése nagyon könnyen felkelthető, fogékonysága azonnal felébred. Olvasmányokkal is lehet őket látni: az öregek ajkán élő meséket kell először lejegyezni és kiadni füzetekben. Minden esetben az arról a tájról származókat kell kezébe adni és csak aztán a más vidékről valókat. A mesék után következhetnek az igazi jó olvasmányok. Napilapra, folyóíratra is szívesen áldoz a magyar paraszt, de előbb meg kell győződnie annak reális hasznáról. Bizonyos szunnyadó erőket, képességeket, hajlamokat kell felébreszteni olyan kitartó munkával, amilyen kitartás csak az apostoli lelkek sajátja.

Mindent meg szabad engedni a parasztságnak és számára mindent lehetővé is kell tenni, csak egyet nem szabad, hogy idejét tét-

lenül töltse, mint eddig a téli hónapokat. Amikor testi pihenésre van szüksége, szellemét kell foglalkoztatni és viszont. Könnyen belátja, hogy minden tétlenül, kihasználatlanul eltöltött percével csak saját nyomorúsága, gondja tartósságát és súlyát növeli. Vannak a parasztságnak olyan egyedei, akik sem hajlamot, sem képességet nem árulnak el a szellemi művelődés terén, az ilyeneket kézimunkára kell taníttatni, de be kell velük láttatni, hogy minden elszalasztott perc saját és a nemzet életét rövidíti. A háziipar termékei bizonyos tájakon még ma is szükségesek és az igényeknek megfelelnek, tehát annak kifizetőségéről meggyőzni a legtöbb falusi parasztot percek műve.

A parasztság szellemi művelődése érdekében könyvtárakat kell összehozni, havonta kisebb összeggel mindenki hajlandó ahhoz hozzájárulni. A könyvek tartalmáról olykor néhány szóval felvilágosítani és érdeklődésüket felkelteni nem árt már azért sem, mert a könyvszeretetet beléjük plántálhatjuk. Nemcsak szépirodalmi, hanem szakkönyvek is szívesen fogadott barátai a magyar parasztnak. E sorok íróját az ellenkezőjéről senki meg nem tudja győzni, hiszen éveken át személyesen szerezte tapasztalatait és összegezésül ma sem mondhat mást, minthogy parasztságunk szereti a jó könyveket, olyanokat, melyekből saját múltját, a lét csodáját, az emberi alkotások nagyszerűségeit megismerheti; továbbá a parasztság is biztos tudatában van annak, hogy az olvasással eltöltött idő nemvész kárba. A népkönyvtárak anyaga lehet minden olyan könyv, ami a szép, a jó, az érdekes világát nemes eszközökkel magyarárn építi.

A népművelés másik nagyon rélkülözött eleme a rádió. Minden magyar szellemi és természeti táj -- a kettő meglehetősen egybeesik -- középpontjába kell építeni egy-egy olyan, nagy hatósugarú rádióállomást, mely állandóan azt sugározza, mit annak a tájnak népművészetéből, zenéjéből, dalaiból, meseiből maga a rádió a helyszínen hanglemezre felvett. A népművelő előadások annak a tájnak szépségeivel, történelmi nevezetességeivel ismertetik meg a hallgatóságot, mely, ha saját lelke szavait hallhatja, szívesen áldoz kisebb rádiókészülékre is. Az annyira elhanyagolt népköltészet minden eddig veszendőbemenő termékét meg lehetne menteni, sőt a népalkotó, költői ösztönét is ébren tartaná. A magyar parasztság szellemi művelésére lennének hívatottak a falusi közigazgatási szervek mellé beosztott és e szervek támogatására utalt népművelési előadók, akik az illető tájból, körzethől származó tanítóság, tanárság, papság köréből kerülnének ki, megfelelő könnyítéssel és előnyökkel vállalt feladatuk érdekében, vagy kizárólag erre képzett egyének, akik egyetemi képesítésük után az egyetemükön létesített, ma már működő tájtudományi intézetben (Budapesti Magyarországtudományi Intézet, Erdélyi Tudományos Intézet, a szervezés alatt álló Alföldi Tudományos Intézet és Dunántúli Tudományos Intézet stb.), további szakoktatásban részesülnek ebben az irányban. Az így képzett ifjúság hamarosan elvégezné a tájtörténet és népiségtörténet ráeső munkáját is. A magyarság megismerése és megismertetése olyan iramot vehetne így, mely pótolná azokat a mulasztásokat, melyeket

ma szenved a magyarság mezőgazdasági és szellemi elmaradottsága, illetve a túlzott központosítás miatt.

A magyar nemzeti öntudat legkétségtelenebb jele: tájaiban él a magyarság és a magyarságban élnek a tájak. A táj és ember így nemzetgazdasági és művelődési szempontból egyenlő és kiegészítő alkotó elemmé válhatnak.

A VÁROSI MAGYAR POLGÁRSÁG MŰVELŐDÉSE terén még mindig nagy feladatok várnak a jelenre és jövőre egyformán. A helyzet itt valamivel kedvezőbb, mint a falusi magyarságnál, de ez korántsem ad okot arra, hogy a fejleményeknek tétlen szemlélői, az értékek kallódásának néma tanúi legyünk. A városhoz utakkal és művelődési intézményekkel közelebb hozott falu gazdasági megerősödése után ontja magából a városok felé a népfelesleget. Az utóbbi húsz évben mutatkozó falusi népfelesleg a fővárosba tódult, ami azt eredményezte, hogy a magyar falvak és falusias jellegű városaink lakossága fogyni kezdett, és ez a folyamat mindmáig élénk ütemben tart. Az egyetemi városok vonzóerejére már annak idején rámutattak illetékes helyről,³ ugyanakkor élesen utaltak a fogyás okaira is.⁴

A megnagyobbodott ország egyetemei és főiskolái nemsokára pótolják a tisztviselői karban az utóbbi évek során mutatkozó hiányt. Az egyetemi és főiskolai végzettségű városi polgárság munkaideje és munkaereje a hiányok pótlása után felszabadult: a további művelődésre tere és alkalmá nyílik. A diplomások közt, ha felesleg jóideig mutatkozni nem is fog, nagy számmal akadnak olyanok, akik szívesen vállalnak olyan munkát, mely a falusi és városi művelődés hiányait szándékozik pótolni, sokan szegődnek a népművelés szolgálatába akkor is, ha arra felülről biztatást és megfélelő javadalmozást nem is kapnak.

A városi művelődés lehetőségeit leghelyesebb elemeire bontani és róluk külön szólni abban az értelemben is, hogy a magából mit és mennyit tud nyújtani a feléje fordulónak. Így a városi művelődés körébe tartoznak: az *irodalmi, zenei, művészeti* művelődés intézményei és lehetőségei.

Előbb azonban arról kell szólni, hogy az intézmények, lehetőségek a városi lakosság fogékonysága és érdeklődése nélkül nem sokat érnek, mindent meg kell tehát előznie a művelődési fogékonyság, hajlam felkeltésére irányuló szolgálatnak. Ezt a szolgálatot elsősorban a sajtó végezheti el, továbbá a helyi tekintélyek buzgalma és példaadása lendítheti. A vidéki városi sajtó csak akkor állhat hivatása magaslatán, fenntartásának értelme csupán akkor van, ha felismeri azokat a problémákat, melyek az illető városra jellemzőek és azokat egy helyiérdekű, de magasabb szempontokra tekintő szemlélet középpontjába tudja állítani, vagyis a helyi problémákat a magyarság egyetemes kérdésévé emeli és megoldásukat ilyenként szorgalmazza. A vidéki városok — nem mindenik egye-

³ Klebelsberg Kunó: A magyar városi politika. Pesti Napló, 1931. febr. 22.

⁴ U. ó.: Szavak, számok és tények. U. o. 1931. márc. 29.

temi város kivételével — műveltnek mondott lakossága meglehetősen könnyen viseltetik az oklevél megszerzése idején túl adódó művelődési intézményekkel és kezdeményezésekkel szemben.

A vidéken élő művész e közönyben felőrlődik, elsorvad alkotó szelleme. A napilapok sem nyújtanak teret és támasztékot neki. A művészet vidéken kapja nagy, elhatározó inspirációit. A vidék meddőségére jellemző, hogy visszhangra ép ott nem talál, ahol első-sorban kellene.⁵ Néhány művésztelep előnye önmagában kirívó jelenség, de eddig széles körben, a közönség felé nem tudott hatni, nevelőleg: ízlést fejleszteni és érdeklődést kelteni.

Az első világháborút megelőző boldog korszakban a vidéki városok művelődése arra irányult, hogy az lelkivé mélyüljön. Folyóiratok alapítása, könyvtárak, képtárak, múzeumok létesítése nagyjából erre az időre esik. A trianoni évek nyomasztó gazdasági helyzete ezt a lelki művelődést elfojtotta, azóta csak egyénekben jelentkeznek vidéken a lelki művelődés vágya és szüksége, az egyetemesség nagy horderejű megmozdulása hiányzik. Egyik-másik városban található ugyan kivételt, de az nem döntő jelentőségű.

A városok művelődési életének megszervezése, illetőleg továbbfejlesztése terén az önellátásra kell elsősorban tekintettel lenni s csak aztán kerülhet sor a távolabbi példák és eredmények átvételére, kicserélésére. A városok közművelődésének előmozdítását intézményesen megszervezett előadás-sorozatokkal lehet sikeresen munkálni, ezek keretétől a különféle társadalmi egyesületeknek kell szolgálniuk. Az előadásokon az illető hely történetéből kell kiindulni s a helytörténetből kell kitekinteni a magyarság egyetemes történetére, ilyen előadásokon kell ismertetni az illető város gazdasági és természeti értékeit. Csak így képzelhető el, hogy egy bizonyos helyi öntudat idők folyamán ki fog alakulni, olyan városi öntudat, mely mindenkor saját érdekét és értékét tartja mérvadónak. Kíváncsok, hogy minden városban a középosztály részére világnézet nevelés is folyjék, ennek a nevelésnek tisztaságát és harmóniáját egyházi keretben kell biztosítani az úgynevezett egyházi szabadegyetemen.

Sokkal nehezebb és összetettebb probléma a magyar vidéki városok irodalmi művelődésének kérdése. A művelődés elemeivel és újabb vívmányaival könyveken keresztül jutunk közelebbi kapcsolatba, így első követelmény e téren, hogy minden városban legyen jól megszervezett és szakszerűen felszerelt könyvtár. Ha annak felállítására a közület valami okból — eféle elképzelhetetlen! — nem vállalkozhatnék, úgy a magánosok szövetkezése csekély anyagi áldozattal megalapozhat egy könyv- és folyóiratolvasó egyesületet. Ebben aztán az egyéni hajlamok és érdeklődések is kielégítésre találhatnak, úgy, hogy a közösség is hasznát látja, ha egyes könyveket közösen megvitatnak, folyóiratcikkeket a helyi viszonyok szemszögéből meghányak-vetnek. Ha a könyvtáralapítás valamilyen

⁵ Bővebben és egyéni vonatkozásalban ugyanezt kifejtette *Gulyás Pál*: Budapesttől Debrecenig és vissza. Kelet Népe, 1941. VII. évf. 11, 13, 15. számaiban.

közületre hárul, annak elsősorban olvasótermet kell a könyvtár mellé létesítenie nagy befogadóképességgel. Az ilyen olvasóterem szerepét azzal még nem tölti be, hogy a látogatókat befogadja, hanem további eligazítást is nyújtson falai közt, mégpedig irodalmi tanácsadás formájában, vagyis olyan képzett szakember munkabá-állítása révén, aki a közönség irodalmi műveltségének gyarapítását maradandó műveken keresztül értelmezi és értékeli. A vidéki irodalmi társaságok rendszerint csak szervezeti életet élnek, pedig felolvasó üléseik kitűnő alkalmul szolgálhatnának arra, hogy a kezdő írók, költők azokon bemutatkozzanak és visszhangra találjanak, a helytörténeti előadások, a magas műveltség elemeit tárgyaló szakértekezések felolvasása szintén nem maradhat ki a vidéki irodalmi társaságok műsorából. Természetesen, ha már a megfelelő írói gárda felsereglett, folyóiratot és könyveket kell kiadni annak az irodalmi társaságnak, mely feladatául tűzte ki, hogy a fővárosiakhoz mérten mellélendelő viszonyt teremtsen, sőt versenytársként is fellépessen. Sajnos, Kolozsvár kivételével, a magyar vidéken eddig könyvkiadás nincsen. Az irodalmi társaságok vándorgyűléseiken saját lelkiségüket mutathatják be egy másik táj lelkisége előtt, ez a kicserélődés ön- és hivatástudatukat erősíti. A magyar vidék zenei művelődése úgyszólván semmi, hiszen a magasabb zene helyi, közvetlen élvezéséhez a feltételek hiányoznak. Zenekarok, hangversenyek, eredeti zeneművek bemutatása, zenetörténeti előadások szervezése a legelső teendő amellet, hogy a zenei oktatást általánosan is intézményesíteni kell. A képzőművészeti és színházi művelődés szintén olyan feladatokat ró a vidéki vezetőkre, melyek hosszas halasztást nem tűrnek és semmiféle kifogásnak teret nem adnak, hiszen bármelyik könnyen, nagyobb anyagi megerőltetés nélkül megszervezhető.

A magyar vidék művelődésének körei a gazdasági feltételek megléte esetén jobban és jobban bővíthetők, mindinkább az egyetemesség felé tágíthatók, mindössze olyan kitartó egyéniségekre van szükség, akik életüket és értéküket égő áldozatként tudják szűkebb hazájuknak szentelni. Az egyéni példaadás a legtöbbször csodákra képes és az egyéni kitartás minden akadályt leküzdhet.

Minden eféle áldozat csak azoktól várható, akik az illető helyről származnak és a szülőföld visszahívó szeretete, a művelődés vágya és szüksége fellobbantja bennük az alkotás tűzét. A magyar vidék öntudata, a városok lokálpatriotizmusa behozhatja a magyar művelődésben tapasztalt százados hiányokat, mulasztásokat.

A MAGYAR MŰVELŐDÉS TAJI MEGCSZTÁSA olyan kérdése az egyetemes magyarságnak, amely fölött gondolkozni mindenkori magyar kötelesség,⁶ még annak árán is, ha esetleg a jelenségek és

⁶ A magyar vidéki városok és falvak gazdasági és kulturális felemelése érdekében még máig is megszívlelendő feladatokat és megfigyeléseket találhatunk Klebelsberg Kunó parlamenti beszédeinek és törvényjavaslatainak kötetében, a kérdés társadalmi vonatkozásait a gazdasági és termelési lehetőségek kihasználása tekintetében Erdei Ferenc két könyve: *A magyar város és A magyar falu* tárgyalja.

hiányok taglalása során olyan részletre is kiterjed a vizsgálódás, mely már megvalósult, vagy megvalósulóban van, valamelyik táj művelődés-tudatának ébredése folytán. Minden jelenség-vizsgálat szükségkép javaslatokat is felvet, — a megvalósult mellé odateszi a megvalósítandót, — hiszen arra a meglévő állapot tapasztalatának milyensége is valósággal ingerli; ha a javaslat messze eltávolodik a megvalósítható valóságtól, mégis megérdemel annyi elismerést, hogy nemes, igaz, őszinte akarás, magyarságmentés sugallta sorait. Minden betűje egy magasabb, szellemi világ üzenetét akarja a szikadó, bággyadó magyar lelkekbe beleharsogni; minden javaslat a maga egészében nem akar más lenni, minthogy a magyar élet hétköznapijait felvidítsa, és kérdezzen és feleljen a költővel együtt: »Igaz lenne, hogy a mindennapok szelleme alacsonyrendű táplálékot kíván? Talán nem árt a mindennapi kenyérbe egy kis »magaságébéli manna«; ha már úgyis sivatagban járunk...« (Babits.)

PAKU IMRE

A KORSZERŰ NÉPTÁPLÁLKOZÁS IRÁNYELVEI

A NEMZETEK MANAPSÁG BIOLÓGIAI LÉTÜKÉRT KÜZDENEK, nem csodálható tehát, hogy legalábbis a korszerűen gondolkozó nemzetek polgáraik között lehetőleg minél több biológiailag tökéletesen kialakult egyént akarnak látni. A biológiailag tökéletes kialakulás azonban nemcsak a szülők, illetőleg ősök útján örökölt tulajdonságoktól függ, hanem attól is, hogy az egyén növekedése, fejlődése idején, valamint felnőtt korában milyen táplálkozási viszonyok között él. Annak tehát, hogy egy nemzet erőteljes egyénekké rendelkezessék, egyik fontos feltétele az, hogy polgárai számára a lehető legcélszerűbb táplálkozási lehetőségeket biztosítsa. E feltétel jelentőségének felismerésével a magasabb kultúrfokon álló nemzetek vezetőrétegeinek törekvése arra irányult, hogy mezőgazdaságuk és élelmiszeriparuk fejlesztésével egyrészt a szükséges élelmiszeranyagokat előteremtsék, másrészt, hogy a termékeket a fogyasztás igényeihez mérten a lehető legcélszerűbben dolgozzák fel. Ennek megoldása érdekében, egy-egy új gazdasági növény termesztésének bevezetésénél, ha kellett, erőszakhoz is folyamodtak, mert tudták, hogy az új terményből készült eledel határozottan támogatja a lakosság célszerű ételmezését és ellátását. A táplálkozás nagy átalakulásai nem ritkák a történelemben. Ilyen nagy változáson ment keresztül körülbelül 150 éve néhány évtized alatt Európa lakosságának ételmezése, mikor az Amerikából áthozott burgonya egyik legfontosabb eledellé vált. Az új termény bevezetésével egyidejűleg megszűntek azok a nagy éhínségek is, amelyek rossz termésű években ugyancsak pusztították kontinensünk lakosságát.

Az elmúlt évtizedekben az ipar nagyarányú fejlődése természetesen hatott élelmiszereink minőségére, konyhaművészetünkre és étrendünkre is. Csak néhány példára hivatkozom, a cukor, a liszt és a konzervek példájára. Régebben az ételek édesítésére kizárólag mézet használtak. Később azután a cukornád, majd a cukorrépa termesztésének fellendülésével s a cukorgyárak technikai fejlődésével az először patikában csak drága pénzért beszerezhető cukor megszokott, fontos, mindenki számára hozzáférhető táplálékká vált. Rendkívül nagy átalakuláson estek át lisztfajtáink. Régebben malmaink berendezése még nem tudta a korpaalkatrészeket az őrlményből tökéletesen eltávolítani. Később, a malomipar fejlődésével, egyre fehérebb lisztek kerültek forgalomba. A háziasszonyok, a cukrászok és a pékek szinte észrevétlenül egyre finomabb, fehérebb kalácsot és kenyeret sütöttek. De rövidesen még a falusi lakosság is rákapott a fehér lisztre, olyannyira, hogy nemsokára a kenyér színe lett még a jómód fokmérője is. A falusi gazdaságon arra volt büszke, ha vendégének minél fehérebb kenyérral kedveskedhetett. Az utolsó két évtizedben rendkívül nagy lépésekkel indult hódító

útjára a konzervipar. Olcsó termékeivel ez szintén sok háztartás étrendjén változtatott. A konzerváruk ugyanis nagyon megkönnyítik a főzést, hiszen az ízletes, kész árut csak fel kell melegíteni. Minél jobban iparosodott az ország, minél sűrűbb lett a közlekedési hálózat, annál jobban terjedtek az élelmiszeripar termékei a leg-egyszerűbb falusi háztartásokban is. A központi hatóságok minden igyekezetükkel támogatták e tökéletes ipari termékek gyártását, és különféle kedvezmények nyújtásával arra törekedtek, hogy még a legszegényebb állampolgár is részesedhessen a fejlett élelmiszeripar termékeiben. De nemcsak a központi hatóságok, hanem a tudományos körök is meglepéssel vették tudomásul, hogy a nép táplálkozása javul.

MIKÉNT A POLITIKAI ÉLETBEN az utolsó évtizedekben rendkívül sok változás ment végbe, sok új eszme került a felszínre, amelyek a világ képét, mint tapasztaljuk, lassankint átalakítják, úgy a táplálkozás-tudomány látszólagosan csöndes laboratóriumaiból is új, forradalmi gondolatok, felfedezések indultak hódító útjukra. A három utolsó évtizednek ezen a téren végzett szorgos kutatásai egészen átalakították a táplálkozásra vonatkozó, régen helyesnek vélt felfogásunkat.

Régekte majdnem kizárólag csak azt vizsgálták, hogy az egyes élelmiszereknek mennyi a fehérjetartalmuk, illetve éghőjük, s ehhez mérten mennyire alkalmasak arra, hogy a test tápanyagszükségletét kellőképpen kielégítsék. A táplálkozás problémáját, minthogy elsősorban szükséglet-kielégítésről volt szó, főleg mennyiségi kérdésnek tekintették. Ezek alapján a sok fehérjét, vagy szénhidrátot, vagy zsírt vagy esetleg mind a hármat együttvéve bőven tartalmazó élelmiszer értékesnek számított, az pedig, amelyben e vegyületekből kevés volt, értéktelennek. Az utóbbi idők vizsgálataiban azonban kiderítették, hogy a táplálkozás nem csupán mennyiségi, hanem ami még ennél is fontosabb: *minőségi kérdés*. Tehát nemcsak az a lényeges, hogy *mennyit* eszünk, hanem az is, hogy *mit!* Ugyanis kitűnt, hogy nem elegendő csupán fehérjéről, szerveszetünk építőköveiről gondoskodnunk, sőt még akkor sem táplálkozunk helyesen, ha egyidejűleg a fűtőanyagul szolgáló szénhidrátokat és zsírokat kellő mennyiségben fogyasztjuk, hanem ezeken kívül figyelemmel kell lennünk a hasonló fontossággal bíró, kis mennyiségben szereplő, de igen tekintélyes számú működés-szabályozó anyagokra is. Ez utóbbiakhoz tartoznak a különféle sók és az újabban felfedezett vitaminok. Táplálékunkból nem hiányozhat sem az építőanyag, sem a fűtőanyag, sem a működést szabályozó anyagok tömege.

Ha a mai ismereteink alapján felvetjük a kérdést, hogy a szervezetünk zavartalan működéséhez hány tápanyagra van szükségünk, akkor kiderül, hogy a nélkülözhetetlen anyagok, másképpen nevezve nélkülözhetetlen táplálkozási tényezők száma harmincöt-negyven körül jár.

Nélkülözhetetlen táplálkozási tényezők

1. Arginin	különböző aminósavak	Napl szükséglet
2. Cistin		
3. Fenilalanin		
4. Glutaminsav		
5. Hidroxiprolin		
6. Hisztidin		
7. Isoleucin		
8. Leucin		
9. Lizin		
10. Metionin		
11. Prolin		
12. Treonin		
13. Triptofan		
14. Teljes értékű fehérje		70—100 gr.
15. Zsír		70— 80 gr.
16. Szénhidrát		500 gr.
17. A vitamin (karotin)		4— 5 mgr.
18. B vitamincsoport		2— 3 mgr.
19. Nikotinsavamid		30— 50 mgr.
20. C vitamin		50—100 mgr.
21. D vitamin		0 . 002 mgr.
22. E vitamin		?
23. K vitamin		?
24. P vitamin		?
25. Konyhasó		6— 8 gr.
26. Kaliumklorid		?
27. Fluor		0.1—0.15 mgr.
28. Foszfor		1—1. 5 gr.
29. Jód		0.1—0.15 mgr.
30. Kalcium (mész)		1 gr.
31. Kén		0.6— 0.8 mgr.
32. Magnézium		0.5— 0.7 gr.
33. Mangán		?
34. Réz		3— 4 mgr.
35. Vas		12— 16 mgr.
36. Víz		2.5— 3 liter

Ezek mind egyformán szükségesek, mert ha közülük bármelyik hosszabb időn át hiányzik szervezetünkől, megbetegszünk, sőt ha a hiányt idejében nem pótoljuk, el is pusztulhatunk. E nélkülözhetetlen táplálkozási tényezők közül sokat csak az utóbbi évtizedekben fedeztek fel, mivel eledeleinkben oly rendkívül csekély mennyiségben fordulnak elő, hogy jelenlétüket csak igen bonyolult vegyi és biológiai eljárások segítségével sikerült kimutatni. Így a vitaminok egy kiló táplálékban, mondjuk a vajban, vagy a zöldsézelékekben csak alig néhány milligrammnyi mennyiségben találhatók. Éppen ezért jelenlétük bizonyítása csak nehéz munkával, különféle kivonatanyagok hozzáadásával történhetett, s így is több mázsa táplálékot használtak fel, míg végre kioldhatták ezeket a sokáig rejtélyesnek látszó gyűleteket.

Szervezetünk tökéletes működésének zavartalanságát csak olyan módon biztosíthatjuk, ha legnagyobb körültekintéssel gondoskodunk arról, hogy valamennyi nélkülözhetetlen táplálkozási tényezővel kellő mennyiségben ellássuk. Először is olyan élelmiszereket kell beszerezniünk, amelyek lehetőleg sokféle tápanyagot tartalmaznak. Mivel valamennyi nélkülözhetetlen táplálkozási tényező meg-

véd bennünket bizonyos betegségekkel szemben, *védőtápanyagok*-nak is nevezzük őket. Az olyan élelmianyagot pedig, amelyben sok ilyen életfontos, egészségünket óvó védőtápanyag van, *védőélelmianyagnak* hívjuk. A legfontosabb védőélelmianyagaink a tej, a tojás, a zöldségfélék, a zöldfőzelékek, a gyümölcsök, a burgonya és az állati belső szervek. Ezekkel szemben azokat a táplálékokat, amelyekben nincs vagy csak kevés védőtápanyag található, kalóriát vagy energiát szolgáltató élelmianyagnak nevezzük. Ilyen a cukor, a fehér liszt, a zsír.

E felsorolást látva, könnyen megérthető az a nagy változás, amely a táplálkozástudományban az értékelést illetően végbement. Azelőtt a főzelékfajtákat, gyümölcsöket tápérték szempontjából meglehetősen lebecsülték, mert kalóriaérték tekintetében vajmi keveset jelentenek, ma ellenben, ismervén értékes nélkülözhetetlen tápanyagtartalmukat, tudjuk, hogy étrendünkben a legfontosabb helyek egyikét ezeknek kell betölteniök. Ha a modern felfogáshoz igazodott helyes, egészséges étrendet akarunk összeállítani, akkor szükségletünket először a fontos védőélelmianyagokkal kell kielégítenünk s csak ha ezek nem szolgáltatnának egyben elegendő fűtőanyagot is, akkor gondoskodunk tésztafélékről, zsírról, szalonnáról stb.

Ajánlott étrend

Élelmianyag	Mennyiség	Vitaminok											Kalória
		Fehérje	Mész	Foszfor	Vas	Jód	A	B ₁	B ₂	C	D		
												gr.	
Tej	1000	32	1.2	0.9	2.4	0.02	dús	mérs.	dús	csekély	csekély	660	
Hús ^{*1}	120	22	—	0.3	2.5	—	csekély	csekély	dús	csekély	0	240	
1 db. tojás	50	6	—	0.1	1.5	—	dús	mérs.	dús	0	csekély	70	
Sajt	30	8	0.3	0.2	0.4	—	dús	csekély	mérs.	csekély	csekély	125	
Zöld főzelék ^{*2}	100	1	0.1	—	1.2	—	dús	mérs.	mérs.	csekély	0	30	
Burgonya	250	6	—	0.2	2.0	—	csekély	mérs.	mérs.	csekély	0	250	
Hüvelyesek ^{*3}	10	2	—	—	0.2	—	csekély	mérs.	mérs.	0	0	35	
Friss gyümölcs	—	—	—	—	—	—	—	—	—	dús	0	—	
Csukamájolaj	3.5	—	—	—	—	dús	—	—	—	—	dús	30	
Összesen	77	1.6	1.7	10.2	—	—	dús	dús	dús	dús	dús	1440	
Liszt	250	28	—	0.2	2.5	—	—	—	—	—	—	1000	
Szalonna	150	13.5	—	0.3	4.5	—	—	—	—	—	—	1071	

Az eddigiekből következik, hogy a helyes, egészséges táplálkozásnak feltétlenül változatosnak is kell lennie. A folyton ismétlődő ételből természetszerűleg hiányzanak bizonyos nélkülözhetetlen táplálkozási tényezők, ez pedig — mint már említettük — az egészségnek csak kárára válhat.

¹ Kivéve máj, vese, disznóhús.

² $\frac{1}{2}$ parajra, $\frac{1}{2}$ kelkáposztára, $\frac{1}{2}$ salátára számítva.

³ Babra számítva.

HA AZ ELŐBB VÁZOLT modern táplálkozási szempontokat figyelembe véve, tüzetesebben megvizsgáljuk a magyar nép ételmezési szokásait, szomorúan kell megállapítanunk, hogy ezen a téren még számos javítanivaló mutatkozik. A falusi lakosság táplálkozása, különösen a szegényebb sorsúaké s főleg télen, rendkívül egyhangú. Ennek nemcsak az az oka, hogy falun lakó ember bizonyos élelmianyagokhoz nem igen juthat hozzá, hanem az is, hogy a falusi nép rendszerint maradi gondolkodású, s a régihez való ragaszkodásában az új, idegen, ismeretlen táplálékot mereven visszautasítja. Leginkább kenyeret, szalonnát, meg főtt tésztát vagy puliszkát szeret fogyasztani és sajnos, nem egy helyen még az aránylag olcsó burgonyából is kevés kerül az asztalára. A szegény nép elsősorban arra törekszik, hogy az étel lehetőleg laktató legyen, ezért a lisztes, zsíros táplálékot részesíti előnyben. Magyarország éppen ezért a főleg gabonaneműeket fogyasztó országok sorába tartozik, s aránylag rendkívül kevés védőtáplálékkal él. A célszerűtlen táplálkozás következtében aztán a lakosság testnövekedése meglehetősen gyatra, csontjai sokszor rendellenesen fejlődnek, fogai rosszak, ellenállóképessége csökkent, fertőző betegségek, gümőkór pusztítják.

Mindhogy a szegény magyar néposztályok célszerűtlen táplálkozásának ilyen súlyos következményei vannak, természetesen felmerül a kérdés, miképpen lehetne ezen segíteni. Sajnos, a mai gazdasági körülmények nem engedik meg, hogy mindenki a második táblázatban összeállított étrend alapelvei szerint élhessen. Erre csak akkor kerülhetne sor, ha mezőgazdaságunk termelőképességét nagymértékben fokozhatnánk. Így Beznák számításai szerint tejfogyasztásunkat 120, tojásfogyasztásunkat pedig 400%-kal kellene növelnünk. Ha azonban nem is jutunk ekkora mennyiségekhez, a lehetőségek szerint mégis arra kell törekednünk, hogy étrendünket a kívánalmaknak megfelelően állíthassuk össze. Mindazok a védőtáplálékok, amelyek könnyen hozzáférhetők s amelyeknek termelése nem ütközik nagyobb akadályokba, tehát a zöldségfélék és zöldségfőzelékek, lehetőleg gyakran kerüljenek asztalunkra. Mindenkit rá kell vennünk a bőséges zöldség- és zöldségfőzelékfogyasztásra, hogy úgy ne járjunk, mint az előző világháború után, amikor az elégtelen táplálkozás miatt ellenállóképességünk annyira csökkent, hogy a különféle fertőzésekkel szemben nem tudtunk kellőképpen védekezni. Ezért szedte aztán az influenza és a spanyolnátha özrével áldozatait. Ma már ismerjük a hiányos táplálkozás okozta veszedelmeket és éppen ezért rajta kell lennünk, hogy még idejében, ellenállóképességünk nagyobbfokú csökkenése előtt, sikeresen védekezünk ellenük.

Ezek a gondolatok indították az Egészségpolitikai Társaságot és a Magyar Nemzetbiológiai Intézet népelelmezési osztályának vezetését arra, hogy mozgalmat kezdjen »vitaminkertek« létesítése érdekében. Szerintük minden falusi ház mellett s minden parlagon heverő városi telken ott kellene lennie egy kis konyhakertnek, amelyben a szükséges vetemények megteremhetnek és friss főze-

léssel láthatják el a konyhát. A mozgalom elindítói tudják, hogy ezekben a kis kertekben számtalan értékes és nélkülözhetetlen táplálkozási tényező mellett jelentős mennyiségű C-vitamin is termelődhetik, éppen az a hatóanyag, amelyben a magyar nép jelentős hiányt szenved. Ezért minden erejüket latbavetették, hogy a vitaminkert gondolatát népszerűsítsék.

Vitaminok nélkül, mint ismeretes, nem tudunk élni, s ha e hatóanyagok közül csak egyet is hosszabb ideig nélkülözni kényszerülünk, elpusztulhatunk. Régebben, mikor a vitaminok jelentőségéről még semmit sem tudtunk, járványként pusztítottak a vitaminhiány-okozta betegségek. Ezek a járványszerű bajok országunkban ma már megszűntek, mert előidézőiket ismerve, tudunk ellenük védekezni. De ennek ellenére sem csökkent a vitaminok jelentősége, figyelmünket tehát továbbra is feléjük kell fordítanunk. Ugyanis nemcsak az árt szervezetünknek, ha hosszabb ideig egyáltalán nem jut kellő vitaminnennyiséghez, hanem az is, ha a szükségesnél kevesebb vitaminnal táplálkozunk. Az ilyen részleges hiány következménye nem súlyos betegség formájában jelentkezik, hanem alattomos módon, alig észrevehető tünetek kíséretében. Így például a részleges C-vitaminhiány esetén már mindnyájunk által tapasztalt tavaszi fáradtságérzés lép fel, amikor a napi munkánkat csak nagyobb megerőltetéssel tudjuk elvégezni. Ugyancsak ennek a vitaminhiánynak a következménye az is, hogy foghúsunk vérzékennyé válik. Mindezek a tünetek nem lennének olyan veszedelmesek, ha nem járna velük szervezetünk ellenállóképességének csökkenése, tehát a könnyebb megbetegedés lehetősége. Ez ellen pedig mindenképpen védekeznünk kell. Hogy éppen a C-vitamin hiányának vannak ilyen következményei, annak egyik oka az, hogy ebből a hatóanyagból aránylag sok kell, s nem mindig juthatunk hozzá kellő mennyiségben C-vitamin tartalmú táplálékhoz. C-vitaminból a napi szükségletünk a többi vitamin 2—3 milligrammjával szemben átlagban 50 milligramm, s nehezebb munkavégzés esetén ez még a kétszeresére is emelkedhet. Azonkívül szervezetünk a C-vitamint csak elenyészően csekély mennyiségben tudja raktározni, a felesleg legnagyobbbrészt felhasználatlanul kiürül. Hiába fogyasztunk tehát egy ideig akármilyen sok C-vitaminban gazdag táplálékot, arra gondolva, hogy tartalékot gyűjthetünk a szűkös időkre, nem érünk el vele semmit. Ebből viszont az következik, hogy a C-vitamin felvételéről állandóan gondoskodni kell, különben a hiány fenyegető tünetei hamarosan jelentkeznek. Mivel a hatóanyag nagyobb mennyiségben s általában a zöldfőzelékekben, zöldségfélékben és gyümölcsökben található, nyáron és ősszel, mikor ezekkel az élelmianyagokkal bőven táplálkozhatunk, kielégítően fedezhetjük szükségletünket. De télen és kora tavasszal, mikor a friss, színes főzelék és gyümölcs igen drága, s nem is igen kapható, a hiányt más-sal kell pótolnunk. Szerencsére a magyar föld kisegít bennünket olyan terményekkel, amelyekben télvíz idején is megtalálhatjuk a szükséges C-vitamin mennyiségét. Két ilyen aránylag olcsó eledel van: a burgonya és a savanyúkáposzta. Mindkét élelmianyagnak ugyanis az a jó tulajdonsága, hogy a többi táplálékhoz viszonyítva

jól tudják tárolni a C-vitamint, s még a tavasz vége felé is megtalálható bennük az eredeti C-vitamintartalom egy része.

Ahhoz, hogy lakosságunk C-vitaminnal kellőképpen el legyen látva, nemcsak megfelelő élelmianyagról kell gondoskodnunk, hanem fokozott figyelmet kell szentelnünk az ételek elkészítésének is. A C-vitamin ugyanis igen kényes anyag, s hosszabb ideig tartó főzés közben elpusztul. A megfelelő főzés módok elsajátítására a központi hatóságok számtalan főzőtanfolyamot rendeznek, ezek mind a helyes népelelmezés érdekét szolgálják.

Rendkívül nagy jelentőségű, de kellőleg még mindig nem méltányolt a táplálkozás kérdéseivel foglalkozó kutatóknak abbeli fáradozása, hogy a fehér kenyér fogyasztásával mielőbb hagyjunk fel és minél feketébb, sőt lehetőleg teljes búzaszemből készült kenyeret együnk. A vizsgálatok ugyanis kiderítették, hogy a korpával a búzaszem legtöbb értékes részét eltávolítják, így a B₁ vitamint is, amelyben a magyar nép szintén hiányt szenved. A B₁ vitaminnak fontos védőszerepe főleg az idegrendszer működésének szabályozásában nyilvánul meg. Ha ez a hatóanyag hiányzik a táplálékból, étvágytalanság, izom- és reumaszerű fájdalmak léphetnek fel. Ezeken a bajokon könnyen segíthetünk, csak meg kell értetni, különösen a falusi néppel, hogy a fekete kenyér sokkal egészségesebb, mint a fehér.*

A JELEN GAZDASÁGI VISZONYOK mostohasága miatt csak nagy ügyel-bajjal haladhatunk előre a modern táplálkozástudomány által megjelölt úton. Ez azonban nem azt jelenti, hogy most már akár el se induljunk, hanem azt, hogy számbavéve a lehetőségeket, tegyünk meg mindent egészségünk megóvása érdekében. A magyar nemzet helytelenül táplálkozó széles rétegeivel meg kell értetnünk, hogy ételeik összeválogatásánál szakítaniok kell a régi elvekkel. Ha módjuk van rá, iganak több tejet, egyenek több tejterméket és tojást, mint eddig. A nyár és az őszi ajándékait, a friss zöldséget, zöldfőzeléket, gyümölcsöt, amíg csak hozzájuthatnak, a lehető leggyakrabban illesszék be étrendjükbe. Ne idegenkedjenek a barna kenyér fogyasztásától, télen pedig ne feledkezzenek meg a burgonya és a savanyúkáposzta értékes tulajdonságairól. Általában a lehetőségekhez mérten táplálkozzanak minél változatosabban. Ezzel nemcsak önmagukat vértetik fel az egészségükre törő különböző veszedelmekkel szemben, hanem hazájuknak is hasznos szolgálatot tesznek. Hisz az a nemzet, amelynek életerős és egészséges szervezetű polgárai vannak, nagy feladatok megoldására könnyebben vállalkozhat és biztosabban remélheti, hogy méltó helyet foglalhat el a most kialakuló új világrendben.

TANGL HARALD

* E dolgozat keretei nem engedik meg, hogy az összes vitaminnal és más nélkülözhetetlen táplálkozási tényezőkkel részletesen foglalkozzam. Nem térhetek ki úgy szintén arra sem, hogy a C és B₁ vitaminhiányon kívül, a táplálkozást illetően még miben szűkölködnek a szegényebb néposztályok. A C és B₁ vitaminhiány, illetve ellátás kérdését tehát csak példaképpen említettem meg.

A KÁRPÁTMEDENCE NÉPVÁNDORLÁSKORI KERESKEDELME

A HONFOGLALÓ MAGYARSÁG SZEREPÉT s a honfoglalás tényét és értelmét csak eurázsiai összefüggésekbe illesztve mérhetjük le s ítélni tudjuk meg mind saját magunk, mind pedig Európa szempontjából. S csupán ilyen nagy távlatokban értékelhető helyesen a magyar föld szerepe is. Ez az értékelés sokféleképpen, sok úton-módon történhetik. Az alábbi vázlatban tudatosan választottam egy rideg, szinte minden ízében mérhető tételt: a kereskedelmi utakat s ezek jelentőségét. Ez a választás az elérhető legnagyobb tárgyilagosság érdekében történt s szükségesnek tartom röviden indokolni, hogy miért nem a művészetet, az állam- vagy hadsereg-szervezést, vagy éppenséggel a honfoglaló magyarság ősi életmódját választottam akkor, amikor megkísérlem a mai ember elé állítani a honfoglalás magyar és európai szempontú jelentőségét. Az alábbiakban nem csupán az ismertetés vázaltszerűsége miatt nem törekszem teljes képet adni a magyarság életének e sorsdöntő fordulatról, hanem azért sem, mert egyetlen életfunkcióját — a kereskedelmet — vizsgálom.

A kereskedelmet a javak egyenletes szétosztásának szükségessége teremtette meg, útjait pedig a föld felületének adottságai változták fel. Ezek az alapelvek kisebb területi egységekre éppennyű érvényesek, mint kontinentális összefüggésekben s természetükben időtlenek. Így a mai szárazföldi forgalom lüktetőerői ugyanazok, mint évezredekkel ezelőtt voltak. Még a politikai vagy gazdasági hatalmi érdekkörök erőrekapásának iránya is rendszerint az ősi utak mentén történik. A településnek és a közlekedés útjainak ezek a személytelen, emberelőtti adottságai tehát mintegy változatlan keretét adják a tőlük lényegében független, de a legkisebb ellenállás irányában hozzájuk alkalmazkodó elemi formálóerőnek: az emberiség művelődésének. Ezeknek a szinte törvényként ható erőknek állandóságára csak egy közelfekvő példát említek: az erdélyi só »életterének« változatlanságát. Az erdélyi só őskori, római-kori, népvándorlás- és magyarkori szétáradása kisebb ingadozásokkal változatlanul ugyanazokon az utakon s ugyanazokra a területekre történt, jóllehet a terület régészetiileg, majd történetileg követhető életében a legkülönbözőbb életformájú népek váltogatják egymást s a legváltozatosabb népi és politikai határok és eltolódások rétegeződnek egymásfölé.

Tehát a kereskedelem, a maga nyers valóságában, a településnél sokkal nagyobb mértékben »apolitikus« alaptermészetű s mint ilyen kiválóan alkalmas egy-egy területnek az emberi művelődésben elfoglalt helye rangsorolására, pontosabban fogalmazva: az adottságoknak és lehetőségeknek feltárására, amelyek a szóbanforgó területen az emberi alkotás számára rendelkezésre állanak. Ez a hatalmas, szenttelen és személytelen erő nem tűr meg góc-

pontjain gyenge népeket, könyörtelen törvénye elsodorja a feladatokat megoldani nem tudókat. Ilyenképen vizsgálata nemcsak a területek, hanem a népek értékmérője is s útjain nemcsak az élettelen árú forog, hanem messze területek műveltségének szálai is egymásba szövődnek. Mivel az ember életének ilyen elemi östényezője, kijátszása, öncélként való felhasználása borzalmas rombolóerőt jelent, kiépítése viszont magasrendű emberi építőtevékenység.

A kérdés tehát, amire alább felelni igyekszem az, hogy milyen szerepet játszott a magyar föld és a magyar nép ebben a nagyszerű építésben. Ahhoz, hogy erre felelni tudjunk, szükséges a magyar föld helyzetének és a magyarság megjelenése előtti szerepének rövid megvilágítása. A magyarföldi kereskedelmi utakról alább mondtak megértésének megkönnyítésére szolgál térképvázlatom, mely ugyanúgy, mint adatfelsorolásom, csak a fővonalatokat jelzi s így nem tart számot a teljességre.

Az eurázsiai szárazföld terményei és nyersanyagjai úgy oszlanak meg, hogy a szárazföld népei történelmük folyamán mindig egymásra voltak utalva. A nyugateurópai népek gyarmatosításai az újabb korban jelentősen megváltoztatták ezt az erőhálózatot, de épen a jelen eseményei mutattak rá kényszerítő erővel arra, hogy a földrajzi adottságokba való beleilleszkedés természetes alap a kontinens népeinek együttműködésére.

A HŰN BIRODALOM ÚTHÁLÓZATA

TUDVALEVŐ, HOGY AZ EURÁZSIAI SZÁRAZFÖLD déli részét nagy hegyek és mélyen benyúló tengeröblök csipkézik, északi felét meg erdőrengetegek borítják. Így a kereskedelem számára a legrövidebb és legkényelmesebb út a két sáv között elterülő sík pusztaság, a steppe. Ez Kínától a Magyar Alföldig szinte megszakítás nélkül terül el és ősidők óta tanyája a mongol és török lovasnépeknek s a velük állandóan keveredő, nagyműveltségű irániaknak. Ezeknek a népeknek világtörténelmi szerepét eddig csupán nagy hódításaikból és világbirodalmaikból ismerték meg, csak az utóbbi időkben, főleg a régészeti adatok fénye mellett bontakozik ki mindinkább az a hivatásuk, amelyet a természetes helyzetük kiaknázásaként Európa és Ázsia kereskedelmében és műveltségének összeötvöztetésében betöltöttek.

Ezen a sokezer kilométeres »népek országútján« óriási méretű kereskedelmi élet folyt. Első nyomai már a kőkorban kimutathatók s a bronzkorban is jelentős Európa és Ázsia kapcsolata s majdnem pontosan követhetők útjai egészen Kínáig a Hallstatt-korban. A szkiták idejében Kelet művészete Európa kellős közepén virágzott és a nyugatról jövő kelták ugyanezen az úton vonultak Dél-országra felé.

Ennek a hatalmas karavánútnak számos elágazása volt a folyók mentén. Keletturkesztán északi és déli peremén vezetett, onnan egy-egy elágazás ment Perzsián keresztül Bizáncba és lefele Indiába. A főút a Káspi-tenger északi részén ismét elágazott, a

Kaukázus kapuján délre, a Volga és mellékfolyói mentén pedig egészen az Északi-tengerig vezettek bekötő útjai. A Fekete-tenger északi partvidékén és Magyarországon keresztül vezetett nyugatra a Rajnáig és Itáliába ez az út, előbb egyik ága a Don és a Visztula mentén északnak kanyarodott, a másik meg az Alduna mellett kapcsolódott bele a balkáni úthálózatba. Ezeken az utakon, mint a kelták esetében már említettem, nemcsak árúforgalom folyt, hanem ezek voltak egyúttal a nagy népvándorlások útjai, a korai indogermán rajok ezek mentén vonultak keletre s később is ezeken húzódtak le a keleti gótok Déloroszországba, hogy a pusztai népek nagy népvándorlását ne is említsem.

A görög és a római hódítások után ez a szárazföldi úthálózat sokat veszített jelentőségéből s a keleti árúk legnagyobb részét Perzsia közvetítette Bizáncon át nyugatra s a tengeri kereskedelem soha nem látott virágzásnak indult. A szárazföldi utak csomópontjaiban mindenütt nagy kereskedő- és iparosvárosok keletkeztek. A Fekete-tenger északi partján a görög gyarmatvárosok egész sorát alapították, ez mindenestre arra mutat, hogy a Földközi-tengermelléki nagy birodalmak idejében sem szorult teljesen háttérbe a karavánkereskedelem. Annak a közvetlen szárazföldi hálózatnak, amely vasútvonalakon keresztül ma is főere az eurázsiai szárazföld életének, igazi megteremtői a steppe lakói voltak. A hún hódítás korában ugyanis a Volgától a Rajnáig és a Fekete-tengertől az Északi-tengerig terjedő egész úthálózat egy kézbe került és az addig tapogatózva meginduló kereskedelmi élet egyszerre hallatlan lendülettel fejlődött ki. A Déloroszországban, Romániában és Magyarországon előkerült nagy húnkori kincsleletek világosan megrajzolják az Erdélyen és Pesten keresztül a Rajnáig vezető nagy utat, s egyúttal mutatják, hogy Attila birodalma nemhogy szétrobantotta volna az addigi hálózatot, hanem éppen ellenkezőleg, felvirágoztatta. Ebben a kereskedelemben igen nagy szerepet játszottak az Attila birodalmába szervezett gótok. A Nyugatmagyarországon és a Sziléziában talált egykorú leletek borostyángyöngyei meg azt árulják el, hogy az ősi, észak-déli nagy úton is zavartalanul folyt tovább a forgalom. Hogy a felsőtiszai úton volt-e élet, azt biztosan nem állíthatjuk, bár egy-két gót lelet valószínűvé teszi az út fenntartását. Az erdélyi és az aldunai úthoz képest jelentéktelen lehetett a forgalma. Ezekből a kincsleletekből sokkal többet olvashatunk ki annál, hogy a rómaiak által kiépített utakat nem rombolta szét a hún hódítás. A lelettárgyak egyrésze Déloroszországban készült, sőt a wolfsheimi lelet csüngős veretének felirata egyenesen a szaszanida birodalomra utal. A húnok tehát — ha rövid időre is — megteremtik Magyarország területén keresztül a szárazföldi, nagy kelet-nyugati kereskedelmi vonalat, amely átrakodó helyekkel Kínától egészen a Rajna vidékéig, sőt ezen túl is, egyetlen karavánúton bonyolítja le a forgalmat.

A hún védnökség alatt Nyugateurópáig nyújtott és fővonalában Pesten áthaladó karavánút kivül egy másik igen nagyjelentőségű átcsoportosulásnak lehetnek tanúi az V. században. Ennek hátterében egyrészt a római birodalom nyugati részének elerőtlené-

dése, másrészt a húnok és az utánuk jövő pusztai népek mozgalma áll. A Keleti-tenger környékén megsokszorozódik az V. századi pénzleletek száma, ugyanakkor a nyugati germán területeken megszűnik a pénzforgalom. Úgy látszik tehát, Bizánc kereskedői feladták a nyugati területeket, valószínűleg épen azért, mert helyükbe a fent vázolt kereskedelmi hálózat lépett. Ezzel szemben erőteljesen bontakozik ki a Bizáncból hún védnökség alatt a Keleti-tenger felé irányuló kereskedelem. Ebben a kereskedelemben a Fekete-tenger északi partjának gyarmatvárosaiból kiinduló utak mellett igen nagy szerepet játszott Magyarország területe. Az V. században valószínűleg előnti hazánk területét a bizánci arany. Ennek egy része kétségtelenül évi adó, illetve zsákmányként jutott Attila népeihez, de a legújabb leletek arra mutatnak, hogy ez a pénzforgalom egyúttal a Duna mellett feljövő és a Duna északi mellékfolyóin keresztül az Odera-Visztula vonalba kapcsolódó bizánci kereskedelem útját is jelzi.

KERESKEDELMI ÉLET AZ AVARKORBAN

A HÜN BIRODALOM BUKÁSAVAL a nagy kelet-nyugati kereskedelem megszakadt, Magyarországon levő darabját a longobárd-gepida ellenségeskedések tették tönkre. Az észak-déli mozgás ebben a korban sem szűnt meg, hiszen a longobárdok is ezt az utat használták délre való vándorlásuk közben. A szárazföldi bizánci út elkerülte Pestet és a Dunántulon, Várpalota tájékán keresztül vezetett a Duna északi mellékfolyóiig.

568-ban a marakodó longobárdok és gepidák területét az avarok foglalják el. Baján birodalmának méretei kezdetben nagyjából a hün birodalom örökségén terülnek el. Ebben az időben védi Baján birodalmát a nyugatra félkörben letelepített szláv embergyűrűvel s ezzel a mai Középeurópa népi képének alapját veti meg. Az avarság elhelyezkedésében és politikai történetében, különösen kezdetben, sok hasonlóságot fedezhetünk fel a hünökével. A hasonlóság alapja elsősorban nyilván az azonos földrajzi adottságok között azonos módon viselkedő nomád szervezési rendszerben volt. Baján kagán magatartásában azonban arra is vannak nyomok, hogy tudatosan úgy viselkedik mint Attila. A nagy avar temetők valószínűvé teszik, hogy az avar birodalom első évtizedeiben már a következő útvonalakon indult meg a forgalom: Oroszországból a Duna mentén nyugatra, ugyancsak Oroszországból jött egy út, amely Erdélyből kijövet kétfelé ágazott, egyik ága a Maros mentét követte és Szegeden keresztül a Dunántúlra vezetett és bekapcsolódott az Itáliába vezető útba, a másik ága Szolnok és Pest városán keresztül a dunamenti útba torkollott, ez utóbbi volt az Erdélyből Morvaországba szállított só útja, ezt használták később a bolgárok is. A Dráva-könyöktől Győr fele vezető úton is gazdag temetők vannak, itt vezetett Itáliába a fő útvonal, a Balaton északi oldalán. Ez valószínűleg mindenütt követte a kitérő római utat. Úgy látszik, az avar birodalom késői korszakában nagy szerepe lehetett egy Pesten át Pápa

és Szombathely környékén Ausztriába vívó útnak, mert a karoling fegyverek ennek az útnak mentén helyezkednek el. A Duna északi mellékfolyóin keresztül vezető régi út is használatban volt. Az utak kapuit mindenütt erős avar csapatok védtek. Az Ausztria területén, Krungiban és Hohenbergben talált avar leletek arra mutatnak, hogy a szlávokat megszervező avarok itt is kezükben tartották a fontos kereskedelmi gócpontokat.

Ezek az utakon nagyméretű közvetítő kereskedelem bonyolódott le. A VII. századból való, Bajorországban előkerült bizánci tárgyak és a VII—VIII. században az avarokkal szomszédos területeken forgó bizánci pénz valószínűvé teszi, hogy a nyugati irányú kereskedelem nemcsak a sót szállította. Úgy látszik, Baján birodalma a sok háború ellenére is ismét kiépíti a kereskedelmet, sőt valószínű, hogy Baján háborúinak egy részét, főként az aldunai háborukat, ennek érdekében viseli. A kétségtelenül nyugatról importált tárgyak a Duna mentén helyezkednek el, ezek közül a legkiválóbb emlék a győri aranyveretes kard. Lehetséges, hogy az avar Dunán helyi hajóforgalom is volt. A nyugati irányú kereskedelem közvetett bizonyítéka az, hogy ugyanúgy mint Bizáncban, nyugaton is kimutatható, különösen a késői időkben az, hogy az avar divatot utánozzák. Ez a kereskedelem igen jelentős lehetett és egyaránt érdekében állott a karoling és az avar birodalomnak. Erre mutat az a tény, hogy Nagy Károly az avarok politikai megsemmisítése után sem rombolja szét az avar kereskedelmet, csupán fegyver kiviteli tilalmat léptet életbe. Bizánc felé sem lehetett lebecsülendő a kereskedelmi összeköttetés, Magyarország egész sereg értékes VI—VIII. századi bizánci aranytárgyat találtak már eddig is, ezenkívül tudjuk azt is, hogy Krum bolgár kán és Bizánc vámháborúi főleg a Magyarországon átmenő kereskedelem biztosítása érdekében folytak.

Igen jellemző az avar településre, hogy fejedelmi törzseik az ország középpontján telepedtek le. Ezen a területen vezetnek keresztül az összes fontosabb kereskedelmi utak, tehát a fejedelmi törzs hatalmában, illetve ellenőrzése alatt tartja az egész közép-európai kereskedelmet. Ezt az elvet látjuk majd később megismétlődni a magyarság elhelyezkedésénél is.

A bajáni avar birodalom kereskedelme tehát fedi a hún mintát s hogy a kelet-nyugati kereskedelem ennek ellenére sem közelíti meg a húnkori méreteket, annak oka, hogy míg Attila hatalma a Rajnától a Volgaig ért, addig most gyorsan lezárulnak az avar utak kelet felé a kazár, dél felé a bolgár állam megalapításával. Az elszigetelt avarság, úgy látszik, önálló, bizánci mintára vert pénzgazdagságban keres kiutat, azonban a VIII. század előtt felhagynak ezekkel a kísérletekkel, Déloroszországban épenúgy mint hazánkban. Valószínű, hogy ettől kezdve inkább helyi jellegű kereskedelem folyik nyugat és dél fele.

Bármennyire is igyekezett Nagy Károly a meglévő utak forgalmát fenntartani, az ország területét egységbe fogó avar birodalom széthullását nagyon megérzi a kereskedelem, s úgy látszik, a zavaros viszonyok közt rendet teremtő bolgár hódítás idején áll csak helyre a forgalom. Mind az avar, mind később a bolgár, illetve karo-

ling korszakban Pest volt a magyarországi közvetítő kereskedelem középpontja. Ez érthető is, mert Pest területe természetes metszéspontja a délről északra és a keletről nyugatra tartó utaknak.

A MAGYAR ALLAMSZERVEZÉS KEZDETEI ÉS A KERESKEDELEM

BIZONYOS, HOGY A PESTRE ÉRKEZŐ MAGYARSÁG forgalmas réveket és élénk kereskedelmi életet talált ezen a ponton s ez egymagában is indokolta ennek a területnek kézbe vételét a már Déloroszában is a világkereskedelem egyik komoly tényezőjévé vált magyarság részéről. A kereskedelmi útvonalak megrajzolásánál a magyar korban a tisztán régészeti emlékanyagon kívül a helynevek vizsgálata is segítségünkre van. Mindezek alapján úgy látom, hogy a X. században a magyarság erős kereskedelmi úthálózatot épít ki hazánk földjén, sőt az előző utak mellett újakon is megindul a forgalom. A méretekre nézve egyelőre csak annyit említek meg, hogy a volgai bolgár kereskedőknek Pesten jelentős kolóniájuk van s ezzel szemben a szomszédos területek fontos gócpontjaiban magyar kereskedőtelepeket találunk. Ennek az egész hálózatnak ütőere az eurázsiai kereskedelembe Kievnél bekapcsolódó vereckei kereskedelmi útvonal. Jőideig nem hittek ennek az útnak a létében, mert okleveles adataink sehol sem említik. Később látni fogjuk ennek a hiánynak az okát.

A X. századi főútvonalakról a következőket mondhatom: a karoling eredetű tárgyak a Szombathelyi tájékától Pesten át a felső Tisza-könyökhöz ívelő út mentén található, ennek az útnak egyik mellékága a Nyitra völgyén keresztül vezet északra és a Turóc völgyén át kapcsolódik a Vágba. A kétélű, nyugati jellegű kardok elterjedési vonala a Tisza-könyöktől Pesten keresztül Székesfehérvár irányában halad, folytatását talán a Zala megyében talált kétélű kard jelzi nyugat felé. Ez az út elágazik Pest mellett s egyrészt a Duna mellett vezet a nyitrai útba, másrészt a Garam mentén kanyarodik fel ugyanoda. A kecskeméti, szentesi, szabolcsi és dési kardok további útelágazások mellett tanuskodnak. Úgy szólnán pontosan ez az elterjedése azoknak a leleteknek is, amelyekben honfoglaláskori, vagy későbbi szamánida dirhemeket, (arab ezüstpénzek, az akkori világkereskedelem nemzetközi fizetési eszközei) találunk. Ezek egyrészt a dunai út további szakaszára adnak felvilágosítást, másrészt a fehérvári elágazásra és az alföldi Dunarévek használatára adnak értékes adatokat. A honfoglaló magyar ötvösök műhelyéből kikerült tárgyak, főleg a pompás ezüst tartosylemezek és a hozzájuk hasonló ötvöskészítmények meglepő pontossággal ugyancsak a fenti útvonalakon helyezkednek el és további adatokkal bővítik az úthálózatra vonatkozó ismereteinket.

A fennebb megrajzolt útvonalak egyrésze az országhatárokon kívül nemzetközi útvonalakba kapcsolódik és főirányaiban azonos azzal a hálózattal, amelyet a hún és az avar kereskedelemmel kapcsolatosan röviden vázoltam. Váratlan az eddig alig használt Kiev-

Verecke-Pest útvonal nagy fellendülése. Ennek egyik oka kétségtelenül az, hogy ezen az úton nyomult be Magyarországra a honfoglaló magyarok zöme. A leletek elég pontosan jelölik ezt az utat, a galíciai Krylosban, továbbá Kievben és Csernigovban megtaláljuk a tarsolylemek mestereinek kezéből kikerült ötvösműveket, másrészt közismert, hogy az arab ezüst dirhemek is ezen az úton kerültek hazánkba. A dirhem ebben az időben egész Déloroszországban fizetési eszköz volt s forgalma a Keleti-tengerig terjedt. A nyugateurópai dirhemleletek azonban nem föltétlenül Magyarországon keresztül jutottak el oda, mert a Kiev-Krakkó-prágai út, valamint a Morva vonalán lemenő elágazása Regensburg felé, eléggé megmagyarázza önmagában is a dirhemek nyugateurópai megjelenését, ezek Mainzig jutnak fel ebben a korban. A Magyarországon átmenő út ellen szól az a tény is, hogy Esztergomtól nyugatra menve, jóformán megszűnnek a hasonló leletek, s így biztosra vehetjük, hogy a X. század elején a közvetlen kelet-nyugati szárazföldi út Magyarország megkerülésével vezetett nyugatra. Ez a történelmi tényekből is igen jól érthető. Az állam megerősítését szolgáló kalandozó hadműveletek egyáltalán nem voltak alkalmasok a békés kereskedelem útjainak kiépítésére. Határozottan kimutatható forgalom volt a Nyitra és Garam völgyén és a Jablonkai hágón át az Odera-Visztula útba kapcsolódó útvonalon, ez egyúttal a jelzett Kiev-prágai úttal is megteremtette az összeköttetést észak felől is. Ez az utóbbi kevésbé fontos volt, mert Magyarországnak megvolt a közvetlen és rövid útja Kiev felé. Úgy látszik, a vágvölgyi utat is használták, mert egy igen jelentős lelet került elő ezen a környéken, ez arra mutat, hogy az utak kijáratát erősen őrizték, még hozzá a gyepűn belül és a gyepűn túl is. Éppen ez a Galgócon előkerült lelet mutat arra, hogy a később olyan nagy szerepet játszó Nagyszombat-holicsi utat is használhatták már ebben a korban is. Az Itáliába vezető utat a kétélű kardok jelzik, s ezeken kívül a honfoglaló magyarok sírjában nagy mennyiségben talált X. századi olasz pénzek. A Duna mellett a Duna torkolatánál fekvő Pereszljavecbe vezető út és ennek elágazása Bizánc felé, továbbá a Maros és Olt völgyének útvonalai egészen világosan szemléltetik, hogy a földrajzi adottságokat remekül kiaknázó római úthálózat még ebben a korban is fennállott s ezeken bonyolódott le a forgalom. Ezeknek az utaknak a forgalma és jelentősége a X. század folyamán erősen hullámozik, míg végre Szent István alatt megkövesedik és évszázadokra megszabja a magyar kereskedelem irányát. Nagyjából Géza fejedelem koráig aligha beszélhetünk nyugati irányú forgalomról. A dirhem-leletek körülbelül ebben a korban szűnnek meg. Ezzel lezárul a kalandozások korának kereskedelme, amely a maga teljességében keletre irányult és szervesen építette tovább azt a kereskedelmi hálózatot, amelybe előbbi hazájában, Levediában bekapcsolódott. Tehát egészen a X. század közepéig abba a kereskedelmi rendszerbe tartozott a magyarság, amelynek száalai Kínáig, Perzsiáig, Permig, a Keleti-tengerig és Bizáncig nyúltak. A magyar ezüstművesség alkotásai, valamint a magyar ló és só helyébe innen kapott keleti árukat a fényt és pompát kedvelő magyarság. Az akkori kereskedők a fontos útvonalak

egyes pontjain, rendszerint az árukicserélő helyeken, kisebb telepeket létesítettek. Így tudunk például számos norman telep mellett, oroszországi német telepesekről, bolgár, bizánci stb. kereskedőkoloniákról. Ezek rendszerint egy helyen telepedtek le. Magyar koloniáról tudunk Szent István korából Konstantinápolyban, s a kievi magyar leletek azt bizonyítják, hogy itt is volt ilyen katonai jellegű kereskedőtelep. Talán ezzel a teleppel hozható összefüggésbe a tarsolylemezek műhelyében felszerelt kievi kard és a csernigovi ivókürt.

Az útvonalhálózat következő szakaszának története véleményem szerint csak a magyarság vezető törzsének, a fejedelmi névadó *megyeri* törzsnek megerősödésével érthető meg. A fejedelmi törzs letelepülését eddig főként stratégiai szempontból vizsgálták. A fejedelmi törzs szállásterületét gyűrűként vették körül a többi törzsek, a külső határt pedig járhatatlan gyeppel védik meg. Ugyanilyen elhelyezkedés jellemzi az avarokat, azzal a különbséggel, hogy természetes gyepű helyett a maguk köré telepített szláv törzsek alkotják a külső védelmi vonalat. Úgy látom, a stratégiai szempont mellett elsőrangú szerepet játszott a magyar és a ronkon fejedelmi törzsek megtelepedésénél a kereskedelem-politikai szempont. Az Árpádok a magyarországi kereskedelmi csomópontokra telepedtek rá s ez a már kezdetben is tudatos helyfoglalás különösen későbbi magatartásukkal igazolható. A kalandozásokban kimerült és a Lech-mezei csatában súlyos vereséget szenvedett határszéli törzsekkel szemben a nyugodtan fejlődő fejedelmi törzs hirtelen túlsúlyra jutott s ezt az előnyt Géza, majd később Szent István tudatos telepítési politikával használja ki. Az ő idejükben telepített megyeri telepek mindenütt a főútvonalak mellett fekszenek, tehát a fejedelmi törzs kezébe veszi az ország kereskedelmének irányítását és az ezzel járó óriási hatalmat. Ez természetesen még a legyengült törzsekkel szemben sem ment könnyen és Géza és Szent István ezt a harcot modern hadsereggel vívja meg. A Lech-mezei csatában a nomád módra szervezett harcrendet leverte a nyugati taktika és harcmód. Ezt a nyugati harcrendet veszi Géza és Szent István a fejedelmi törzsből megszervezett új hadserege alapjául és betanítására idegen, főleg bajor urakat hív be. Ezt a változást a régészeti anyagban a kétélű kardok megjelenése mutatja. Lehetséges ugyan, hogy a Levediából meginduló magyarságnak is volt nehéz fegyverzetű lovassága, de a könnyű, szablyával harcoló lovasok mellett nem lehetett különösebb jelentősége. A kétélű kardok tehát nem magyar műhelyből kerültek ki s így igen alkalmasak az akkori kereskedelmi utak megállapítására. A magyarországi dirhemforgalom megszűnéséből arra következtethetünk, hogy a kievi út Géza fejedelmének korában lezárul. Ez az oka egyúttal annak is, hogy okleveles anyaggal dolgozó kutatóink eddig kétségbevonták ennek a fontos kereskedelmi útnak létezését. Az okleveles gyakorlat nálunk csak a királyság megalakulásával indul meg, s így az oklevelekben hiába keressük az egykor nagyforgalmú kievi út nyomát. A X. század végén fellépő hadseregszervezés tehát nem szerezhette ezen az úton a kardokat a kievi norman kereskedőktől. Egyébként is nehezen kép-

zelhető az, hogy a szervezés munkájában résztvevő nyugati vezérek nem saját hazájuk világhírű fegyvergyáraiból hozatják a kardokat, hanem Kiev felől.

Egy másik lehetőséggel is számolnunk kell. Tudvalevő, hogy Szent István pénzei igen nagy szerepet játszottak az európai kereskedelemben és Magyarországtól kezdve a Keleti-tengerig mindenütt nagy számban kerülnek elő a földből. A Vág és a Nyitra mellett észak felé vezető úton kerültek ezek fel ilyen messzire a már említett Odera-Visztula vonalon. Ugyanezen az úton került Magyarországra néhány norman készítményű díszfegyver, kard és lándzsa. A norman kereskedőkről megírják az egykorú arab feljegyzések, hogy kardokkal is kereskedtek s így nálunk is jóideig kivétel nélkül norman eredetűeknek tartották ezeket a kétélű kardokat. Ámde az arab írók azt is hozzátesszük, hogy a normanok nyugatról vásárolják a kardpengéket. Nyilván tehát elsősorban mint díszítő mesterek voltak híresek, a megvásárolt pengék markolatát és keresztvasát remek iparművészettel kidolgozott szereléssel látták el s így adták tovább jó áron. Ezeket a fegyvereket nyugaton is igen sokra becsülték, de a normanok által készített kardokat silánynak tartották. Ezek után nem csodálkozhatunk azon, ha a magyarság is a normanoktól vásárolja karoling jellegű díszfegyvereit. Bizonyos, még kelőleg fel nem dolgozott leletek arra mutatnak, hogy már az avar korban is meglevő kapcsolatok épülnek ezzel tovább. A norman tárgyak és a Szent István-pénzek közös útját fentebb már láttuk. Úgy látszik, hogy a magyar ötvösök is megpróbálkoztak a karoling kardok szerelésével és átalakításával. Legnevezetesebb példája ennek a már említett kievi kard. Egyébként a magyar ötvösség észak felé is megtalálja a maga útját s készítményei népszerűségére jellemző, hogy nagy számban készítik el a magyar ékszerek utánzatát is nyugaton.

A kétélű kardok közül a díszesebbek útját már láttuk. A kardok zöme azonban nem ezen az úton jött, hanem közvetlenül a karoling birodalom fegyvergyarai szállították azokat a magyaroknak. Olcsó viziúton a Dunán Esztergomig, vagy szekéren a Szombathely tájékán hazánkba torkolló úton kerültek hozzánk ezek a fegyverek.

A magyarság tehát már Géza alatt erőszakosan szétszakítja a keletre vezető utat, a verecke út átmenő forgalma megszűnik s kijáratát erős kabar csapat biztosítja. Szent István alatt a magyar kereskedelem már más úton jár. Ha a pénzleletek elterjedését és a Szent István alatti konstantinápolyi magyar kereskedőtelepet nézzük és azt a rengeteg XI. századi bizánci tárgyat, amelyet hazánk területén találtak, úgy kétségtelennek kell tartanunk azt, hogy a levantei kereskedelem a XI–XII. században Magyarországon keresztül veszi útját nyugatra, tehát visszatér ahhoz a szárazföldi útvonalhoz, amelyet a római birodalom felbomlása után hazánk területén kiépített.

Ezek az eltolódások mélyreható változásokat idéztek elő Közép- és Keleteurópa kereskedelmében. Szent István és a nyugati uralkodók pénzei lassan kiszorítják az arab pénzeket Keleteurópából, ez természetesen annyit jelent, hogy magát az arab kereskedel-

met szorítják ki. Ebben a mozgalomban, mint közvetítőnek, nagy szerep jutott a normanoknak, akik egészen a Volgáig mindenütt átveszik az arabok helyét. Ezeken a területeken talált kétélű kardok nyilván norman közvetítéssel kerültek ide. A vereckei út megszüntetésével és az arab forgalom csökkenésével Kíev jelentősége mindinkább alászáll. Már 969-ben azt emlegeti Kíev ura, Szvjatoszláv, hogy inkább leköltözik a Duna torkolatánál elfoglalt Pereszljavecbe, mert odahordják a görögök aranyukat, szövetjeiket, borukat és gyümölcsüket, a csehek áruikat és a magyarok ezüstjüket és lovaikat. A magyar ezüsten nem nyersanyagot kell érteni, hanem ezüsből készült ötvösmunkákat, ékszereket stb. Géza és Szent István alatt tehát kereskedelem-politikai téren is egyre nyilvánvalóbbá válik a nyugathoz való kapcsolódás és az egykor forgalmas vereckei utat őserdők teszik járhatatlanná. A kereskedelmi élet hullámlását kitűnően szemlélteti a magyar főváros árpádkori vándorlása, előbb a keleti és a nyugati út kereszteződésében Székesfehérváron fekszik, majd a nyugati út jelentőségének növekedésével felkerül a dunai hajózás akkori végpontjába, Esztergomba, később, amikor a kelet-nyugati irányú kereskedelem ismét Magyarországon keresztül veszi útját, Pestre kerül s itt is marad napjainkig. A kelet-nyugati szárazföldi út egykori jelentőségét nagyon csökkenti Velence tengeri kereskedelme. *A magyar főváros igazi létalapját tehát a magyar és a magyarral rokon steppei népek vetik meg azért, hogy a kelet-nyugati kereskedelmi utat biztosító Kárpátmedencét egy kézbe fogják össze.* A magyarság tudatosan vállalta az ezzel ráháruló szerepet s szívesen vette, hogy régi szokás szerint az egyes fontosabb kereskedelmi csomópontokon a szomszédos népek kereskedői is hozzájáruljanak a forgalom lebonyolításához és kibővítéséhez. Így legkorábban a volgai bolgár kereskedők telepsznek meg nálunk, a középkor folyamán pedig francia, olasz és főleg német kereskedők járulnak hozzá városaink felvirágoztatásához. Új lendületet adott végül a Magyarországon keresztül lebonyolódó kereskedelemnek a Dunaszabályozás, amely a Fekete-tengerrel való közvetlen víziutat biztosította.

A FENTIEKBEN a magyarság előtt ittjárt népek közül elsősorban a politikailag is igen nagy hatalmat jelentő pusztai lovasnépeket tárgyaltam. Óriási jelentőségű útépítők azonban azok a germán népek is, akik Déloroszországból jöve Spanyolországig és Itáliáig szőtték az összekötő szálakat. Jelentőségük az európai kultúra formálásában azonban már sokkal nagyobb mértékben tisztázott, mint a lovasnépeké s így az ez utóbbit megvilágítani akaró vázlatban kevesebbet foglalkoztam velük. A teljes apparátussal történő feldolgozásban azonban az ő útépitésüknek is épen olyan jelentőséggel kell kidomborodnia, mint a pusztai népekének, hiszen e kettő bámulatos szintézise alapján érthető csak meg Európa keleti részének a mai napig ható erővel való kialakulása.

Az európai kultúra építésében a pusztai népek egyik óriási jelentőségű szerepe tehát az, hogy felismerték: az eurázsiai kelet-nyugati és az európai észak-déli irányú kereskedelem természe-

tes keresztezőpontja a magyar föld. Ezekben a kontinentális méreteken gondolkozó népekben tehát tetté váltott az a gondolat, amit a birodalomépítő rómaiak kisiklani engedtek kezükből: ennek a természetes középpontnak természetes határokkal való védelme s így a rajta keresztüláramló élet állandó biztosítása. A római, gót, gepida, hún, avar és bolgár birodalmak bukásának magvát azonban, úgy látszik, egy éppen ezzel összefüggő geopolitikai törvénynek csak részben való felismerése rejtette magában. Ez a törvény talán legegyszerűbben úgy fogalmazható meg, hogy *a magyar föld területének sem részben való bírása (gót, gepida), sem pedig a Kárpátok adta határokon túlnyúló birodalomba szövése* (római, hún, avar, bolgár) *nem lehet állandó. Itt a teljes körülhatárolt területnek, a határokon túl nem nyúló hatalom által való megszervezése volt a szerves államélet és a világkereskedelemben való dinamikus beleilleszkedés feltétele.* Ez a sarokpontok törvénye. Ha az eurázsiai szárazföld sarokpontjai erős kézben vannak, akkor a közbeeső területek önkénytelenül alkalmazkodnak a rendhez s az élet zavartalanul hömpölyög a kereskedelem és a kultúra évezredes útjain. Ez a természetes határokon túl terjeszkedni nem akarás, a terület teljes egységbe fogása az előző steppenépek által meg nem valósított új, magyar gondolat s tudatosságát az első magyar század fent vázolt telepítési politikája a napnál világosabban mutatja. Világosan kiolvashatjuk ebből, hogy a stratégiai célú telepítésen felül a kereskedelmi élet nagyvonalú biztosítása volt a hún utód Árpád-házi királyok nagyszabású politikája. A későbbi hódítások egytől egyig múltó epizódok csupán. Az államszervezés nem érzelmi dolog, hanem a legkeményebb realitás, ha ez a realitás a terület materialis és szellemi rendjének irányában következetes, akkor tartós és erős, ha túllépi annak határait, vagy nem ismeri fel annak jelentőségét, akkor a könnyörtelen valóság elsodorja. Röviden érintettem, hogy miként győzik le a személytelen geopolitikai erők a magyarságnak világnézeti szempontból való egyirányú, Nyugat felé való fordulását. S a vereckei út feladásával elzárt keleti irányú kereskedelem miként tör magának ismét utat a már korábban megindult észak-déli irányú mozgás keresztezéséhez. Ilyenképpen Budapest, amelynek helyét épen ez a kétirányú főútvonal keresztezése jelölte ki, valósággal jelképe lesz a magyar államiságnak. A magyarság, mint a magyar föld törvényének első felismerője, művén keresztül az európai műveltség fejlődésének egyik pillérévé vált.

LÁSZLÓ GYULA

* A fentiek *Budapest története a népvándorlás korában* c. nagyobb önálló munkám gondolatmenetét és eredményeit vázolják (Budapest Története, I. kötet sajtó alatt.) Nagyjából azonosak az elmondottak az Ungarn 1941. 84—96. oldalán közölt ismertetéssel. Az előző gazdag irodalomból a következő, könnyebben hozzáférhető művek, — melyek egyuttal forrásaim is voltak — ajánlhatók a kérdés egyes részleteinek tanulmányozásához: a népvándorlások kereskedelmi életére, főként a Déloroszországban lejátsszóó nagyméretű mozgalmakra a magyar irodalomból alapvetők *Fettich Nándor* munkái (A húnok régészeti emlékei, Attila és húnjai kötetben, Budapest, 1940. A levéldial

magyarság a régészet megvilágításában, Századok, LXVII. és a Honfoglaló magyarság fémművessége, Archeologia Hungarica XXI.). Az észak-déli irányú húnkori kereskedelemről a Folia Archaeologica I–II. kötetében írtam röviden (110–113. l.). Az avarság önálló pénzverési kísérletét néhai Jónás Elemér dolgozta ki: Monnaies du temps des Avars en Hongrie, Demareteion, 1933. A norman leletekről Fettich idézett munkáin kívül Paulsen Péter: Magyarországi viking leletek, Archeologia Hungarica XII. tájékoztató. A Szent István-kori pénzforgalomról Huszár Lajos ad pontos statisztikát (Szent István pénzei, Szent István Emlékkönyv, I. kötet.) A magyarság letelepedéséről és elhelyezkedéséről: Hóman Bálint: A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése, Nyelvtud. Kézikönyv 7. Deér József: Pogány magyarság keresztény magyarság, Budapest, 1938. Kniezsa István: Magyarország népei a XI. században, Szent István Emlékkönyv II. kötet, Hóman Bálint: Szent István, Budapest, 1938. Az Árpád-kori kereskedelemre: Pleidell Ambrus két kiváló munkája: A nyugatra irányuló magyar külkereskedelem, Budapest, 1925, és A magyar várostörténet első fejezete, Századok LXVIII., továbbá Glaser Lajos: Der Levantenhandel über Ungarn im 11 und 12 Jahrhundert, Ung. Jahrb. XIII. A népvándorlás és a magyar honfoglalás képének nagyvonalú összegezése: Hóman-Szeksfű: Magyar Történet I. kötetében. A fenti utalások természetesen nem merítik ki az egész feldolgozott irodalmat, azonban ez, ismertető jellegű rövid dolgozatommal kapcsolatban nem is volt célom.

MAGYAR FIGYELŐ

WESSELÉNYI MIKLÓS

AZ ALKOTMÁNY MEGÚJÍTÁSÁNAK KÉT ÚTJARÓL

Elavultnak akkor mondhatni valamit, midőn a jelen helyzethez nem illik. Azon polgári alkotmány van már elavulva, melynek alapjait tevő fő intézetei már a nemzet polgári s társasági életével, szükségeivel, műveltségi állásával s külső helyzetével nincsenek összhangzásban. Minden polgári alkotmány elavul, ha versenyt nem módosíttatik s nem változik a nemzet bel- és külváltozásaival, mivel ezek mindég változnak. Legheylesb, ha ilyen törvényes intézethelyi újítások s változások mindég egyenlő lépéssel mennek a nemzet lépéseivel, úgy soha hátramaradás, vagy előre-rohanás nem történik; de legritkább eset, hogy az újítások egybeláncolva a nemzet lelki és értéki állásával, szüntelen s szakadatlan folyjanak; töménytelen akadályok adják magokat elő: vagy a nemzetbeni, vagy rajta kívüli okok kisebb-nagyobb mértékben eltartóztatják az eredeti, vagy magokat később előadó s szükségessékké vált javításoktól; s így ezen arány szerint, vagy az egész, vagy annak részei, nagyobb vagy kisebb mértékben elavulnak.

Az ily elavultságból származó hibák eltörlésére szükséges minden javítás-újítás két úton jöhet nemzetekre: az egyik hosszabb, de csendes és bátorságos; a másiknak mente tündöklő, célja közel látszó, de arra ritkán, többször félrevezet.

Az első úton húzamosan s mindig munkálódó fejlődése által az észnek hoz a nemzet önkeblébe új létet s újjáteremtő erőt, tisztán átlátván a javítások szükségét, elismervén a hibák mibenlétét s fontolva a célravezető módokat, bizvást célt ér, s a maradandó javítások gyökeret verve tenyésznek. De ezen biztos és csalhatatlan úton csak úgy lehet elindulni és előhaladni, ha a nemzet közt értelmi műveltség sok van és sokak közt.

Azon esetben, ha a nemzetnek a többitől különbözőleg érző akár kevés, akár számos, de elnyomatott része vagy erőre kap, vagy pedig nyomás által erőhöz nyúlni kénytelenítettetik, megrázkódás által történik minden javítás. Ha a világszerte történt s folyamatba jött javítások hátramaradott s vonakodó nemzetet ragadnak magokkal: úgy erőszak s zavar jegyzi s gyakran vérrel festi az ily újjászületés lépéseit; fényesek s gyakran tettekkel s áldozatokkal gazdagok az ilyen drámai esetek; nem várt erők fejlenek ki, s bámulást gerjeszt a legfontosabb eseteknek egymást tarkán felváltó folyása. De sokak szenvedéseivel van összekötve, gyakran igazság s olykor emberiség szent ügye tipratik le a váddá nőtt folyam hullámai által.

Ezen második úton a javítás szent célja vagy nem éretik el, vagy pedig szenvedések, pusztítás s a visszavonás átkos következtetéseivel által drágán s századokig alig lefizethető áron vásároltatik.

Hogy nálunk javítások, s újítások a világ előhaladásával nem tartottak mindenben egyenlő lépést, s hogy sokban hátramaradtunk, tagadhatatlan; melyért polgári alkotmányunk s törvényeink némely részei

ben vagyon avultság. Nem kevés dolgot találhatni köztünk, mely ha valaha jó volt is, de már most nem az; vagy ha régen másként nem lehetett, de most kellene, sőt kell másként lennie. A körülmények új alkatjai, változott szükségek, s az előhaladott műveltség s terjedett értelmi erő, szóval a mostani kor szelleme nem hangzik össze némely társasági szerzeményeink s oly intézetinkkel, melyek egészen más helyzet, nem mostani szükségek, kevésb kifejettség, s nem ezen kor lelkének voltak szüleményei, s változatlanul maradván, vagy a gyors előnyomulást lassú lépésekkel csak távolról követvén, a mostani időhöz nem illenek.

(*Balítéletekről.* Nyomatott Bukarestben, 1833. 165—7. 1.)

FRANCO VELLANI DIONISI

Egyik frontmögötti városban találkoztam vele. Miként én, Ő is hazulról jött és a frontra igyekezett. Egy éjszakát töltöttünk együtt a tisztí pihenőszálláson. Magas, karcsú, barna ember volt, olasz főhadnagyi egyenruhában. Jókedvű volt és nyugodt; látszott, hogy szereti a veszelty és a kockázatos életet. Mellén két sor kitüntetés. A kitüntetések felett kicsiny háromszög: a legelső fasiszták jelvénye. A kíséretében levők elmondották, hogy résztvett minden háborúban. Ott volt Abessziniában, majd Spanyolországban, végül Albániában.

Jól beszélt magyarul. Felesége magyar nő, valahonnan az Alföldről való. Még nem láttam idegen nemzet fiát, aki úgy szeretett és ismert volna bennünket, magyarokat, mint Ő. Különösen Erdélyért rajongott. Úgy ismerte Erdély történelmét, mintha kisebbségi sors s az erdélyi irodalom nevelte volna. Belső szegyenkezéssel kellett meg tudnom tőle, hogy már 1934-ben, — jóval megelőzve Aldo Dami híres munkáját — írt egy kis könyvet az erdélyi kérdéstről. Mosolyogva tette hozzá, hogy a könyv megjelenése idején éppen Romániában tartózkodott, ahonnan sietve kiutasították. Nem ismertem, sajnos, azt a másik munkáját sem, melyet a bécsi döntés után írt s melyet éppen most fordítanak németre.

Este — a csillagos ég alatt — együtt néztük a repülők párviadalát s jól emlékszem, — mikor a katonai beosztásunkról beszélgettünk — határozottan kijelentette, hogy Ő máshova, mint az első vonalba, nem megy.

Azóta eltűnt szemeim elől. Tegnap este, a parancskiadásakor találkoztam vele. A vigyázz-ba feszült század előtt olvasta fel a parancsnok, hogy »Franco Vellani Dionisi főhadnagy, roham közben átvéve egy parancsnokát vesztett magyar század vezetését, halálos lövést kapott és hősi halált halt«.

Franco Vellani Dionisi emlékét minden erdélyi magyarnak szívébe kell zárnia. Mert Ő valóban — Bethlen Gábor híres jelmondata szerint — arte et marte: tudománnyal és fegyverrel egyaránt küzdött érettünk. Barátunk volt, a szó nemes és igazi értelmében. Apólója az évszázados olasz-magyar fegyverbarátságnak, melynek való sága mellett a legnagyobb bizonyíték, hogy mindig, újra és újra akad a két nemzet fiainak legjobbjai közül, aki életét áldozza érte. S ha az olasz szabadságharcban vértanúhalált halt Tüköry Lajos emlékét utca, kaszánya és szobor őrzi Palermóban, illenék, s úgy is lesz bizonyára, hogy a felszabadult Erdély fővárosa — méltó formát választva — megőrzi az utókor számára Franco Vellani Dionisi emlékét.

1942. VIII. 26.

Albrecht Dezső

A GYÖRFFY ISTVÁN- KOLLÉGIUM

Sajtóban, közéletben, magántársaságban hosszú esztendőök óta a magyar jövő sarkalatos kérdését, a *magyarabb magyarság* fogalmában állapítottuk meg. Az, hogy milyen magyar életet tudunk itt építeni, végeredményben ezen dől el. A múlt század nagy eszméi egy homogénnek alig nevezhető rétegben eresztettek gyökeret, amely a hatalmi és vagyoni helyzetében meggyöngyült nemességből s az újonnan feltörő, javarészt idegen vérségű polgári osztályból alakult ki. Ez a hirtelen fejlődő s különböző elemekből összetett városi társadalom nem hozott magával egységesen kialakult hagyományt s műveltségét nem tudta szilárd magyar alapokból kifejleszteni. Egy nép sajátos jellegét hagyományainak ápolása s a fölöttük való éber örökös biztosítja. Középosztályunkból hiányzik a hagyományörzés tudata, műveltsége nem szerves, határozott elvek alapján kialakult magyar kultúra, s ez az oka, hogy magatartása is oly sokszor bizonytalan, naponta változó, kapkodó. Évtizedek óta látjuk, érezzük ezt, s azt is tudjuk, hogy az áhitott magyarabb magyarság felé az utat csak a vezető rétegbe emelkedő s azt életérzésével, ösztöneivel, műveltségével, hitével megújító paraszttársadalom nyithatja meg. Történetek is kísérletek ebben az irányban, de sajnos, a parasztságnak magasabb társadalmi osztályba lépő fiai igen sokszor megtagadva a népük iránt kötelező hűséget, asszimilálódtak a középosztályhoz. Értékeik elsikkadtak a polgári élet formái között és sajátos szellemi, lelki alkatuk bélyegét nem tudták rányomni a vezető társadalomra. Sok vitatkozás után most végre olyan cselekedetkezéssel érkezünk, amely komoly reményekkel bíztat. Évekkel ezelőtt néhai Györffy István vetette fel a gondolatot, hogy

Budapesten otthont kell létesíteni a népi származású tehetséges főiskolai hallgatók számára, akik egy ilyen közösség keretében nem adnák fel hazájukról hozott hagyományaikat, ősi örökségüket és érintetlen ösztöneiket, hanem azt a műveltség legmagasabb fokáig eljutva, érvényesítenék a közéletben, mint népük valódi vezetői, irányítói. Györffy István terve most elsősorban Zsindelyné Tüdös Klára érdeme folytán megvalósulóban van. A kollégium ágyalapítványainak lejegyzése országsgazte nagy sikerrel fejeződött be s a Györffy István nevét viselő parasztkollégium pártfogó testülete a napokban tartotta alakuló ülését.

Pozitív feladatok eredményes megoldásáról van itt szó, nem pedig romantikus parasztimádatról. Elsősorban arról, hogy a vezető rétegnek ilyen értelmű felfrissítése egyben az egyetemes magyar kultúra megújításának kérdése is. Természetes, hogy ez semmiképpen sem jelenti a magasabb műveltségről való lemondást, hanem ellenkezőleg, átfogóbb magyar szemléletet, gazdagabb magyar kultúrát s így nemzeti öntudatunk erősödésének biztos zálogát. A népi hagyomány és műveltség nagy nemzetfenntartó erején kívül továbbra is szükségünk van a magasfokú nyugati művelődés minden vívmányára. A néphagyományoknak Györffy csupán azt a szerepet szánta, hogy minden vonalon alapjául szolgáljanak a magasabbrendű művelődésnek, annak ne csak színt, hanem belső tartalmat is adva. Vallotta, hogy gondolatvilágunk, szellemünk gyökerei mélyen belenyúlnek a népi kultúra talajába s ha művelődésünk megújulásáról beszélünk, elsősorban a néphagyomány nagy nemzeti megújulást jelentő forrásaira kell gondolnunk. Erről még az európai művelődés csúcspontján sem mondhatunk le, mert Európa is arra kíváncsi, mivel gazdagítottuk a magunkból az európai kultúrát. Tehát nemzeti egyéniségünk tudatos

kifejtésére van szükség, a magyarság lényegének és ősi értékeinek kibontakoztatására. Ebben pedig különösen azoknak lehet szerepük, akikben még sértetlenül, a maga eredetiségében élnek ezek a sajátos magyar értékek.

De a népi felemelkedés szempontjából sem kisebb a jelentősége a parasztkollégiumnak. Amikor a tehetséges falusi fiúk életútját egyengeti, egyben olyan vezetőket nevel népünknek, akik ismerik annak életét, feladatait, érdekeit, s így azt is tudják, mit és hogyan kell érdekében cselekedniök. A népi reformok keresztülvitelének legnagyobb biztosítéka, ha a népből kerülnek ki vezetésre alkalmas emberek.

Minden vezető réteg bizonyos időn túl kivénül, elernyed, hivatása betöltésére alkalmatlanná válik. A vezető réteg tehát állandó felfrissítésre szorul. *Ha ez a felfrissülés igen lassan megy végbe, a társadalom életében súlyos válságok állhatnak be. Megglazul a tömeg és a vezető réteg közötti bizalom és a tömegekben a bizonytalanság érzése és ezzel együtt a kalandokra való hajlam lesz úrrá. A vezető réteg felfrissítése tehát létkérdése minden nemzetnek, és nem kevésbé jelentős az is, hogy az utánpótlás mindig olyan rétegekből teljék ki, akikben a nemzeti sajátosságok, ösztönök, hagyományok a legtisztábban élnek.* Ilyen értelemben tehát nálunk az szükséges, hogy az ország legtisztábban és legmélyebben magyar rétege legyen részt az ország vezetésének dolgában. Nem arról van szó, hogy a jelenlegivel szemben egy új társadalmi rétegnek biztosítsuk a vezetést, hanem arról, hogy a legérzékenyebb, tehát legmagyarabb társadalmi réteg hozzon felfrissülést szellemiségben, életlátásban, öntudatban, erkölcsben. A legmagasabbfokú műveltségben kifinomult magyar népi ösztönök és életérzések — a mai elit vezetési gyakorlatával kiegyensúlyozva — érvényesül-

jenek a magyar életben. A Győrffy-kollégium neveltje meg fogja őrizni lelkében a népi kultúra ősi kincseit s ezeket alkalmazzza mindennapi magatartásában, munkájában, s ezzel megvalósítja életünk nagy követelményét: a jobb, igazabb és minden idegen sallangtól mentes élet föltételét.

Vita Sándor

ROMÁN ÉLET NYOLCVAN ÉVVEL EZEDELŐTT

A magyarság a középkorban és az újkor elején szoros érintkezésben élt a Kárpátokon kívül fekvő román fejedelemségekkel, Havasellával és Moldvával. A kapcsolatokat politikaiak, gazdaságiak, sőt népiek voltak. A történelmi együttélés, illetve egymásmellettélés érzékelése a XVIII. században kezdett erőteljesen csökkenni, főként Erdély osztrák uralom alá kerülése óta. A személyforgalmat nagymértékben korlátozták a pestis behurcolásától való félelemből, de meg az »élő kincstár«, a »vivum aerarium« el-távozása miatti félelemből is. Gondoljunk csak a román jobbagyok folytonos ki- és beköltözésére, a székelyeknek ősidők óta folyó gyászos kivándorlására a hegyeken túlra. A magyar közvéleményben a XIX. században a dunai fejedelemségekkel szemben a lebecsülésnek, a kicsinylésnek egy neme fejlődött ki. Parlagi arnyországnak, a műveltség sötétségébe rogyott vidéknek látta ezeket a területeket, sok szempontból elég joggal. Magyar részről csak a legkritikább esetben nyilvánult meg érdeklődés e vidékek iránt. Nincs is valamirevaló útleírásunk vagy országismertetésünk róluk, holott ugyanekkor német, francia, sőt angol és olasz nyelven igen értékes leírások jelentek meg róluk. Ürmösy Károly kolozsvári református lelkész 1843-ban megjelent »Elbújdosott magyarok Oláhországban« című köny-

vecskéje az érdeklődés felébredését jelzi a Kárpátokon kívüli vidékek iránt, igaz, mind ebben a műben, mind Jerney János »Keleti utazása«-ban (1851) nem a románság, hanem a körében élő magyar elem van a megfigyelés előterében. Egész románságképet nem kapunk ezekben a szórványmagyarsággal foglalkozó írásokban. Az első magyaryelvű, a románságról teljes képet adó mű a Bíró Sándor gondos kiadásában most megjelent *Román élet*,* melynek kézirata nyolcvan esztendőn keresztül várta a közlést. Bizonyára nagyon sokat tett volna ez az írás a román nemzetnek megismertetésére Erdélyben, ahol — a románság tözsomszédságában, vagy egyenesen kelős közepén — oly keveset tudtak róla. A szomszéd népek végzete, hogy egymásról sokat tudhatnak, de kevésbé ismerik egymást, mint akár a távolabb élő népeket, mert látásukat előítéletek ködösítik el. A magyarról nyugodtan elmondhatjuk, hogy nem ismerte elég jól a román. Az erdélyi magyarság nagyobb része még a közelmúltban sem látott meg annyit a románság igazi lényéből, amennyit ezelőtt száz évvel egy Wesselényi már oly világosan kifejezett. Ennek a különös vakságnak főoka a sokszázados úr-jobbágy viszony volt a magyar-román közt, meg az, hogy a románság műveltségileg és társadalmilag igen alacsony fokról indult neki történelmi útjának ezelőtt mintegy két évszázaddal és a magyar alig tudta elképzelni, hogy ez a helyzet hamarosan megváltozhat. Mire észrevette, egy hosszú és alig észrevett történelmi folyamat lezárult. A magyar nehezen tágit megszokott nézeteitől és egy reform

keresztülvitele talán sehol sem ütközik annyi makacs ellenállásba, mint nálunk. Van ebben sok hátrány, de sok megtartó erő is. Megmaradásunkat is ennek a makacsságig fokozódó állhatatosságnak köszönhetjük. Így maradt vak a magyar nemzetiségeivel szemben, így történhetett meg az a furcsa jelenség, hogy a hazai nemzetiségek részletes történetét még nem írta meg senki, hogy eziránt az érdeklődés alig a világháború után kezdett ébredezni, a tettekhez pedig csak a közelmúltban fogtunk hozzá. Ha nem ismertük nemzetiségeinket, csak természetes, hogy még kevesebbet tudtunk déli és délkeleti szomszédainkról. Nyugat felé fordultunkban mégcsak érdemesnek sem igen találtuk e tájak felé nézelődni.

Pedig honfitársaink közül, különösen a székelyek, de meg a 48—49-i mozgalmak menekültjei és száműzöttei közül is szép számmal telepedtek meg az európai fejlődés legelső lépcsőfokaihoz elért román fejedelemségekben. A székelyek gazdasági kapcsolatai ezekkel a vidékekkel hamarabb is, később is a legélénkebbek voltak. Oroszhegyit nyugtalan vérmérséklete, újat, kalandot kereső természete ösztönözhette arra, hogy Romániában megtelepedjék. Mint gyakorló orvos előbb Bukarestben, majd Sós-Rimnikben (Râmnicul-Sărat) és Fok-sánban működött állami szolgálatban. Bukarestben a Koós Ferenc alapította Bukaresti Magyar Közlönynek volt egyik szerkesztője. Annyi sok magyar iparos, kézműves, kereskedő, művész, értelmiségi sorában foglalt helyet, akik munkaerejüket a szomszéd népnek bocsátották rendelkezésére. Oroszhegyi életéről, romániai tartózkodásáról, az ottani magyarok életéről, valamint a *Román élet* kéziratainak sorsáról Bíró Sándor gondos tanulmányban számol be.

Magyar szempontból az érdekelhet bennünket leginkább Oroszhegyi művében, hogy mennyire já-

* *Dr. Oroszhegyi Jósza*: A mai oláh-föld és népe természeti, történelmi, közéleti, vallási, erkölcsi, forgalmi, szokási s társadalmi viszonyainak rajza. Kolozsvár, 1942. Minerva, 80, 158 l. Sajtó alá rendezte *Dr. Bíró Sándor*. (Erdélyi Ritkasságok, 5. szám. Szerk. *Dr. Jancsó Elemér*.)

ruhathott volna hozzá a magyar közvélemény felvilágosításához a románság lényegét illetőleg. Mint említettem, a magyar közvélemény románságképét egyoldalúan a hazai jobbagysorból elindult román jelenségek határozták meg és így az átlag magyar ember el sem képzelhette, hogy a románok a magyar állameszmére nézve valaha is komoly veszedelmet jelenthessenek. A hegyeken túli románság állami léte erősen kérdéses lehetett a korabeli magyar ember szemében, tegyük hozzá, elég joggal, mert az orosz »protektorátus« és a török »szuverénítás« mellett legfeljebb a nemzet olyanféle belső, lelki élete tejlódhatott ki, mint amilyen az erdélyi magyar értelmiség javáé volt az elmúlt megszállás idejében. 48—49 megtaníthatta az erdélyi magyarokat, hogy a románban komoly és veszedelmes ellenfelet is lehet látni. Csakhogy a látás tisztaságát nagyon elhomályosította az a hiedelem, hogy a román mozgalom csak a bécsi intrika következménye. Oroszhegyitől ezért első sorban azt várnók, hogy ebben a kérdésben mondjon világosító szavakat az erdélyi magyarságnak. Ebben azonban sorsszerűen egy jellegzetes magyar tulajdonság, a lovagiasság gátolja. A vendéglátó országról nem akar kényes politikai természetű megjegyzéseket tenni. Ennek a figyelemnek következménye, hogy a román irredenta szerepéről igen keveset tudunk meg tőle. Maga is csak mosolyogta a dáko-román nagyravágyókat, akik Erdélybe, a Bánságba és Bukovinába akartak bevonulni, mert a magukénak tartották. Nem ide tartozik részletesen fejtegetni, hogy a dáko-román gondolat mennyire hatotta át a román társadalmat a hegyeken túl, elég lesz annyit megjegyezni, hogy a gondolat az értelmiség és a bojárság körében már a század negyvenes éveiben elterjedt. A sajtóviszonyok javulásával párhuzamosan a legszélesebb román társadalmi rétegekbe is leszívargott. A század végére már min-

denki vallotta tanítását. Azt hiszszük, mind Oroszhegyi, mind Bíró tévednek, amikor a román közvéleményt Cuza fejedelem korában a magyarokkal szemben általában kedvezőnek feltételezik. Egy-egy magyar művész, vagy szintársulat romániai vendégszereplése alkalmából mondott és írt udvarias megjegyzések csak kivételek, a vélemények zöme változatlanul kedvezőtlen. Nem is lehetett másként, mert a hangadó réteg jórészt már örökölte a magyarokról vallott ellenséges nézetét. Erdemes volna komolyan foglalkozni a magyarnak a románról és a románnak a magyarról vallott felfogásával. Meglepő egyezésekre találunk. Egymást kölcsönösen műveletlennek, barbárnak, tehetségtelennek tartják. A hatvanas években a dáko-román gondolkodásmód már teljesen általános volt és jellemző volt nemcsak a legszélsőségesebb »vörös« *Romanulura*, hanem a többi lapokra is. Oroszhegyi romániai pályafutását is az törte derékba, hogy Koós Ferencnek az aradi *Alföld*be álneven írt leveleit a román sajtó Oroszhegyinek tulajdonította és ellene éles harcot indított. Nagyon sokat mond az is, hogy erre az indítást az aradi románok adták meg, akik a »szabad« Romániával élénk szellemi kapcsolatokat tarthattak tenn. Nagy kár, hogy ilyen körülmények közt Oroszhegyinek nemigen volt kedve a román politikai életéről részletesen nyilatkozni, holott éppen ilyen irányú tanúságtételt tarthattuk volna a legértékesebbnek.

Oroszhegyi művének igen tekintélyes része irodalmi emlékekre támaszkodik. Meglepően sok román és más író munkájának nyoma van kéziratán. Kogălniceanu, Laurianu, Bălcescu, Boliac, I. Ghica, D. Gusti, I. Voinescu, Genilie és Margot munkáit épűgy felhasználta, mint Vaillant, Ubicini stb. a fejedelemségekre vonatkozó francianyelvű történelmi és topográfiai műveit. A történelmi és földrajzi rész nem is tartozik Oroszhegyi művének értékesebb részéhez. A legjobbat ott

nyújtja, ahol egyéni tapasztalatairól számol be, pl. Bukarestről, ám bár a nyugati útleírók megfigyeléseiben túlmenően itt sem mond sok újat. Dicséretére legyen mondva, hogy meglátta a románban a jót is, nemcsak a rosszat, pedig ez még a nyugati íróknál is csak elvétett ritka jelenség. A román erkölcsi élet fogyatékosságának rajza arra vall, hogy a mai korban megismert román korrupció igen régi eredetű, ennél fogva ezután is nehezen kiirtható.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek felajánlott kézirat 1867 óta eleget várhatott, amíg most az *Erdélyi Ritkaságok* érdemes sorozatában napvilágot látott. A *Román élet* értéke nem eredetiségében, értelességének vagy irodalmi formájának kiválóságában rejlik. Ma már nem túlsokat mondhat számunkra, de kegyelettel gondolunk szerzőjére, aki önzetlenül és önfeláldozó szorgalommal gyűjtötte össze adatait a szomszéd nép megismertetésére. Legnagyobb érdeme, hogy egyáltalában megírta ezt a fejedelemségi románság egészéről szóló első összefoglaló magyar művet. Ha a sors mostohasága nem akadályozta volna meg idejében való megjelenését, a *Román élet* jótékonyan hatott volna az erdélyi magyar közvéleményre a román nemzet valószerűbb megítélését illetően. Egy nagy tanulságot ma is levonhatunk belőle, azt, hogy szomszédaink megismerése fontos és el nem hanyagolható kötelességünk.

Tóth Zoltán

AZ ISKOLASZÖVETKEZETEK

Az iskolaszövetkezeti mozgalom keletkezése a rochdalei alapszabályra vezethető vissza. Ennek 22. pontját 1853-ban úgy módosították, hogy a tiszta haszon 2.5%-a nevelési, továbbképzési célokra fordítandó. Ebből láthatjuk, a mozgalom kilencedik évében már maguk az alapítók hangsúlyozták vállal-

kozásuk nemesebb és rideg üzleti célok valóráváltásánál többre hivatott voltát. Nem elégedtek meg csupán azzal, hogy a tagok tevékenysége a szövetkezettől való kizárólagos vásárlásra szorítkozzék, hanem gondot fordítottak arra is, hogy azokat öntudatos, hű és szakképzett szövetkezőkké neveljék. A világ összes szövetkezői hívek maradtak az úttörők elvéhez s tiszta feleslegük 1—5%-át különféle formában művelődési célra fordítják.

A szövetkezeti vezetők — a különféle tisztségek betöltésére a multban és jórészt napjainkban is — a laikusok sorából toborzódnak. Ma is főleg papok, tanítók és gazdálkodók tartják kezükben a szövetkezetek irányítását. Ez természetes is, hiszen ők a falusi nép körében élve, ismerik a földműves nép minden problémáját. E nép intézményeinek vezetését arra hivatottabbakra nem is lehetne bízni. Azonban főleg a vezetéssel, de csupán a tagsággal is bizonyos feladatok teljesítése jár. Ezeket a feladatokat jól és eredményesen csak szövetkezeti szellemben nevelt tagok és kereskedelmi, könyvelési és jogi ismeretekkel rendelkező vezetők végezhetik el. A szövetkezeti nevelésnek és oktatásnak, így tehát az iskolaszövetkezeteknek is az a céljuk, hogy a laikusok száma apadjon s szövetkezeteinknek minél több szakértő vezetője, öntudatos és képzett tagja legyen. Az iskolaszövetkezet a leendő szövetkezeti tagot, a leendő vezetőt, a jövő magyar kereskedőjét és általában a jövőnek azt a magyar emberét akarja kinevelni, aki gazdasági kérdéseire nem kér idegenektől felvilágosítást, hanem maga látja meg a helyes utat és visszaszerzi elvesztett gazdasági erőforrásait, hogy ismét úr legyen a maga portáján.

Minden világnézet hitvallói a gyermek bevonásával akarják jövőjüket megalapozni. Hol lehet a gyermekek tömegével könnyebben felvenni az érintkezést, mint az is-

kolában? Évszázadok során egyes nemzetek fiaiban a sors, vagy a mostoha életkörülmények kifinomították a gyakorlati érzéket. Köztudomású, hogy ezek a népek és nemzetek jelentős anyagi jóléthez jutottak és ennek révén igen magas műveltségre tettek szert. Ifjúságunkat neveljük rá a jelentéktelenség látszó gazdasági javak megbecsülésére. Azok értékesítésének lehetőségét ismerje fel a maga erejéből. Az európai népek táborában csak úgy öregbíthetjük tekintélyünket, ha bebizonyítjuk gazdasági nagykorúságunkat, vagyis ha a termeléstől a fogyasztásig saját kezünkben tartjuk a gyeplőt mindkét szárát. Különösen ma időszerű ez a kérdés. Fegyvereink és a szociális Európáért kiontott magyar vér ismét bizonyosságát adták annak, hogy vagyunk és jelenlétünk számottevő. Földrésziünk újjárendezése alkalmával meg fogjuk kapni méltó helyünket és szerepünket a Dunamedencében, de feladatunknak meg is kell felelnünk. Amint hadseregünk egész összetételében a mi vérünkől való, éppen úgy gazdasági szervezetünk munkájától a vezetőig népünk fiaiból kell, hogy kikerüljön. Ennek a célnak elérésében segít az iskolaszövetkezet, ahol kereskedelmi szaktudást — és szövetkezeti öntudatot oltunk ifjúságunkba. Egy félreértést kell ezúttal tisztáznunk. Néhány pedagógusunk — számuk szerencsére jelentéktelen — azt az elvet vallja, hogy iskolaszövetkezet csak a szakiskolába való, gimnáziumban nincs helye. Feltesszük a kérdést: vajjon ártani fog-e a papnak, ügyvédnek, tanárnak, gyógyszerésznek, mérnöknek, ha csekély fáradsággal, már a középiskola padjaiban, ha szerény keretek között is, de betekinthet a kereskedelmi vállalatok ügykezelésébe? Azt hisszük, a válasz nyilvánvaló. Joghallgató, később ügyvéd korában nagyon szerencsésnek fogja érezni magát az, aki az iskolaszövetkezetben könyvelést gyakorolhatott, résztvevő a

közgyűléseken, olvasta annak jegyzőkönyveit, vagy tanulmányozta a szövetkezet alapszabályait. A pap, aki híveinek nemcsak lelki vezetője, hanem különösen falun, gazdasági tanácsadója is, szintén hasznát veszi az iskolaszövetkezetben elsajátított gyakorlati ismereteinek. A gyógyszerész könyvelési és kereskedelmi tudását a saját vállalatának kezelésénél értékesítheti. Ezekről függetlenül, az iskolaszövetkezet rendszeretere tanítja az ifjúságot és felébreszti benne a felelősségtudatot. A közösség pénzének és egyéb javainak kezelése elsőrendű jellemnevelő hatású feladat. Iskolaszövetkezeink ifjúságunk gazdasági nevelését és közgazdasági oktatását nem a haszonleső kapitalista szellemben végzik, hanem a szociális önségélyen alapuló, szövetkezeti világnézet elveinek szemelőtt tartásával. S munkásságukat kiterjesztik a népiskolától a theológiáig, minden iskola-típusra.

Az iskolaszövetkezetben az ifjú cselekvő szereplője az árubeszerzésnek és elosztásnak. Ezeknek a ténykedéseknek ügykezelése útján már az iskola padjaiban ismeretiséget köt a gazdasági élettel. Befizetett üzletrészával a tanuló szövetkezeti tag lesz, részt vesz a közgyűlésen, esetleg mint elnök vezeti azt, üzletrésztőkéket hoz össze, árul, vásárol, értékesít, könyvel, levelez és pénzt kezel. A tanév végén megállapítja munkásságának pénzben kifejezhető eredményét, mérleget készít a kettős könyvvitel szabályai szerint. Nem rejtély előtte többé a kereskedelem, mert annak egyes mozzanatait a saját szeme előtt játszódóknak le. Ráébred, hogy ez a tevékenység nem is olyan alacsonyrendű, mert körültekintést, előrelátást és szaktudást igényel. A szövetkezeti keret az összefogásnak és ezáltal az önségélynek hasznosságát ismerteti meg vele. A diák az iskolaszövetkezetben öntudatos közösségi taggá válik. Büszkeség tölti majd el, ha az iskolai

év végén a mutatkozó feleslegből (haszonból) osztalékot, vásárlási visszatérítést, jutalomkönyvet oszt-hat ki, vagy néhány szegénysorsú tanulótársát tandíj hozzájárulással segítheti.

Az iskolaszövetkezetek Erdélyben még gyermekcipőben járnak és általában csak a fogyasztási üzlet-ágat fejlesztették ki. Az eredmény azonban így sem maradt el s azt szövetkezeti központjaink hivatalos lapjai: a »Szövetkezés« és »Szövetkezeti Értesítő«, valamint az Erdélyrészi Iskolaszövetkezetek Szövetségének hivatalos lapja, az »Iskolaszövetkezeti Közlöny« időnként nyilvánosságra is hozzák. Az iskolaszövetkezeti intézmény Franciaországban, a balti államokban, Romániában és főleg Indiában terjedt el. Ez utóbbi körülmény különösen figyelmet érdemel, olyan országról, illetve népről lévén szó, amely politikai szabadságát gazdasági függetlensége révén akarja ki-harcolni. Nyilvánvalóan ennek a szent célnak szolgálatába állította iskolaszövetkezeteit is. Egyes külföldi főiskolák hallgatói diákszál-lókat, éttermeket, fodrászüzleteket létesítettek a maguk erejéből, szö-vetkezeti alapon. Nálunk ezen a té-ren még rengeteg a tennivaló, de gazdasági életünk és szövetkezeti táborunk lelkes harcosait így ne-velhetjük fel s akkor biztosak le-hetünk abban, hogy ifjúságunk a hön öhajtott örségváltást mind-nyájunk megnyugvására végzi el.

Az iskolaszövetkezeti mozgalom-nak különös jelentősége van a Szé-kelyföldön. A földrajzi helyzet és a birtokelosztás itt igen kedvező feltételeket szab a szövetkezetek meghonosításának. Ennek a vidék-nek a termékeit: fát, erdei gyű-mölcsöt, tojást, baromfit, tejtermé-keket, gombát, gyógynövényt, ás-ványvizeket, háziipari termékeket a szövetkezetekbe tömörült lakos-ság hasznosan tudná értékesíteni. E vidék iskoláira, illetve tanítóira és tanulóira nagy feladatok megol-dása vár. Az iskolaszövetkezet na-

gyon alkalmas arra, hogy a kis székelgy gyermeket megismertesse a szövetkezeti gondolatral s ami eb-ből következik: a gyakorlati szövet-kezeti munkával. Azzal a nagy erővel, amelyet az összefogás ma-gában rejt. Azokkal a korlátlan le-hetőségekkel, amelyek meghozzák az ő számukra is a gazdasági füg-getlenséget. Elég, ha a kicsi Dá-niát vesszük szemügyre. E kis fél-sziget szegény földműves népe szö-vetkezetekbe tömörülve, minőségi élelmiszerral látta el az angol pia-cot s rövid 60 év alatt a »gazdag parasztok országává« lett. Az ide-gen példából okulva, mindez a Szé-kelyföldön még jobban kifejlesz-tethető, mert a lapos, füves Dániával szemben a felülete sokkal változa-tosabb és ennek következtében az értékesíthető termékek száma is nagyobb. A felvevő piac pedig sa-ját hazánkon kívül egész Közép-európában biztosítva van.

Tanügyi kormányzatunk felka-rtolta az iskolaszövetkezeti mozgal-mat, amennyiben 54.288—1941. V. sz. alatt alapszabályait jóváhagyta. Az iskolaszövetkezet ugyanis sza-bályszerűen megalakult kis válla-lat. Ügykezelése megegyezik a »fel-nőttek« szövetkezetének vezetésé-vel. Könyvelését a kettőskönyvvitel szabályai szerint maguk a tanulók vezetik. Az üzleteseményeket tehát nem öletszerűen vetik papírra. Az elért felesleget a közgyűlés — a szövetkezet egyik vezetőszerve — az alapszabályok szellemében rész-ben a tagok között osztja szét, részben közcélokra fordítja. Az alapszabály biztosítja a szervezet szabályozottságát és az ügyvitel egyöntetűségét. Pontosan felsorolja a szövetkezet célját, a tagok jogait és kötelezettségét, tárgyalja a szövet-kezet üzletkörét, körülhatárolja az egyes szervek szerepét és hatáskör-ét, foglalkozik a közgyűlés, igaz-gatóság és felügyelőbizottság fel-adatával. Egyszóval választ ad minden olyan kérdésre, amely a szövetkezet működése folyamán fel-merülhet.

Az iskolaszövetkezetek irányítását a Kolozsváron székelő Erdélyrészi Iskolaszövetkezetek Szövetsége végzi, ellenőr-tanárai és tanítói segítségével. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium ilyenképpen biztosította azt, hogy képzett, hozzáértő pedagógusok lássák el tanácssal és oktassák a szövetkezetekbe tömörült ifjúságot. Látogatásaik során a szakoktatók azt tapasztalták, hogy a szövetkezeti munka rövid idő alatt részoktatja a tagokat és tisztviselőket az önálló gondolkodásra és cselekvésre. Az iskolaszövetkezet ugyanis megköveteli a tisztikar önálló munkálkodását s ez által az új nevelési elvek szerint: szemléltetéssel és cselekvéssel bővíti a tanulók ismereteit. A központ ellenőrein kívül az iskolaszövetkezet felügyelőbizottsága és vezetőtanára vagy tanítója gyakorolja az ellenőrzést. Az irányítással járó anyagi terheket az Erdélyrészi Hangya Központ és a Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja vállalta magára.

Iskolaszövetkezeteink nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy ifjúságunk megtanuljon önállóan dolgozni. Erőszakkal kivethetjük mások kezéből a kenyeret, de magunkat csak úgy emelhetjük fel, ha teljesítményünk jobb, mint másoké. A törvényhozási úton számunkra szabadabbá tett helyek betöltése nem azt jelenti, hogy ölbe tett kézzel és hangosan követelözve várjuk sorsunk jobbrafordulását. Csak tudásunkkal és fáradhatatlan munkánkkal tehetjük jobbá sorsunkat. Ehhez segítenek hozzá iskolaszövetkezeteink. — Ifjúságunk gyakorlati nevelésének érdekében a szövetkezeti rendszert tartjuk célravezetőnek, mert ez a közösségi szellem és a keresztyényi felfogás igazságát valósítja meg. Kisebbségi életünkben is, hamisítatlan szövetkezeti alapon álló szövetkezeteink tették lehetővé, hogy gazdaságilag megsemmisítésünkre törő szándékoknak ellenállhassunk.

Taschek Ernő

SZEMLE

MAGYAR ÍRÓK ERDÉLYBEN

Erdély északi felének hazatérése után, Kazinczy és Petőfi nyomain járva, ellátogattak a mai magyar írók is miközénk. Eljöttek, hogy lássák a maguk szemével e sokat szenvedett földet és megismerkedjenek a néppel, amely ezt a földet szülőanyjának hívja. Jöttek multunkban elmélyedt lélekkel megismerni az izgalmas jelent és elmerülni csak távolról ismert életünk hétköznapijaiban. Útjukra emlékező cikkeikből válogattuk össze az itt közölt szemelvényeket.

MÓRICZ ZSIGMOND: REÁLPOLITIKA, AZ ERDÉLYI LÉLEK ALAPVONÁSA

Nagyon bonyolult metafizikai problémát iktattak be az erdélyi írók a magyar köztudatba, mikor valami külön és sajátos *erdélyi lélekről* beszélnek.

En elfogadom ezt az erdélyi lelket, vagy inkább a lelkiségnek egy erdélyi irányát s működési formáját s ezt a politikus magatartást a politikus munkavállalás és végzés, a reálpolitikához az alföldi magyarénál jobban értő szellemiségben találok meg.

Erdély történetét a kettéhasadás óta ismerjük. Úgy látszik azonban, hogy már az Árpádok alatt s a későbbi korban, pl. Mátyás alatt is más volt Erdély élete, mint az alföldi magyarságé. Azonnal zárttá vált, talán a Királyhágó miatt, talán az eredet, a faji összetétel és a távolság miatt, amiben a királyi udvartól éltek.

De a mai erdélyi lelket, vagyis a reálpolitikát Martinuzziól lehet keltezni. A barát még őszintén ingadozó volt, ami becsületességére vall. Az ő mozdulatai mindig a meggyőződésből s a jobb kereséséből állottak. *Ahogy lehet!* Ha már elviselhetetlen volt a helyzet, átcsapott az ellenkező oldalra. Ha ott vált lehetetlenné a sors, megint vissza. Nem ingadozás volt ez sem: csak keresés, tapasztalathiány, bizalom a bizalmatlansági állapotokban a jobb iránt.

Martinuzzi teremtette meg az egyetlen lehető erdélyi módszert: a *kettős álláspontot*. Utána Báthory, Bocskai, Bethlen és Rákóczi hajszaifinoman követik s már nagyobb művészettel gyakorolják a technikát: *egyiket a másikkal tartatni sakkban*.

Erdélyben soha más lehetőség nem volt, csak a reálpolitika.

Oly rendkívüli erővel állottak szemben, amikhez hozzá sem lehetett mérni saját mívoltukat. Hogy vegye fel a kis Erdély a versenyt s a harcot akár az ausztriai világbirodalommal, akár a keleti török világbirodalommal. Mind a két hatalom, bármikor kiállíthatott akkora hadsereget, amely sokszorosan felülmúlhatta Erdély egész lélekszámát. S mégis voltak idők, mikor Erdély felvehette velük a harcot s dicsőséggel.

Ha Martinuzzi még képtelen volt a nyílt és egyenes harcbaszállásra, ezért csak elpolitizálni igyekezett, csak stratégiai felállításokkal parírozta ki amit kellett s ha Báthory István még kikerülte a nyílt törést, hiszen neki hamar keletre kellett felállania nagyobb erőpróbákra, ezért itt nem tehetett mást, csak óvatos politikára intette s kényszerítette

helyetteseit: már Bocskaival megkezdődött a másik fordulat, erőt az erővel, kardot a karddal, a kiélt birodalmi állapotokat a friss ifjúi vérrrel zúzni össze. Ugyanezt Bethlen Gábor építette ki *két oldali mérleg politikára*: a törökkel a németet, a némettel a törököt tartani féken. Mindenesetre ez volt a legnagyobb, amit Erdély produkált s utána I. Rákóczi György, mint tanítvány és kismester, híven követte nagy elődje lépteit és a következő tizenkilenc év békéje még a Bethlen ajándéka volt Erdély népeinek.

Ha tovább nem is adatott Erdélynek ekkora nagyságú vezérelme, mint ezek a négyek voltak, nem lehet nem látni, hogy maga az erdélyi nép közben beleszokott, beletanult és tudta is ugyanazt a politikai munkát folytatni, mind a mai napig, amit ama nagyok diktáltak neki.

Emberi életnek alapja a közös nyelv, a közös kultúra és a közös hagyományok.

Ezt érzem folyton, ha erdélyivel találkozom.

Mennyire más, mint mi. Mennyivel óvatosabb és mégis vakmerőbb. Mennyivel okosabb és mégis vállalkozóbb. Szervezettebb s jobban őrzi egyéniségét. Alkalmasabb az üzletre, a vállalkozásra, a kísérletre: a kézfogásra.

Ezek a képességek viszik őket előre sorainkban. Mindig azt mondom: inkább a székely hódítson meg bennünket, mint idegen fajok.

Ő tanítson meg bennünket arra, amivel oly sok századon át éli életét a bérces kis hazában: a realpolitikára.

Mert hiába prédikálunk itthon, hiába ájulunk és ujjongunk: Itt lehetetlen lángokat gyújtani. Itt még két generációnak kell születni s végig élni az életét, míg oda jutunk, hogy csak meg is értsük az erdélyiek reális politikáját.

Nálunk még azt sem tudja senki, mi a politika. Nálunk a politika annyit jelent: benne lenni egy pártban, avval együtt szavazni, egy-két éljent elkurjantani s akkor rábízni a pártra, hogy helyettünk dolgozzék. *Nálunk a politika napi politikát jelent.* Személyek politikáját. Magánembereket hagyunk előre állani, hogy a saját egyéni hasznukat szolgálják. Fizetést, nyugdíjat, donációt keres itt az ember, aki politikai pályára megy.

Erdélyben is megkeresi minden egyén a maga megélhetését, de soha nem felejtí senki, hogy az együttesért kell dolgozni, sem azt, hogy neki nagyon keményen kell dolgoznia, ha meg akar élni.

En ott láttam az erdélyi és az alföldi élet között a főkülönbséget, mikor azt láttam, hogy az erdélyi főúr, a román uralom alatt, tíz- és ötvenezer holdról 300 holdra leszorítva, azonnal hozzáfog gyümölcsöst telepíteni s az erdélyi kisember román szomszédjával a legbizalmasabb tanácskozáshoz tud élni, ha gazdasági dolgokról van szó. S végül, hogy az erdélyi főúr folyton ott van az erdélyi törpebirtokú s munkás magyarok közt, mint valami szervező, ügynök, vagy intéző, akinek az a természetes dolga, hogy ebből éljen meg s evvel mentse meg magát is.

Nem valószínű, hogy ez most megváltozzék.

Nem hiszem, hogy az erdélyiek a rájuk szakadt szabadságban a mi hibáink után rohanjanak. Bár bizonyos, hogy a csábító hibák jobban asszimilálódnak, mint a zordon erények.

Mindenesetre van egy elem már idehaza is, amely számon tartja, hogy a hazajöttek mit csinálnak. S velük szemben is ellenzékbe húzódik, ha nem azt találja meg, amit várt tőlük.

Ez azt jelentené, hogy már a magyarság ifjú generációiban is van hajlam s talán némi képesség is a realpolitikára.

(Kelet Népe, 1941. február 1.)

CS. SZABÓ LÁSZLÓ: MÁTYÁS BOLCSÓJE, JÓSIKA SÍRHELYE

A régi helyemen ülök, a Newyork-terasz sarkán, szemközt a piaccal s a templommal. Akkor ez a templom, mintha Noé bárkája körül csapolták volna le az özönvizet. Úgy is szálltak rá az események, mint a galambok s a vércsék az Egyetlen Hajó peremére. Itt oldotta fel Izabella királyné a magyarokat a hűségeskü alól, mondván a legenda szerint, hogy a korona soha többé nem száll vérükből való királyra, itt olvasták fel Bocskai végrendeletét, melyet egy állhatatlan nép bűnei és bűnhődései diktáltak a tollába, itt lépett a korán öregedő Bethlen Gábor a választók elé. Egész életéről számot adhatott magának ez a számadós ember, amíg átjutott a roppant piacon.

Akkorára szabták ki ezt a teret, mint máshol egy várost. Amikor felmérték, Spalato még körülbelül belefért Diocletian palotájába s Arles egy római arénába. Évszázadok múlva, Párisban mertek ilyen terekre gondolni. S a vakmerő arányérzék nemzedékről nemzedékre szállt, a csoda szívósan megismétlődött. A dédunokák óriás temploma méltó volt a dédapák óriás teréhez. Ülök a terraszon s káprázva szoktatom magam a méretekhez. Ez a Piazza hiányzik Pestről. Pest, a főváros, sose merte eltanulni az előkelő nagyvárosi fellépést Kolozsvártól.

Elzörög egy szeker Monostor felé. A rácson kívül megállnak az első kolozsvári jóbarátok.

— Látom, jól érzed magad — mondja az egyik.

Nem tudja, milyen nagyot mondott. Én elégszer voltam boldog, de nagyon ritkán éreztem jól magam. Valószínűleg más is így van vele. Arra az időtlen, érdektelen, komoly, indulat nélküli, szélcsendes érzésre gondolok, amit — ha filozófus volnék — a spirituális lét örömének nevezném. Leginkább a gyerekek érzik s leginkább akkor, amikor magukalkotta, láthatatlan és felnőtt barátaikkal társalognak a »maguk« orszá-gában. Én felnőtt koromban nagyon ritkán éreztem. Pontosan emlékszem a helyekre: a kassai domban, a párisi Odéon könyvtárványos árkádjai alatt, a quai Voltaire-en, egy kis téren a Frari előtt, a firenzei Trinità hídon s a római piazza Navonan. Úgy emlékszem, sehol máshelyt. S talán Kínában érezném, egy tudós házában. S mindig érzem Kolozsvárt, az első félórában, szemközt a piaccal s a templommal. Olyan méltók egymáshoz, mint egy bolcs fejedelem s egy bibliás fejedelemasszony.

*

Az Erdélyi Kör s a Hítel szerkesztői kerekasztal-beszélgetésre hívták a magyar írókat. Legtöbbjük Kolozsváron találkozott életében először. A magyarság tartása itt is meglazult a felszabadulás óta, de Pesthez, sőt az egész külfához viszonyítva, Erdély még mindig az összetartó tűzhely jelképe.

Körülnézek a szobában. A megviselt magyarországi arcok közt üdén virítanak az erdélyi arcok; egy gyanútlan idegen hamarabb keresne ki-sebbségi emlékeket Fėja kihűlt kráter arcán, vagy Márai keserű Watteau maszkján, mint az idevalósiakon. Csak Veres Péter síma, harmónikus arca illik e szenvedésben kisimult, élénk erdélyiek közé. Pedig ő a gondolatait még láthatólag nehezen szoktatja ehhez a világhoz. Kérdései mögött mindig ott vigyáz az alföldi parasztlét, a feleletekben viszont mindig ott feszül a nemzetiségi kérdés: a pusztá nemzeti lét. Kérdés és felelet barátságosan és szeretettel, de majdnem mindig elkerüli egymást. Az egyik — a kérdező — nagyüzemi termelésben él s abban gondolkodik, a másik — a felelő — a kézműves kalotaszegi vagy székely gazdálko-

dást ismeri, ami az alföldinek csak szép játék; az egyik felé fenyegetően közeledik az embertelen nyári munka, a másiknak most került le torkáról a kés; az egyik — a kérdező — a paraszt nagyüzemmel akarja fölemelni a nemzeti létet, a másik — a felelő — győzelmes szaporasággal akarja megmenteni. Kérdés és felelet esetlen szeretettel csúszik el egymás mellett s közben megerősít egy régi gyanúban. Mindnyájan csak egy darabot látunk a haza sorsából. Veres Péter a balmazújvárosit, Darvas József az orosházait, Márai, amit a kassai boltívek alatt, én amit a kolozsvári lábasházakban tanultunk s láttunk. A népi és urbánus címszavakból kipergett az értelem, szemérmetlenül vigyorog ki mögüle a kiadói érdek és a nézők heccelő kedve. Ki a tehetséges? Hol a mű? Ez a kérdés. A többi a haza dolga, amely egyszerre és egyforma szeretettel néz ránk, ha nem akar ámokfutó szektákra szakadni.

Már pedig nem akar, nem akarhat, éppen most nem akarhat. Minden nemzet óriási ellentétek szerencsés egyensúlya: mi még csak most kezdjük betömni a szakadékokat a megrögzött és önvédelembe merevült életformák közt. Azt folytatjuk, amit 1526-ban abbahagytunk. Évszázadokig szinte emberenként külön nádasban védekeztünk, a magány mentett meg minket, az egyenként magunk köré vont vizesárok, az »életmentő tunyaság«. Legalább egy fél évszázad kéne ahhoz, hogy úgy összeálljunk, mint a nyugati nemzetek. Mert nemzetnek hívjuk ugyan magunkat, de ez a nemzet csak most töltődik fel a magyar szigetek közt. Négy száz évig éltünk egy hol csonka, hol ép magyar *államban*, itt az ideje, hogy csakugyan elkezdődjön a *nemzet*: a közös életforma nagy Demokráciája. Ad rá időt a történelem? Ad rá elég kiválasztott embert az Isten? Egyelőre az írókat adta előfutároknak s talán megváltó áldozatoknak. Jó másfélszáz esztendeje a látnok írók ennek a népnek az egyetlen igazi realistái. Azért fizettek annyi tébollyal és korai halállal a dölyfös álmodozók közt.

*

Kigyúltak a lámpák a Mátyás király diákházban s elkezdődött a legnyomasztóbb írói feladat: a nyilvános felolvasás. Az első sorokban Bánffy Miklós, Kemény János, Tamási Aron, Wass Albert, Kovács László: az itthoniak, a házigazdák. »Látogatott« emberek ezek nagyon, hogy a régi sírkövekkel szölgak. A közönség udvarias, figyelmes, és kissé tartózkodó, Magyarország leghidegebb s legnehezebb közönsége. Azzal az átöröklött göggel vizsgáztat, hogy övé volt az első erdélyi magyar nyomda, az első magyar színház, az első magyar operabemutató s az első magyar Shakespeare-előadás. Mindenben résztvesz, de ritkán lelkesedik. Kár előre megdolgozni: nagyon mélyről ítél, veszedelmes biztonsággal céloz. Már majdnem az est közepén tartunk, Márai következik. Egyszerre mintha megnyílna az ég: felcsattan s végigdörög a taps. Az író meglepetten áll az asztal előtt, egy jó percig várnia kell. Ismerem ezt a várost, aligha tévedek. A taps nem az új akadémikusnak szól, hanem a meghajszolt írónak. S jólesik a taps, úgy érzem, egy pillanatig helyrebillenti az egyensúlyt e kiváló író körül, aki akaratán kívül nagyon divatos író lett s ugyanakkor — vagy talán éppen ezért — a legdivatosabb céltábla népi és nem népi, zsidó és antiszemita mesterlövészek számára.

Hajnalig aztán a barátság hullámai ringatnak Tamási Aron puritán házában. Móricz Zsigmondról beszélünk, azzal a szinte szégyenkező alázattal, amivel kisebb-nagyobb címét és rangját mentegeti a fiatalabb író a cím és rang nélküli szabad Óriás előtt. Az ég lassan kivilágosodik, felmegyünk a tetőre elkészönni az utolsó csillagtól. Úgy-e holnap is visszajöttök mind egy szálig e ház fölé? Tamási a Szamos-híd közepéig kísér. Ott elköszön, a halk búcsúszavakba már beleszólnak a madarak.

(Magyar Csillag, 1942. augusztus 1.)

DARVAS JÓZSEF: ERDÉLYI SZELLEM — KOLOZSVÁRI SZELLEM

Az első tapasztalatok, amelyeket a kolozsvári szellemi emberekkel való találkozásokon szereztem, bizony nem voltak valami vígasztalók. Lehet, hogy bennem is hiba volt, mert talán túlzottan magasra fokozott igényekkel jöttem ide s amivel találkoztam, azt minden pillanatban a magamban eleve kialakított képpel mértem össze s így természetesen pillanatonként értek a kiábrándulások. Ez bizonyosan hiba volt, dehát az ember, hacsak a lelke gyökeréig nem cinikus, mindig szeret magában valami eszményt délelgetni. Így voltam én eddig Erdély szellemi embereivel is, mert csak a szellemet ismertem, — az írásokat, a különböző megnyilatkozásokat s arra nemigen gondoltam, hogy az emberek nyilván itt is mint mindenütt, sokfélék és emberi gyengeségeik, gyarlóságaik semmivel sem kevesebbek, mint bárhol. Budapest szellemi életében már megszoktam, hogy ott bármerre lép az ember, újra meg újra intrikákkal, gyanúsítgatásokkal, mérges marásokkal találkozik, még azok között is, akiket az avatatlan »külvilág« egy táborba soroz. Végeredményben ez is csak megszokás dolga s idővel úgy hozzá lehet edződni, mint a kivándorlónak a merőben más éghajlathoz. Ám ide mégis azzal a reménykedéssel jöttem, hogy itt ebben a tekintetben is más szellemet találok: olyan tisztát és egészségeset, mint a hegyi levegő...

Annál nagyobb volt a meghökkenésem, mikor már az első tapogatózó lépések után arra jöttem rá, hogy innen bizony alig menekülök meg nagyobb baklövés nélkül, ha nem szerzek valami »idegenvezetőt«. Valami idegenvezetőt, kalauzt, aki nem a város rejtett szépségeire hívja fel figyelmet, hanem arról tájékoztat, hogy ha valakihez elmegyek, kiről nem szabad kérdezni, kit nem szabad megdicsérnem... Mikor egy-egy embertől vagy egy-egy társaságból eljöttem és kiértem a Mátyás király-térre — itt, Kolozsváron minden út ide vezet — mindig gyanakodva néztem meg a kiszögezett útmutató táblát és rajta a felírást: Budapest 408 km. Mintha nem is Kolozsváron, de Budapesten lettem volna.

Én csak a mai helyzet néhány jellemző vonását láttam meg s nem tudom, hogy mi volt itt régen, tehát nem tudok összehasonlítást tenni. Vajon most olyan belső erők és indulatok keltek itt föl, amelyek a kisebbségi sors nyomása alatt a mélyben maradtak s várni kell, míg a felszabadult mérges gőzök elszállnak, továtűnnek? Talán ezek a gőzök csak melléktermékei annak a nagy erjedésnek, ami természetesen vele jár az olyan hatalmas átalakulással, amin az egész erdélyi magyarság most keresztül-megy? Ezekre a kérdésekre nem lehet ilyen rövid szemlélődés után választ adni, de én szeretném hinni, hogy így van. A szellem világában mindig voltak, mindig lesznek elvi ellentétek, harcok s ezekkel mindig vele járnak a kicsinyes egyéni marakodások is, de hogy ezeket fel lehet oldani a közös cél magasabb egységében, arra éppen ők, az erdélyiek mutattak példát, a vásárhelyi találkozóval. Vagy ehhez a kisebbségi sors közös terhe szükséges? Nem tudom elhinni, hogy így van. S különben is Németh Lászlóval együtt, aki a télen Kolozsváron tartott előadásában »kisebbségből kisebbségbe« hívta az erdélyi szellem embereit, én is csak azt tudom mondani, hogy az alkunélküli népi gondolat emberei nálunk is kisebbségben vannak: álljanak hát ide egységesen az erdélyi népi szellem szép hagyományaival, tanulságaival. Ha csakugyan kovász szeretnének lenni, ne vegyék át, ami nálunk is rosszul van...

A kép azért, amit megrajoltam, így meglehetősen egyoldalú és igazságtalan lenne, mert voltak itt olyan élményeim is, amelyek vígasztalást

adtak a szomorú tapasztalatokért. Az estét például, amit a »Hitel« folyóirat néhány vezető emberével töltöttem együtt, sokáig nem fogom elfelejteni. Vitatkoztunk és sok mindenben nem értettünk egyet, de a szavak, amiket Erdély sorsáról mondtak, ma is visszhangzanak bennem. Hibáztattam bennük, hogy arccal túlságosan s egyoldalúan csak az erdélyi dolgok felé fordulnak s szemléletük kissé parciális, ám el kellett ismernem, hogy számukra ez a föld itt az alap s nem nézhetnek messzebb, míg a megoldatlan feladatok dandárja áll itt előttük. Tőlük legalább nem hallottam személyi áskálódásokat, de hallottam terveket arról, hogy hogyan látják megoldhatónak a szórvány magyarság ügyét, a székelység gazdasági föl-emelését, a nemzetiségi kérdést. Nem helyeseltem mindenben az elgondolásukat. Ám minden szavukból éreztem, hogy céljaik, szándékaik tiszták — és bennem még mindig van annyi »idealizmus«, hogy ezt keressem első-sorban. Folyóiratukból már idéztem előbbi cikkemben ezt a megállapítást: »Az erdélyi magyarság kisebbségi sorsban mindig nemzetpolitikát folytatott s ezért még ma sem tudja egészen beleélni magát a pártpolitikai gondolkodásba...« Majd a jövő dönti el, hogy nemzetpolitikai elgondolásaikkal hogyan tudnak elhajózni a napi politika zátonyai között...

(Kis Újság, 1941. október 3.)

MÁRAI SÁNDOR: ERDÉLYI EMLÉK

A kolozsvári napok legerősebb emléke maradt számomra az a másfélóra, melyet az Erdélyi Kör és a Hitel nevű folyóirat tagjainak és szerkesztőinek meghívására erdélyi és budapesti író társaim társaságában eltölthettem. Először is: a régi kolozsvári ház bolthajtásos szobáiban olyan társaság gyűlt össze, amilyent Budapesten lasszóval is nehéz lenne összeretelni: »népiek« és »urbánusok« békés egyetértésben szemléltük egymást, s a találkozás valósága megint egyszer meggyőzött arról, milyen mester-séges az a távolság, melyet az irodalompolitikai és világnézeti harcok szakítanak az írók között. Kolozsvárott találkoztunk, s egyszerre megértettük, hogy vitaanyag lehet köztünk, de személyi ellentét nincsen: ugyanannak a sorsnak viselésére kötelez a közös feladat, a magyar irodalom művelése, a szellemi és társadalmi alapfogalmak tisztázása. A másik meg-lepetés: az erdélyiek válasza az anyaországbeli írók kérdéseire. A sorsközösség, melyet mindenki érez, aki ma Kolozsvárott a magyarság problémáiról vitatkozik, az erdélyiek szavában különös valóságérzéssel nyilatkozik meg. A székely, az erdélyi magyar, aki húsz esztendő telt el a kisebbségi sorban, megtanulta a dolgokat igazi valóságukban látni. Elméleti kérdésekre mindig gyakorlati választ adnak. Programok helyett a legközvetlenebb valóságot hajlandók csak nézni és megvitatni: azt, hogy mit is lehet a ténylegesen rendelkezésükre álló eszközökkel társadalmi, gazdasági, irodalmi téren megvalósítani? Húsz nehéz esztendő kemény tanításának eredménye ez a szűkszavú és világos okfejtés, mellyel a mai Erdélyi fiai minden felmerülő kérdést megvizsgálják.

Ez a húszesztendő megérlelt az erdélyiek lelkében egyfajta kemény és erős bírálati hajlamot, mely minden jelszót megvizsgál és megmér igazi tartalmára. Erdélyben jelszavaknak nincs talajuk. Oly sokat szenvedtek, oly néma megalázottságban éltek, annyi erővel, okossággal, csendes és szívs ellenállással kellett megmenteni magyar lényüket, nyelvüket, földi javaikat, irodalmukat, másféle életformájukat, hogy most, mikor életüknek e természetes föltételeit megint korlátozás nélkül birtokolják, nincs helye közöttük semmiféle jelszavas politikának: az erdélyi ember megismerte

a valóságot, kitanulta a gyakorlat szabályait, s akárki akármit tálal fel neki, pillantásán, szaván érezni, hogy minden jelszót rögtön megvizsgál a valóság választóívében. Ez a magatartás, szemlélet, ez a kérlelhetetlen, csendes és szívós valóságérzék az a képesség, melyet nem árt eltanulni tőlük a Királyhágón innen is. A magyar szívében, szemléletében, igazi természetében mindig realista; az erdélyi kötelességszerűen az. Nagyon jól tudják, hogy megmaradni és megtartani mindig nehezebb, mint tervezni és szerezni. Nemcsak húsz éve tanulják ezt, hanem történelmük századain át. S még valamit megért, aki e hónapban odalenn jár: megérti, amit Kállay miniszterelnök mondott most Székelyföldön arról, hogy minden lehetséges eszközzel »fokozunk kell hadseregünk ütközésszerűségét«. A magyar nem imperialista, s egyetlen olyan falut nem akar a világtól, ami nem volt évezreden át az övé. A mi hódításvágyunk más területen sugárzik: a szellemi és alkotó munka örök földrészeit akarjuk meghódítani.

(*Pesti Hírlap*, 1942. június 17.)

ILLYÉS GYULA: NAPLÓJEGYZETEK

Tavaly karácsonykor jártam életemben először Kolozsváron. Igazából azért jöttem, mert diákkorom óta be nem vallott vonzódást érzek a városok iránt, amelyek végén a *t* ma is még — nem soká, hisz már én sem merem kimondani — helyragot jelent. Megszálltam egy kis tiszta-zöld szállodában, senki ismerőst nem kerestem fel. Ha volna valami rangom, úgy mondhatnám, három napig rangrejtve jártam a várost, félcipőben, térdig érő hóban. Egy életre ott tudtam volna maradni. Elbűvölt, hogy nincs benne villamos.

Pehelyhullásban, szánon hajtattam be most is az állomásról. A durva és sürgető csengőverés helyett finoman, szinte álombaillően csengett-bongott a hófehér város. Egy év óta azon szűzi tisztán és karácsonyfa-zajosan őrizte magát. Attól tartok, egész életemben Erdélyt már ilyen fehéren, hóbaöltözötten fogom látni. Mátyás vasszobrán gyönyörű hermelin palást lobog.

Egész éjszakai utazás után kora reggel érkeztem. Nem volt türelmem lefeküdni, az álomosság amúgy is egyre kiröppent a szememből. Épp csak megborotválkoztam, megmosdottam. Okos magyar kifejezés ez: nyakába veszi a várost. Elindultam hazulról. Testhezálló egy város, gondoltam. Úgy mozogtam benne, mint meghitt ruhadarabban; úgy szedtem magamra. Eleget szedhettem, mert nyilegyenesen Tamási lakására indulva, a második saroknál végérvényesen eltévedtem. Bedugtam nyakamat egy utcai trafik kis ablakán, tájékozódni akartam. Egy torzonzó, nagyszakállú, nagyhajú, hatalmas öregember ült benne s felvilágosítás után jó törkölyszagú hangon keresetlenül »drága«-nak nevezett, mint valami idegen testbe varázsolt tündér. »Köszönöm, drága« volt már a számon a felelet, mert igyekszem mindenütt elsajátítani a bennszülöttek nyelvét, de még időben elrösteltem magam: nem leszek csempész. Hordta a szél a havat, öt lépésre sem lehetett látni. Báthory Zsigmond szánkós menete minden pillanatban elővágthatott volna a Monostori-úton, ha ugyan az volt a Monostori-út.

Alig láttam valamit belőle, de éreztem a várost. Nem tagadom, egy kicsit mesészerűnek éreztem. Megálltam egy sarkon, a hófúvás, akár egy hatalmas függöny, egy pillanatra félrecsapódott a székesegyházról. Ilyesmit utoljára Párisban és Kölnben láttam és... szóval magyar szemem

hozzászokott már, hogy illet, tüneménynek is jó templomot, csak ott lássak, ahol fülem izelítőnek sem kap magyar szót. Legalább ezer kilométerrel nyugatabbra éreztem magam hazától. A sarkon túl az utcán fát vágtak, a kerékfűrészt visítva ette a hasábokat, egy legény egyenletes gyorsasággal súlykolta szét a tuskókat. Ez már egy darab Andersen volt nekem, a messzirőljöttnek ott a hóban. Aztán két tehén tűnt fel s tűnt el azonmód a hóban. Közben közel és messze állandóan szóltak a csengők, állandóan és varázslatosan; nem lepődöm meg, ha a hőésében feletem valóban elszáll végre az angyal, akit gyermekkoromban annyit lestem, kezében az üde-zöld fenyőbokorral.

Városban éreztem magam s próbáltam megtalálni ennek a titkát. Pesten csak rettentő háztömeget érzek magam körül, kövel és malterrel mérföldhosszat meg-megsértett természetet. Itt könnyűséget, nyugalmat és rendet éreztem. Mert tere van a városnak? Azt hiszem, azért, mert tere van és rajta egy pontosan odaillő székesegyház. A történelem ilyen-mivel rajzszögez le Európa térképére egy-egy tervet, szándékot, feladatot; egy várost. Nem biztonság, nem otthon, nem város az, aminek legalább fele nem szemmel látható múlt. Amerikában nincsenek városok, gondolom, mikor Tamási keresésében harmadszor is a főtérre lukadok ki. Ilyen a jó központ, vonz, gondolom s harag nélkül folytatom a felfedező utat. A városok úgy keletkeztek, magyarázza Ortéga, hogy az emberek féket vetettek az alaktalan űrnek s újra teremtettkék. A természet végtelen, kaotikus teréből embernek való teret vágtak ki, szinte megszelidítették. Ez van annyi, mint egy műalkotás: egy jó szobor vagy jó dráma; ember kell hozzá, sőt emberek. Pestet annak idején egy raj újjagdag gyúrta föl, a maga lelkiületére. Kolozsváron igazából öt-hat évszázad férfiaiának lelkét érzem; tiszteletreméltónak és méltóságosnak érzem őket szerénységükben is, csak azért, mert multjuk van; hadd mondjam is úgy, hogy Kolozsvárott.

*

Kolozsvárnak van szelleme, az első órában elárasztja és megpezsdíti a fejet. Van szelleme Debrecennek, Kassának is. Milyen üdítő s nyugtató van Marosvásárhelynek! Pécsé most alakul. Szegedé egy kicsit zavaros: Klebelsberg nehezen vegyül a halászlével, a neobarokk Tömörkényvel s Rózsa Sándorral. Akkor inkább Makó s Hódmezővásárhely áraszt valami tiszta illatot, ha szerényet is. Pozsony egy rázkódással meg fogja találni a maga sajátos szellemét. A mult persze sokat számít, a kövek hangosan beszélnek, ha hitet kell vallani. Székesfehérvárnak még csak helye van a szellemre, de az aztán kitűnő. Szekszárdnak mindene lehetett volna s semmije sincs, elszalasztotta a pillanatot, amit a történelem Babits-csal kínált neki; Esztergom óriási szagos mise, többet mutat, mint sugall. Nagyvárad sajnos olyan volt, mint az aesopusi béka: felfutta s elpukkasztotta magát. Kaposvár, Szombathely, Sopron, Veszprém, Érsekújvár, Győr... mint ágon a még zöld gyümölcs, úgy űlnek s érnek seregestől városaink: a most következő század dönti el, iz s szellem költőzik-e beléjük, kikerekednek-e vagy féregfuran földre hullnak-e. Sok függ kertészkedésünktől. Milyen zamatos kereszteződést ígér Szabadka, Ungvár, Brassó, Segesvár. Ígér azért Pest is, némi nyelés után.

Legyünk tárgyilagosaak: a város főútjainak kísértetiesen rondák, a pokolba vezető tornác lehet olyan, mint a büszkeség, a Rákóczi-út; az Andrássy-útról már a bennszülöttek is tudják, hogy izsonyatos gipszpanoptikum, a körutakon egy negyedórai gyaloglás után a szaharai sívárság lelkiállapotába érkezik az ember. Szép helyet még nem tettek nagyobb buzgalommal tönkre. A tündéri halmok ott a méltóságos nyugati folyam és a keleti pusztá találkozásánál egy ideig készségesen ba-

rátkoztak az emberi akarattal: a kétféle táj egyforma bizalommal kínálta város alá magát. Aztán egyszerre, mintha egy iszonyú istenség végighányta volna őket; a pénz, a haszon istensége adta ki rájuk, ami a gyomrában volt. A régi városból már csak roncsok látszanak ki. A folyam s a halom-sor sokáig ellenállt a sértésnek. Dacolnak ma is. De milyen város az, amelyben az a szép, ami nem emberi mű? Milyen város az, amely annál szebb, minél messzebből látszik; annál szebb, minél kevésbbé látszik, vagyis este és éjjel, sokat sejtető lámpáival? Megértjük, hogy aki teheti, rémülten menekül ki innen a pannon hegyek és bokrok közé, amelyek szerencsére lépésnyire megközelítették a reménytelen hangyabolyt.

*

A híres erdélyi fufangról és éietrevalóságról kérdezősködnék Cs. Szabótól: éppen a temetőben járunk: a környezet nekem ilyen gondolatokat sugall. Az egyik kriptá bejáratán szabályszerű ügyvédi táblát látok, szokásos zománcosat; látszik, hogy a városi lakás kapujáról szerelték át ide. Így hát nem kérdezősködöm. Aztán nézzük Bölöni Farkas síremlékét, csak a karcsú, magas oszlopot, mert a tetején lévő mellszobor benyúlik a fák lombjai közé, a levelekkel becézteti magát; tán ez a legszebb síremlék, amit eddig láttam. Aztán már lefelé menet egy kis túlnődés az igazi, a hamisítatlan balkániasságon, azon, ahogy a város átmeneti urai a főútvonalakon eltávolították a régi százszentendős sírokat és a maguk hangos síremlékeit rakták oda. Megindító, mint minden félresikerült, izléstelenységbe csúszott naiv erőfeszítés. Mennyire megmutatja az embert. Szegény Laforgue tollára való parvenu halottak. Majdnem könnyet ejtek értük: ott sincs pihenés?

*

A Farkas-utcából kiindulva már harmadszor járjuk be Cs. Szabóval, Máraival, Keresztúryval a várost. Igen, meg van ez érve, mint egy szép tajtékpipa.

(Erdélyi Helikon, 1942. augusztus 1.)

Felelős kiadó: Albrecht Dezső.

Minerva Rt. 15092. — Felelős vezető: Major József.

ELŐFIZETÉSEK NYUGTÁZÁSA:

1938. évi előfizetésüket rendezték: dr. Albrecht Zoltán.

1939. évi előfizetésüket rendezték: dr. Albrecht Zoltán, M. kir. Ferenc József Tudományegyetem, Kolozsvár, Szigyártó N. György, gróf Teleki Béla.

1940—41. évi előfizetésüket rendezték: dr. Albrecht Zoltán, Bárán Dezsőné, gróf Bethlen Béla, dr. Biró Vencel, dr. Boga Alajos, Botos János, dr. Burger Sarolta, dr. Czumbel Lajos, Csáthy Lajos, Csiha Sándor, Deák Ferenc lelkész, Domahidy István, Erdélyi Bank és Takarékpénztár, Gaál Gyula, Gocsmanné Nagy Pálma, dr. Grois László, Horváth József, br. Jósika János, dr. Kántor Lajos, dr. Kovács Sándorné, M. kir. Ferenc József Tudomány Egyetem Könyvtára, Mikó László, Molter Károly, Orbán Károly, dr. Papp Ferenc, dr. Páll György, Puskás Lajos, dr. Ravasz György, dr. Sány László, Sándor Imre, Sipos Lajos, dr. Schilling Árpád, Szigyártó N. György, Szilágyi Sándor, „Szövetség” Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja, gróf Teleki Béla, dr. Teveli József, Unitárius Teológia, Vajda Gáspár, id. dr. Vékas Lajos, Visky Endre.

1940—41. évfolyamra egyéb összegeket fizettek: dr. Bogdán J. 4.50 P, vitéz Elekes Domokos 6 P.

1942. évi előfizetésüket rendezték: Ajtay Gábor, dr. Albrecht Zoltán, Angl Dénes, Aradvári Béla, Allami polgári fiúiskola, Cegléd, Balogh Vilmos, dr. Barabás Andor, dr. Barabás Lajos, dr. Baráth Béla, Bartha Elemér, dr. Bartóczi József, Bárán Dezsőné, Bencze László, gróf Bethlen Béla, dr. gróf Bethlen Gábor, gróf Béli Kálmán, vitéz Biró István, Biró Vencel, Bisztray Sándor, Bocz Elek, dr. Boga Alajos, Boldog Margit leánygimn. könyvtára, Bolgár Dezső, Botos János, Böhm Károly, dr. Burger Sarolta, dr. Czumbel Lajos, Csáthy Lajos, dr. Cseh Jenő, Csendőrné Jenő, Csiha Sándor, dr. Csiky János, dr. Deák Imre, Zombor,, Domahidy István, Egyesült Keresztény Nemzeti Liga felvidéki osztálya, dr. Ehrlich István, Erdélyi Bank, inánci Farkas László, Fekete János, Ferencz Mendel, dr. Filó Ferenc, Fischer József, dr. Gaál Elemér, Veszprém, Gaál Gyula, Gallus Frigyes, dr. Gáman Lőránt, Gerdenits Béla, Gocsmanné Nagy Pálma, dr. Gönczy László, dr. Grois László, Gulya Géza, Gyakorló Kereskedelmi Középiskola, dr. Habán György, Hoffmann Frigyes, Horváth József, Hungaria Műtrágyagyár, Ibusz titkárság, Budapest, Illyés Endre, Inczédi Joksman Ödön, dr. Jakó Endre, báró Jósika János, dr. Kari János, dr. Kántor Lajos, id. Kádár Imre, Kereskedelmi és Iparkamara, Szeged, ifj. dr. Kereszt-szeghy Sándor, Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank, dr. Kovács András, dr. Kovács Ferenc, Kovács Lajos, Körösy Ferenc, dr. Kuthy Sándor, vitéz Lámfalussy Sándor, Magyar Gyárliparosok Országos Szövetsége, M. kir. debreceni VI. honv. hadtest pság, M. kir József Nádor műegyetem gazdasági hlv., dr. vitéz Matolcsy Károly, Módy László, dr. Moldován Pál, dr. Molnár Imre, Oklánd, Molter Károly, dr. Mustó Sándor, Nagy Béla, Baranyaszentlőrinc, Nagy Erzsébet, ifj. Nagy Géza, Sz. Nagy György, dr. Nagy Lajos, dr. Nagy László, Nagy Sándor, Budapest, Nemzetvédelmi minisztérium, dr. Nékám Sándor, dr. vitéz Novák Ernő, Orbán Károly, Ottlik László, Papp Dénes, dr. Papp Ferenc, Pastorális teol. szeminárium Debrecen, dr. Páll György, Pázmány Péter Önképzőkör, Perr Viktor, Péter László, Puskás Lajos, dr. Rákossy István, gróf Révay István, dr. Richter László, dr. Ruszti Károly, dr. Sány László, Sándor Imre, Simén Domokos, dr. Schilling Árpád, dr. Schubert Tódor, Szabó Gusztáv, Szabó Kálmán, Szabó Sándor, Szatmárnémeti Tanker. Főigazg., Székely Mikó Kollegium Könyvtára, Szélinger Jenő, dr. Szigeti Endre, Szilágyi Sándor, Szolnoki községi keresk. iskola, „Szövetség” Gazdasági és Hitelszövetkezetek központja, dr. Tamás Lajos, dr. Teleky József, dr. Teveli József, dr. Tusa Gábor, Uitz Mátyás, Unitárius Teológia, dr. Urbán Gusztáv, dr. Vass Zoltán, Vámszer Géza, Veszely János, id. dr. Vékas Lajos, dr. Vitézy Géza, Virág Ferenc, dr. Vlossák Rudolf.

1942. évre egyéb összegeket fizettek: Boros Kálmán 4.50 P, dr. Bőször-ményi Károly 4.50 P, Cseke Vilmos 4.50 P, Deák Ferenc lelkész 4 P, dr. Deák Imre 4.50 P, vitéz Elekes Domokos 4.50 P, Egri Katolikus Kör 6 P, Figus Illinyi Albert 4.50 P, Gaál János 4.50 P, Gál Ferenc, Szatmárnémeti 4.50 P, Gönczi László, Kiskend 4.50 P, Kapussy Dezső 6.75 P, Káli Dénes 5 P.

Az 1942. évre befizetett egyéb összegek nyugtázását a következő számlákban folytatjuk.